

Державна наукова установа
«Енциклопедичне видавництво»

ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

ТЕМАТИЧНИЙ РЕЄСТР ГАСЕЛ
з напрямку
«КУЛЬТУРОЛОГІЯ»
(у 2-х частинах)
Частина I

ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА
«ЕНЦИКЛОПЕДИЧНЕ ВИДАВНИЦТВО»

ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

ТЕМАТИЧНИЙ РЕЄСТР ГАСЕЛ
З НАПРЯМУ

«КУЛЬТУРОЛОГІЯ»

(в 2-х частинах)

Частина 1

Київ 2022

УДК 030
В27

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»
(Протокол №5 від 26 жовтня 2022 р.)*

Рецензенти:

*КОЗЛОВЕЦЬ Микола Адамович, доктор філософських наук, професор,
САГАН Олександр Назарович, доктор філософських наук, професор*

**В27 ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ. ТЕМАТИЧНИЙ РЕЄСТР
ГАСЕЛ з напрямку «Культурологія» : в 2-х ч. / Укладачі: Арістова А. В.,
Гаврилишина Н. А., Шліхта І. В.; за заг. ред. д. і. н., проф. Киридон А. М.
Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2022.
Частина 1. 264 с.**

ISBN 978-966-97385-5-4

Тематичний реєстр гасел укладено з метою узагальнення та систематизації змістово-інформативного контенту з напрямку «Культурологія». Містить перелік термінів з культурології, що включені до універсального національного видання «Велика українська енциклопедія». Перша частина реєстру охоплює гасла з історії та теорії культури, культурної антропології, філософії та соціології культури, культуроохоронної діяльності, пам'яткознавства, музеєзнавства та ін.

Наукове видання орієнтоване на освітян, науковців, аспірантів, студентів, видавців, усіх, хто цікавиться проблематикою культурології, енциклопедистикою, здійсненням проекту ВУЕ.

© Державна наукова установа
«Енциклопедичне видавництво»,
2022

ISBN 978-966-97385-5-4

ПЕРЕДМОВА

Гасла з культурології — важливий і кількісно вагомий складник соціально-гуманітарного блоку «Великої української енциклопедії» (ВУЕ), адже йдеться про галузь знань, яка досліджує культуру — одне із найважливіших і найскладніших для розуміння явищ суспільного буття. Культура тим чи тим аспектом входить до предметного поля багатьох наук, кожна з яких обирає свій фокус і сегмент дослідження, вироблює власні методи та інструменти її пізнання. Культурологія ж на засадах міждисциплінарного підходу осягає культуру як унікальний феномен, системну цілість, світоглядно-ціннісний космос, втілений у людській пам'яті та діяльності, специфічну «програму» і код, що визначає соціальне буття людських спільнот. У цьому розумінні культурологічний підхід до вивчення культури — принципово відмінний.

Культурологія, що скалася як спеціальна наукова дисципліна лише у 20 ст., упродовж тривалого часу «визрівала» в лоні гуманітаристики, акумулюючи й інтегруючи досвід різногалузових досліджень культурологічної проблематики.

У пошуках *summa culturologiae* на ниві енциклопедистики укладачі ВУЕ зіткнулися з наявністю значної кількості довідкових (насамперед словникових) видань із культурології та різних прочитань історії культури. Втім, ці дослідження не можуть претендувати на універсальність, оскільки в більшості слугують потребам викладання культурології в конкретному виші. На думку Р. Демчук, «наразі інституалізація культурології не лише як наукової дисципліни, а й цілої спеціальності випереджає рефлексію щодо неї»¹. У дещо іншому ракурсі на цьому акцентує увагу О. Маланчук-Рибак: за роки незалежності в Україні з'явилася значна кількість підручників і посібників із культурології та історії культури, однак їх публікація передувала глибоким і всебічним науковим дослідженням, тому якість цих видань невисока².

---

¹ Демчук Р. В. Ідентифікаційні поняття культурології // Культурологія: Могилянська школа / Під ред. М. О. Собуцького, Д. О. Короля, Ю. В. Джулая. Київ : Видавець Олег Філюк, 2018. С. 9.

² Маланчук-Рибак О. Культурологія і мистецтвознавство: наукові статуси та взаємовпливи // Вісник Львівської національної академії мистецтв. Серія: Культурологія. 2016. Вип. 29. С. 63.

Як зазначає П. Герчанівська, складність укладання термінологічного словника з культурології полягає також у тому, що «термінологічний комплекс культурології є відкритою системою, а її розвиток — прогресивним кумулятивним процесом»³. Термінологічний інструментарій культурології, зокрема постмодерністський, перебуває у процесі становлення, не уніфікований, деякі з понять презентовані лише західноєвропейською науковою літературою.

Труднощі становлення культурології викликані складністю, багатогранністю її стрижневого поняття — «культура». На думку Р. Демчук, «якщо взяти за мету вкласти культурологію у “прокрустове ложе” академічних дефініцій, то одразу виникають протиріччя, зумовлені ... невизначеністю базової категорії “культура”»⁴. М. Попович запропонував послуговуватися декларацією Всесвітньої конференції з культурної політики, проведеною під егідою ЮНЕСКО (1982 р.): у ній культура тлумачиться як комплекс характерних матеріальних, духовних, інтелектуальних і емоційних рис суспільства, що включає в себе не лише різноманітні мистецтва, а й спосіб життя, основні правила людського буття, системи цінностей, традицій і вірувань⁵. Це визначення культури імпонує укладачам «Великої української енциклопедії» (далі — ВУЕ).

Варто також наголосити на наявності різних парадигм культурології: західної (у значенні: культурна й соціальна антропологія, культурні студії) і пострадянської. Досліджуючи відмінності двох парадигм (на матеріалах праць Л. Вайта та М. Епштейна), К. Пашков зазначає, що в західному розумінні (Л. Вайт) культурологія — це «наука про культуру», тоді як пізньорадянське (додамо — почасти і пострадянське) бачення (М. Епштейн) передбачає потрактування культурології як «способу буття людини»⁶. Виникає спокуса поєднати дві парадигми на сторінках енциклопедії, однак О. Маланчук-Рибак наголошує на тому, що при виборі моделі розвитку для української культурології «важливо оминати спокусу прийняти якийсь гібридний варіант (потрошки з

---

³ Герчанівська П. Е. Культурологія: термінологічний словник. Київ : НАКККиМ, 2015. С. 4.

⁴ Демчук Р. В. Вказ. праця. С. 10.

⁵ Попович М. В. Нарис історії культури України. Київ : «АртЕк», 1998. С. 3.

⁶ Пашков К. В. Самовизначення культурології: західна та пізньорадянська парадигми (на матеріалі праць Лесли Вайта та Михайла Епштейна) // Культура України: зб. наук. пр. Харків, 2009. Вип. 27. С. 57.

кожної моделі)»⁷. Дослідниця стверджує, що до подальшої реалізації можна взяти пострадянську модель⁸. Хоча такої думки дотримуються далеко не всі дослідники. Так, К. Пашков вважає за можливе створити одну «широку» теоретичну програму культурологічних досліджень, що виконуватиме певні «санітарні» функції: відбраковуватиме від культурології все те, що її не стосується; не тільки надасть культурології ознак науковості, а й «захистить її від падіння в тенети редукціонізму чи зневаги до класичних гуманітарних дискурсів»⁹.

Залишається актуальною і проблема розмежування культурології та мистецтвознавства. Укладачами ВУЕ заплановано вихід окремих реєстрів гасел з цих напрямів, попри те, що «окремі автори вважають інтеграцію мистецтвознавства і культурології однією з найбільш вдалих і перспективних, а культурологію трактують як “мистецтвознавство без імен”»¹⁰. Окрім мистецтвознавства, культурологія послуговується термінологічним інструментарієм філософії, соціології, історії, філології, психології, архітектури, релігієзнавства тощо. Цей інструментарій заплановано висвітлити або вже відображено у відповідних тематичних реєстрах, він переважно не дублюватиметься в реєстрі гасел із культурології. Найбільша кількість гасел суголосна з тематичним словником з філософських наук і тематичного реєстру гасел з архітектури.

Вироблення критеріїв добору гасел до ВУЕ з напрямку «Культурологія» базоване на використанні досвіду української та зарубіжної енциклопедистики. Зокрема, досліджено висвітлення культурознавчої тематики в «Українській радянській енциклопедії» (УРЕ), сучасних українських енциклопедіях — «Енциклопедії сучасної України» (ЕСУ), «Універсальному словнику-енциклопедії» (УСЕ), «Енциклопедії історії України»¹¹. Залучено численні спеціалізовані видан-

---

⁷ Маланчук-Рибак О. Вказ. праця. С. 67.

⁸ Там само.

⁹ Пашков К. В. Вказ. праця. С. 62.

¹⁰ Маланчук-Рибак О. Вказ. праця. С. 66.

¹¹ Українська радянська енциклопедія / Гол. ред. М. П. Бажан. Київ : УРЕ, 1959. Т. 1: А — Богунці. 640 с.; Енциклопедія сучасної України / Редкол.: Дзюба І. М. та ін. Київ : Координац. бюро Енцикл. Сучас. України НАН України, 2001. Т. 1. 824 с.; Універсальний словник-енциклопедія. УСЕ / УСЕ. 4-те вид., випр. і допов. Львів : ТЕКА, 2006. 1432 с.; Енциклопедія історії України : в 10 т., 12 кн. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : «Наукова думка», 2003–2019.

ня¹². Враховано досвід укладачів «Британіки» («Encyclopedia Britannica») та «Енциклопедії Лярусс» («Encyclopédie Larousse») ¹³.

Гасла ВУЕ переважно охоплюватимуть: теорію та історію світової культури; пам'яткознавство, музеєзнавство; вітчизняні інститути й заклади освіти, що реалізують культурологічні дослідження та забезпечують відтворення спеціалістів-культурологів (частина 1), історію та етнологію української культури, важливі складники й виразники національного буття, культурні цінності, традиції, здобутки України (частина 2). Гасла з міфології, що охоплюють найрозвиненіші міфологічні системи світу, персонажів вищої та нижчої міфології, терміни на позначення світоглядно-міфологічних уявлень про Всесвіт, географічні об'єкти у міфологічних системах координат, події міфологічної історії тощо увійдуть в окремий реєстр.

Найбільша кількість гасел у запропонованому реєстрі — це гасла з пам'яткознавства. Вони вміщують увесь спектр пам'яток: пам'ятки археології¹⁴, історії, історичного ландшафту, архітектури¹⁵, містобуду-

---

¹² Гіптерс З. В. Культурологічний словник-довідник. Київ : ВД «Професіонал», 2006. 328 с.; Стеценко В. І. Культура в термінах від «А» до «Я». Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. 208 с.; Антофійчук В. І. Культурологія: термінологічний словник. 2-ге вид., випр. і допов. Чернівці : Книги – ХХІ, 2007. 159 с.; Морфологія культури: тезаурус / За ред. В. О. Лозового. Харків : Право, 2007. 384 с.; Зотов В. М., Клімачова А. В., Таран В. О. Українська та зарубіжна культура. Словник культурологічних термінів. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 264 с.; Попович М. Культура. Ілюстрована енциклопедія України. Київ : Балтія-Друк, 2009. 184 с.; Кроскультурні терміни: словник / За ред. А. К. Солодкої; укл. Т. О. Мороз. Миколаїв : Іліон, 2013. 251 с.; Побожій С. І. Історія української культури: словник термінів і понять. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2014. 38 с.; Герчанівська П. Е. Культурологія: термінологічний словник. Київ : НАКККІМ, 2015. 439 с.; Енциклопедичний словник символів культури України / За заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гаврищенко В. М., 2015. 912 с.

¹³ Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/>; Encyclopédie Larousse. URL: www.larousse.fr/.

¹⁴ Щодо вітчизняних пам'яток археології, за основу взято вибірку, здійснену укладачами «Словника-довідника з археології» — видання, яке неодноразово визнавалося найкращим у своїй галузі (Словник-довідник з археології / За ред. Н. О. Гаврилюка. Київ : «Наукова думка», 1996. 430 с.).

¹⁵ Критерії добору гасел з архітектури визначено провідним фахівцем галузі, архітектором В. В. Вечерським, який уклав для ВУЕ відповідний тематичний реєстр. Тому, стосовно вітчизняних пам'яток архітектури, реєстр із культурології дублює реєстр із архітектури, суттєво доповнюючи його лише в одному аспекті — коли йдеться про історико-культурні заповідники України. У разі зарубіжних пам'яток архітектури, реєстр із культурології розширює реєстр з архітектури тими пам'ятками всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, які не були згадані.

вання, монументального мистецтва, культури, науки і техніки, садово-паркового мистецтва. З-поміж чільних критеріїв добору гасел у царині пам'яткознавства — Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та Репрезентативний список нематеріальної культурної спадщини (НКС) людства¹⁶. Щодо останнього, як обов'язкові до внесення в ТРГ узяті елементи національного переліку нематеріальної культурної спадщини, решта — вибірка, що формується модератором напряму на основі експертних висновків.

До Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО зараховано культурні, змішані й природні об'єкти. Проте кожен різновид пам'яток має свою специфіку. Тому гасла логічно розподілені між тематичними реєстрами з культурології (культурні та змішані пам'ятки) і географії (природні об'єкти). Одне з труднощів унесення пам'яток всесвітньої спадщини ЮНЕСКО до тематичного реєстру полягає у невідповідності назв таких пам'яток енциклопедичному формату. Крім того, назви пам'яток часом змінюють, проте історична довідка щодо зміни назв не фіксується на офіційному сайті, що може викликати непорозуміння. Для ефективного використання реєстру читачам доцільно звернути увагу на формулювання назви пам'яток всесвітньої спадщини ЮНЕСКО або НКС людства у разі, коли вони, на перший погляд, за великі чи обтяжені.

Приклад 1.

Самбор-Прей-Кук, Храмова зона Самбор-Прей-Кук — археологічна пам'ятка стародавньої Ішанапури, археологічний комплекс м. Ішанапури — однієї зі столиць царства Ченла; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2017); Камбоджа.

Самбор-Прей-Кук — *ключове слово*.

Храмова зона Самбор-Прей-Кук — археологічна пам'ятка стародавньої Ішанапури — *назва в офіційному переліку* пам'яток всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Археологічний комплекс м. Ішанапури — однієї зі столиць царства Ченла; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2017); Камбоджа — *дефініція*.

---

¹⁶ World Heritage List // UNESCO World Heritage Centre. URL: <https://whc.unesco.org> ; Intangible Heritage. URL: <https://ich.unesco.org>

Приклад 2.

Вашоку, Вашоку: традиційна дієтична культура японців, особливо для святкування Нового року, спосіб приготування страв і сервірування, притаманний традиційній японській кухні; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2013); Японія

Вашоку — *ключове слово*.

Вашоку: традиційна дієтична культура японців, особливо для святкування Нового року — *назва в офіційному переліку* пам'яток нематеріальної культурної спадщини людства.

Спосіб приготування страв і сервірування, притаманний традиційній японській кухні; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2013); Японія — *дефініція*.

Гасла з музеєзнавства охоплюють: базову музеєзнавчу термінологію; музеї України зі статусом національних; найбільші та найвідоміші музеї світу (рівня Лувру, Британського музею); інші музеї України та світу, які є історично першими, важливими для регіону, вплинули на становлення музейної справи чи відзначені престижними преміями.

До тематичного реєстру з культурології включено імена визначних культурологів, а також дослідників культури в широкому розумінні (істориків, філософів культури, мистецтвознавців та ін.), міфографів і дослідників міфології, діячів музейної справи і пам'яткоохоронного руху. Коли йдеться про вчених, насамперед згадано фундаторів дослідницьких напрямів та очільників культурологічних шкіл. Встановлено формальні критерії для вітчизняних науковців — це академіки НАН України в галузі «культурологія»; культурознавці-члени НТШ. Добір інших персоналій відбувався в різний спосіб: за рекомендацією фахівців галузі, за сукупністю здобутків.

Передбачається, що тематичний реєстр з культурології постане як «проекція актуальних проблем культурології на матрицю її понятійного апарату»¹⁷. Запропоновані критерії добору гасел в цілому дозволяють досягти поставленої мети. Водночас вони мають рекомендаційний характер і можуть коригуватися у процесі роботи над підготовкою енциклопедії. Укладачі свідомі того, що критерії добору гасел можуть і повинні стати предметом фахової дискусії.

---

¹⁷ Герчанівська П. Е. Культурологія: термінологічний словник. Київ : НАКККиМ, 2015. С. 5.

ТЕМАТИЧНИЙ РЕЄСТР ГАСЕЛ

Ааправасі-Ґхат, комплекс споруд імміграційного терміналу; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2006) у м. Порт-Луї; Маврикій

Аахенський собор, кафедральний собор; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1978) у м. Аахені; Німеччина

Абомея королівські палаци див. **Королівські палаци Абомея**

Аборигени, автохтони, корінні мешканці певної місцевості або країни, тубільці, які живуть у ній здавна, на відміну від прибулих поселенців

Абу-Мина, руїни ранньохристиянського комплексу; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979; під загрозою зникнення з 2001), поблизу м. Александрії; Єгипет

Авангардизм (у мистецтві), узагальнювальний термін для характеристики «лівих» (нереалістичних) течій європейського мистецтва, які ґрунтуються на новаторській філософсько-естетичній і політичній платформі

Аваш, історико-археологічний комплекс у пониззі р. Аваш; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1980); Ефіопія

Аверінцев, Сергій Сергійович (1937–2004), філолог, культуролог, історик культури, філософ, літературознавець, біблієст; Росія — Австрія

Авілі старе місто та околиці, історична частина м. Авілі, адміністративний центр однойменної провінції в Іспанії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Іспанія

Авіньйона історичний центр, Папський палац, ансамбль єпископської резиденції, Авіньйонський міст; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Франція

Австралійські поселення каторжан, музейні комплекси, присвячені історії австралійської каторги 18–19 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2010); Австралія

Австрійська галерея Бельведер, художній музей у м. Відні (1903), в якому представлене мистецтво 13 — поч. 21 ст., переважно австрійських майстрів; Австрія

Австрійський культурний форум, платформа міжнародної наукової співпраці та культурної діяльності Австрії за кордоном

Австрійський музей кіно, музей кіно (1964) в м. Відні, місією якого є збереження й дослідження значущих творів світового кінематографу; Австрія

Автентичність (у культурології), самототожність, оригінальність, непідробність культурних феноменів, що мають давнє походження та відтворюються в часі в незмінному вигляді

Автохтонна культура, культура, створена народом-автохтоном на певній території, зумовлена її природно-кліматичними та соціоантропними чинниками

Агавові плантації та стародавні підприємства з виробництва текіли, територія між підніжжям вулкана Текіла і долиною р. Ріо-Гранде (штат Халіско, Мексика), де вирощують блакитну агаву та виробляють текілу; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2006); Мексика

Аггтелек — Словацький Карст, найбільший у Європі район карстових печер на кордоні Словаччини й Угорщини; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995)

Агрідженто, місто в Італії, у регіоні Сицилія, столиця однойменної провінції, археологічна зона якого включена до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Італія

Агадеза історичний центр, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2013); Нігер

Адаптація культурна, процес і результат свідомого пристосування людської спільноти, соціальної групи чи індивіда до інокультурного середовища задля гармонійного співіснування

Адаптація лінгвокультурна, багатозначний термін: 1) в етнолінгвістиці — система опанування іноземної мови в умовах відповідного інокультурного середовища, у безпосередньому контакті з носіями мови; процес і результат пристосування реципієнта до мовних патернів культури-донора, що відбувається інтегровано з освоєнням її цінностей, норм, зразків поведінки тощо; 2) у теорії перекладу — система прийомів пристосування іншомовного тексту до сприйняття його носіями іншої культури; міра і форма деформацій, прийнятих у перекладі тексту

Аджанта, печерний релігійний комплекс у штаті Махараштра (Індія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); Індія

Азербайджанське килимарство, див. **Традиційне азербайджанське килимарство**

Айронбрідж урочище, урочище в долині р. Северн (м. Телфорд, Шропшир); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); Велика Британія

Айт-Бен-Хадду ксар, пам'ятка типової для південного Марокко житлової та фортифікаційної архітектури; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Марокко

Академії мистецтв, науково-творчі центри в галузі образотворчого мистецтва, а також заклади вищої освіти

Академія вишуканих мистецтв у Флоренції, навчально-мистецький і художньо-музейний заклад (1562) у м. Флоренції; Італія

Академія Жуліана, приватна академія мистецтв у м. Парижі (Франція), заснована художником Р. Жуліаном у 1867–1868 як альтернатива Школі образотворчого мистецтва

Академія мистецтв Венеції, навчально-мистецький і художньо-музейний заклад (1750) у столиці регіону Венето; Італія

Академія мистецтв імператорська, вища мистецька школа в м. Санкт-Петербурзі, заснована 1757 указом Сенату як Академія мистецтв; Росія

Аквілея, Археологічні пам'ятки та Патріарша базиліка в Аквілеї, археологічний комплекс на основі руїн Аквілеї та базиліка 11 ст., розташовані в комуні Аквілея (регіон Фріулі — Венеція — Джулія, Італія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Італія

Аккорманська фортеця, укріплення в м. Білгород-Дністровському Одеської обл., пам'ятка історії та містобудування України національного значення; Україна

Акко, старе місто, історична частина м. Акко; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Ізраїль

Акомодація лінгвокультурна, пристосування співрозмовників, як носіїв різних мов і культур, одне до одного, внаслідок чого змінюється їхня комунікаційна конгруентність і дистанція між ними

Акрополь, укріплена частина давньогрецького міста, розташована на височині, т. з. верхнє місто

Акрополя музей, художній музей у м. Афінах (відкрито 1874); Греція

Аксум, руїни стародавнього міста, столиці Аксумського царства (2–11 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1980); Ефіопія

Акультурація, термін, що характеризує взаємовплив культур, процес запозичення (інкорпорації) елементів однієї культури (культури-донора) іншою культурою (культурою-реципієнтом)

Акціонізм, течія авангардного мистецтва, «мистецтво дії», в якому твором є жест, розіграна «вистава» або спровокована «подія» — акція

Албанський народний ізополіфонічний спів, різновид традиційної албанської народної музики, включений до Списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО (2005, 2008)

Александрійська бібліотека, найбільша з відомих книгозбірень періоду еллінізму; культурний, освітній, дослідницький, перекладацький центр, що діяв при Александрійському музеї в 3 ст. до н. е. — 4 ст. н. е.; Єгипет

Александрійський маяк, Фароський маяк, маяк, що діяв на о. Фарос у західній частині дельти р. Нілу в 3 ст. до н. е. — 14 ст.; одне із Семи чудес світу; Єгипет

Александрійський музей, один із головних центрів елліністичної науки, заснований у 3 ст. до н. е. царем Птолемеєм Сотером I у м. Александрії; Єгипет

Александріна, Бібліотека Александріна, сучасна наукова книгозбірна міжнародного формату в м. Александрії; Єгипет

Алеппо старе місто, архітектурний ансамбль історичного центру м. Алеппо; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); Сирія

Алжира касба, див. **Касба Алжира**

Алкобаський монастир, Алкобаський монастир святої Марії, недіючий католицький монастир у м. Алкобаса; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1989); Португалія

Алтаю Монгольського петрогліфи, комплекс наскальних малюнків 11–1 тис. до н. е.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011); Монголія

Алту-Дору, регіон виноробства Алту-Дору, місцевість у провінції Траз-уж-Монтіш та Алту-Дору (округ Браганса, Португалія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (з 2001); Португалія

Алупкинський палац-музей, пам'ятка архітектури національного значення, музей-заповідник; АР Крим, Україна

Аль-Айна культурні об'єкти: Хафіт, Хілі, Бідаа-Бінт-Сауд та оази, низка культурних пам'яток у м. Аль-Айні та на його околицях, в еміраті Абу-Дабі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011); ОАЕ

Аль-Кала-Бені-Хаммад, див. **Кала-Бені-Хаммад**

Альберти українсько-канадський архів-музей, УКАМА, громадська культурологічна установа, що займається популяризацією української історії та культури (зокрема, в Канаді), збиранням архівних і музейних колекцій, пов'язаних із культурним і громадським життям українців провінції Альберти (Канада); розташований у м. Едмонтоні, провінція Альберта; Канада

Альбертіна, художній музей у м. Відні, основою зібрання якого є колекція графіки герцога Альберта фон Саксен-Тешена (1738–1822), чие ім'я носить музей; Австрія

Альбертінум, художній музей (1884) м. Дрездена; Німеччина

Альбі, єпископське місто, архітектурний ансамбль історичного центру в м. Альбі (Франція); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2010); Франція

Альгамбра, Хенераліфе й Альбайсін у Гранаді, пам'ятки історії, архітектури й садово-паркового мистецтва у м. Гранаді; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (з 1984); Іспанія

Альгаротті, Франческо (1712–1764), письменник, мистецтвознавець, представник Просвітництва; Італія

Алькала-де-Енарес, історична частина міста й університет, архітектурний ансамбль історичної частини м. Алькала-де-Енарес; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Іспанія

Альмаден та Ідрія — світова спадщина ртуті, міста в Іспанії та Словенії, що упродовж століть були світовими центрами з видобутку ртуті; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012)

Альпійські доісторичні поселення на палях, залишки доісторичних поселень, що датуються 5 тис. — 500 до н. е., в Австрії, Італії, Німеччині, Словенії, Франції та Швейцарії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011)

Альтаміра, Печера Альтаміра та наскельне мистецтво періоду палеоліту на півночі Іспанії — печери з настінним живописом епохи пізнього палеоліту; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Іспанія

Амальфітанське узбережжя, територія архітектурно-природного комплексу в південно-західній частині півострова Сорренто (область Кампанія, Італія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Італія

Амбухіманга королівський пагорб, комплекс будівель резиденції правителів Мадагаскару доколоніального періоду, погребальних споруд і священних місць; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Мадагаскар

Ам'єнський собор, Собор Ам'єнської Богоматері, кафедральний собор католицької єпископії в історичному місті Ам'єні; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1981); Франція

Амстердама лінія оборони, система оборонних укріплень м. Амстердама, пам'ятка голландської фортифікаційної архітектури кін. 19 — поч. 20 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Нідерланди

Амфітеатр в Ель-Джемі, споруда для масових видовищ, збудована за часів Римської імперії в м. Тіздрі (тепер м. Ель-Джем, Туніс); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Туніс

Анастасіївська (Трьох-Анастасіївська) церква, пам'ятка архітектури, монументального мистецтва й історії національного значення в історичному центрі м. Глухова, Сумська область; Україна

Ангкор, археологічний парк із руїнами кількох столиць Кхмерської імперії 9–15 ст. у провінції Сіємреап у північно-західній частині Камбоджі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1992); Камбоджа

Англійський озерний край, історико-культурний регіон і національний заповідник у Північно-Західній Англії (графство Камбрія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2017); Велика Британія

Ангра-ду-Ероїшму історичний центр, пам'ятки архітектури міста Ангра-ду-Ероїшму в Португалії, розташованого в автономному регіоні Азорські острови, на острові Терсейра в Атлантичному океані, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1983); Португалія

Андеграунд, сукупність творчих напрямів сучасного мистецтва (музики, літератури, кіно, образотворчого мистецтва та ін.), що про-

- тиставляють себе культурі масовій та офіційному мистецтву, компонент контркультури
- Анджар**, історико-археологічний комплекс стародавнього міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1984); Ліван
- Андріївська церква**, пам'ятка архітектури та мистецтва національного значення, розташована у м. Києві на території Національного заповідника «Софія Київська»; збудована у 18 ст. у стилі бароко на Андріївській горі; Україна
- Андріївський узвіз**, вулиця в заповідній історичній частині м. Києва (Подільський, Шевченківський р-ни), що простягається від вулиці Володимирської до Конtrakтової площі, з'єднує Верхнє та Нижнє місто; Україна
- Ані археологічний об'єкт**, руїни середньовічного вірменського міста (провінція Карс, Туреччина); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2016); Туреччина
- Анімалістичний жанр**, зображення тварин у живопису, скульптурі, графіці, декоративно-ужитковому мистецтві
- Анімізм**, віра в душі та духів; обов'язковий елемент архаїчних релігій; у широкому розумінні — одухотворення всіх явищ живої та неживої природи, предметів, зображень
- «Анналів» школа**, одна з історіографічних шкіл, що постала поряд із марксизмом та американською теорією модернізації; дослідницький напрям у історичній науці 20–21 ст. (виник у Франції)
- Антимистецтво**, термін, який використовують у широкому сенсі на позначення низки концепцій та настанов, що заперечують і відкидають традиційне визначення мистецтва
- Антична культура**, спільна назва давньогрецької і давньоримської культур, а також інших культур середземноморського регіону, чорноморського узбережжя і Близького Сходу, які перебували під впливом еллінізму
- Антична міфологія**, 1) у широкому розумінні — цілісні комплекси міфів, витворені народами Стародавнього світу; охоплює шумеро-аккадську, давньоєгипетську, перську, давньогрецьку, давньоримську, анатолійську міфології, доісламську міфологію арабських племен тощо; 2) у вузькому розумінні — давньогрецька міфологія та сформована під її впливом давньоримська міфологія

Античні сюжети, запозичені з античної міфології, історії та літератури фабули, що набули поширення в культурі Ренесансу і Нового часу та становлять вагому частку традиційних сюжетів

Античність, поняття всесвітньої історії, культурології, філософії, мистецтвознавства тощо, співвіднесене з епохою Стародавнього світу: 1) у найширшому розумінні — древність, старовина; 2) історія формування рабовласницьких держав Стародавнього світу (від виникнення міст і писемності; прибл. від 3,5 тис. до н. е. — до перш. пол. 1 тис. н. е.), включно з Межиріччям, Стародавнім Єгиптом, Ассирією, Вавилоном, Мідією, Давньою Персією, Стародавньою Грецією, Стародавнім Римом тощо; 3) пам'ятки історії та культури періодів архаїчної та класичної Греції, еллінізму і Римської імперії, а також земель (колоній і провінцій), що перебували під їхнім впливом; 4) особлива культурно-історична епоха, що охоплює часи зародження, розквіту та занепаду цивілізацій стародавніх Греції та Риму (т. з. греко-романського світу)

Антонін Ліберал (2–3 ст.), грамастик, міфограф; Стародавній Рим

Антонія і Феодосія собор, пам'ятка архітектури національного значення у м. Василькові, Київська область; Україна

Антропологія культурна, галузь науки, яка вивчає вплив культурного середовища на формування (або зміну) етнонаціональної ідентичності людини, механізми інкультурації особистості та процеси акультурації на рівні соціальних груп — носіїв етнічних та національних культур

Антропоморфність, подібність до людської подоби, її відтворення повне (скульптурне, стилізоване) або часткове (зі збереженням утилітарної форми речі, до якої додають голову, руки, часом обличчя, очі)

Антропоцентризм, філософський погляд, світоглядна й культурна парадигма, згідно з якою людина є центром універсуму, вищим щаблем його еволюції

Аполлона Епікурейського храм у Бассах, культова споруда на честь бога Аполлона в м. Бассах (Пелопоннеський півострів); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); Греція

Аполлонічне (аполлонівське) і діонісійське, категорії естетики, запропоновані Ф. Ніцше для означення двох первнів культуротвор-

чості — світлого, інтелектуального, раціонального і темного, пристрасного, екстатично-іраціонального (названі за іменами давньогрецьких богів — Аполлона та Діоніса)

Арабська культура (арабо-мусульманська культура), духовні й матеріальні надбання арабів та інших народів великого географічного регіону, що утворився в 7–10 ст. внаслідок поширення ісламу, арабської мови, влади та впливу арабського Халіфату на території Близького і Середнього Сходу, Північної Африки, Південно-Західної Європи. Термін вживається на позначення: 1) періоду середньовічної культури, що сформувалася у час найбільшого розквіту і впливу Халіфату, завдяки взаємодії арабів із підкореними народами; 2) всієї історії культурного розвитку країн Арабського Сходу: від часу перетворення ісламу на панівну релігію в Аравії (7 ст.) до сьогодення

Арагонський мудехар, група архітектурних пам'яток 12–17 ст. у стилі мудехар, які розташовані на території автономної спільноти Арагон (Іспанія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); Іспанія

Аранхуес, культурний ландшафт, палацово-парковий ансамбль королівської заміської резиденції в історичному місті Аранхуесі (автономна спільнота Мадрид, Іспанія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Іспанія

Ар-деко, стиль у мистецтві й архітектурі 1910–1930-х, що поєднує принципи класичного мистецтва й елементи авангардизму

Ареал мистецтв, музейний квартал у центрі м. Мюнхена, в якому зосереджено музеї світового і європейського рівнів: Стара пінакотeka і Нова пінакотeka, Пінакотeka сучасності, Мюнхенська гліптотека, Державне зібрання графіки, Державне античне зібрання, Музей копій класичної скульптури, художній музей Брандгорст, міська галерея Ленбаххаус, Державний музей єгипетського мистецтва; Німеччина

Арекіпі історичний центр, комплекс споруд, площ, вулиць і парків історичної частини міста Арекіпі — адміністративного центру одноїменного департаменту Перу; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Перу

Арль, давньоримські та романські пам'ятки, стародавнє місто (Арелат) в дельті річки Рона, історико-архітектурний комплекс

якого формувався в епоху Римської імперії 1–12 ст.; об'єкт все-світньої спадщини ЮНЕСКО (від 1981), тепер м. Арль, департамент Буш-дю-Рон; Франція

Ар-нуво, стиль в архітектурі, декоративно-прикладному мистецтві, живописі та скульптурі (1890–1910)

Артефакт, у культурології — проекція трьох «іпостасей» об'єкта: інформаційної — «знак», смислової — «сенси», та функціональної — «предмет», одиниця культури; у культурній антропології — закарбовані в матеріальних об'єктах ідеї, моральні нормативи, символіка тощо

«**Артс енд Крафтс**», дизайнерсько-промисловий рух у Великій Британії кінця 19 ст., що зіграв важливу роль у формуванні стилю модерн, а також у становленні промислової естетики (дизайну)

Археології національний музей, заклад культури у м. Сен-Жермен-ан-Ле, департамент Івелін, регіон Іль-де-Франс (Франція), розміщений в історичній будівлі королівської резиденції

Археологічний комплекс: городище літописного міста Бакожина, поселення і могильник, пам'ятка археології національного значення в с. Буки Сквирського р-ну Київської обл. (9–13 ст.), Україна; див. **Буки: городище та некрополь**

Архетип, 1) у філософії та богослов'ї — первісна і початкова форма чого-небудь, праобраз (первісний образ), ідея, першооснова, зразок; 2) в аналітичній психології 20 ст. — універсальні зразки, патерни не-свідомих людських реакцій на мінливі феномени зовнішнього та внутрішнього світу; 3) у широкому розумінні — загальнолюдський символ, повторюваний культурний сюжет (мотив) у міфології, фольклорі, мистецтві тощо; своєрідні ментальні кліше, типові взірці переживань, реакцій, поведінки, ритуалу, комунікування; 4) застаріле — термін вживали на означення оригіналу мистецького твору, на відміну від копії

Архітектура, наука і мистецтво проєктування будівель, а також власне система будівель та споруд, які формують просторове середовище для життя і діяльності людей відповідно до законів краси

Архітектурні твори Ле Корбюзьє, визначний внесок у модернізм, серія 17-ти пам'яток архітектури; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2016); Аргентина — Бельгія — Франція — Німеччина — Індія — Японія — Швейцарія

Аскія могила, споруда ритуального призначення в м. Гао (тепер Малі); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004), у Переліку об'єктів всесвітньої спадщини в небезпеці (від 2012); Малі

Асклепія святилище в Епідаврї, історико-археологічний комплекс в м. Епідаврї (ном Арголіда, Греція), Пелопоннеський півострів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Греція

Асмера: модерністське африканське місто, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2017); Еритрея. Див. у ст. **Асмера**

Астекська культура, див у ст. **Астеки**¹

Атапуерки археологічна зона, печерний археологічний комплекс у районі м. Бургос, муніципалітет Бургос (автономна спільнота Кастилія-і-Леон, Іспанія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Іспанія

Аугустусбург та Фалькенлуст, замки в Брюлі, палацово-парковий ансамбль резиденції архієпископа і курфюрста Кельна у м. Брюлі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1984); Німеччина

Аушвіц, Концентраційний табір Аушвіц-Біркенау, Освенцім, Освенцим — табір знищення, один із найбільших комплексів нацистських концтаборів, який з 20.05.1940 до 27.01.1945 існував поблизу польського м. Освенціма; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Польща

Афін національна пінакотека, художній музей у м. Афінах (Греція); інші назви — Афін національна художня галерея, Національна галерея Греції, Музей Александра Суцоса

Афін національний археологічний музей, спеціалізований заклад культури в центральній частині м. Афін (Греція), найбільша музейна установа країни

Афін національний історичний музей, спеціалізована установа у м. Афінах (Греція)

Афінський Акрополь, пагорб у столиці Греції, на якому розміщені шедеври давньогрецького та світового мистецтва; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); див. у ст. **Акрополь**, **Парфенон в Афінах**, **Пропілеї Акрополя в Афінах**, **Храм Ніки Аптерос на акрополі в Афінах**

---

¹ Тут і далі посилання на статті з видання: Велика українська енциклопедія. Словник. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2015. 1408 с.

Афладж, системи зрошування — комплекс іригаційних систем, мухафази Ед-Дахілія, Ель-Батіна та Еш-Шаркія, Оман; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2006); Оман

Афон, центр православного чернецтва і обителей, що діють на республіканських засадах; у системі адміністративного поділу Греції має спеціальний статус автономної самоврядної території (закріплений Конституцією Греції 1975); відомий під назвою «Автономна чернеча держава Святої Гори»; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Греція

Афродізіас, руїни давньогрецького елліністичного міста (тепер Анатолія, Туреччина); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2017); Туреччина

Ахмадабад, місто, адміністративний центр Ахмадабадського округу штату Гуджарат в Індії; історичний центр міста — об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2017); Індія

Ахпат і Санаїн монастирі, храмово-архітектурні комплекси головних християнських монастирів Лорійського (Ташир-Дзорагетського) царства, розташовані на території Лорійської області Вірменії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Вірменія

Ашанті традиційні будівлі, комплекс із 13 сакральних споруд, збудованих в епоху держави Ашанті; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1980); Гана

Ашшур (Калат-Шергат), руїни стародавнього міста — першої столиці Ассирії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2003); Ірак

Ашшурбанапала бібліотека, колекція стародавніх творів у вигляді глиняних клинописних таблиць (бл. 30 тисяч), створена за наказом ассирійського царя Ашшурбанапала

Аютія, історичне місто, старовинна частина м. Аютія (Ауттая, Аюттхая), колишньої столиці однойменної середньовічної тайської держави (1351–1767); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1991); Таїланд

Баальбек, храмовий ансамбль; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1984); Ліван

Баби кам'яні, народна назва кам'яних зображень, виготовлених тюркськими народами, переважно половцями, поширені у степах Східної Європи

- «Бабин Яр», Національний історико-меморіальний заповідник**, науково-дослідна і культурно-освітня установа, створена 2007 на базі комплексу пам'яток історії на місці масового знищення мирного населення та військовополонених в урочищі Бабин Яр (північно-західна околиця м. Києва) під час нацистської окупації; Україна
- Баварський державний музей етнології**, див. **П'яти континентів музей у Мюнхені**
- Баварський національний музей у Мюнхені**, один із найважливіших музеїв декоративно-прикладного мистецтва в Європі та один із найбільших художніх музеїв Німеччини
- Багерхата історичне місто мечетей**, історико-архітектурний комплекс старовинного м. Халіфатабада; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Бангладеш
- Баграта собор**, храм 11 ст. в м. Кутаїсі (Грузія), зведений за правління Баграта III як головний собор об'єднаного Грузинського царства; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (1994–2017); Грузія
- Байкове кладовище**, некрополь, пам'ятка історії та культури в м. Києві; Україна
- Байройта маркграфський оперний театр**, театр 1744–1748 у м. Байройті; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012); Німеччина
- Базельський історичний музей**, один із найстаріших (1894) і найбільших музеїв історичного спрямування у країні; пам'ятка культурної спадщини національного значення; Швейцарія
- Базельський паперовий млин**, див. **Швейцарський музей паперу, шрифту і друкарства**
- Базельський художній музей**, музей образотворчого мистецтва (1661) у м. Базелі; Швейцарія
- Базиліка**, витягнута в плані прямокутна споруда, розділена по довжині рядами колон на 3–5 нефів
- Базиліка Максенція і Костянтина в Римі**, див. **Максенція і Костянтина базиліка в Римі**
- Баку стара фортеця, палац Ширваншахів і Дівоча Вежа**, історико-архітектурний комплекс у м. Баку; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Азербайджан

Баламутівська, печерна стоянка з наскельними зображеннями в с. Баламутівка, пам'ятка археології національного значення, Чернівецький р-н Чернівецької обл. (9–7 тис. до н. е.); Україна

Балі культурний ландшафт: система субак як прояв філософії «Три джерела блага», сакралізована система іригації заливних рисових полів, традиційна для о. Балі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012); Індонезія

Бальзака Оноре де літературно-меморіальний музей, пам'ятка історії, архітектури та садово-паркової культури кінця 18 — початку 19 ст. національного значення, занесена до Державного реєстру нерухомих пам'яток України; с. Верхівня Бердичівського району Житомирської області; Україна

Бам і його культурний ландшафт, історико-культурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Іран

Бамберг, історико-архітектурний комплекс м. Бамберга; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Німеччина

Баміанської долини культурний ландшафт та археологічні пам'ятки, історичні споруди Баміанської долини; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2003); у Переліку пам'яток всесвітньої спадщини в небезпеці (від 2003); Афганістан

Бангкока національний музей, центральний музейний заклад країни (1874), один із найбільших музеїв Південно-Східної Азії, розташований у в м. Бангкок; Таїланд

Бандіагари нагір'я (Земля Догонів), природно-ландшафтна та історико-етнографічна пам'ятка; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1989); Малі

Банська Штявниця, історичне місто і технічні пам'ятки на його околицях, історичний і гірничотехнічний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Словаччина

Банчіанг, археологічна пам'ятка, залишки поселення бронзової доби (провінція Удонтхані, Таїланд); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1992); Таїланд

Баньє, Ангуан (1673–1741), перекладач, історик релігії, міфограф; Франція

Бардіїв, місто-фортеця, добре збережене укріплене середньовічне місто (округ Бардіїв, Пряшівський край); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Словаччина

Барельєф, вид скульптури, в якій випукла частина зображення виступає над площиною фону не більш, ніж на половину свого об'єму

Бароко, стиль у мистецтві кін. 16 — сер. 18 ст., для якого характерні: естетична чутливість; прагнення до величі та пишності; багатство декоративних елементів; підвищена увага до деталізації; термін запроваджено Я. Буркгардтом

Баррагана Луїса будинок і студія, архітектурний об'єкт; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Мексика

Басівське городище, скіфське городище (7–2 ст. до н. е.) поблизу с. Басівки Роменського р-ну Сумської обл.; Україна

Бассарі край: культурні ландшафти бассарі, фула та бедік, батьківщина трьох африканських народів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012); Сенегал

Бат, Аль-Хутм і Аль-Айн, археологічні пам'ятки, комплекс поселень і некрополів 3 тис. до н. е.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (з 1988); Султанат Оман

Бат (місто), курорт на р. Ейвон; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (з 1987); Велика Британія

Батальський монастир, монастир Баталі, монастир святої Марії-Переможниці, архітектурний ансамбль; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (з 1983); Португалія

Бато-Лавуар, будинок на Монмартрі (м. Париж), де на поч. 20 ст. жили та працювали художники; пам'ятка історії (з 1965); Франція

«Батьківщина Тараса Шевченка», Національний заповідник, історико-культурний заповідник у Звенигородському р-ні Черкаської обл. (Україна), створений 1992 з метою збереження Шевченківських меморіальних місць

Баухауз і його місця у Ваймарі, Дессау і Бернау, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2017); Німеччина

Бахла фортеця, найдавніший збережений форт на Аравійському півострові (з 13 ст.); розташовано в м. Бахла; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Оман

Бахофен, Йоганн Якоб (1815–1887), історик, етнограф, антикознавець, правознавець; Швейцарія

Бахтін, Михайло Михайлович (1895–1973), історик культури, філософ, філолог; Росія

Бахчисарайський історико-культурний заповідник (повна назва — Кримська республіканська установа «Бахчисарайський історико-культурний заповідник»), державна установа, що забезпечує дослідження та охорону культурної спадщини на території м. Бахчисарая та його околицях (від 1990); АР Крим, Україна

Бахчисарайський палац, пам'ятка архітектури національного значення, м. Бахчисарай; АР Крим, Україна

Бахші, у народів Середньої Азії — народні співці, музиканти, оповідачі, поети

Бахші Хорасану музика, мистецтво народних співців Хорасану; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2010); Іран

Баязида мечеть, Беязита мечеть, мусульманська культова споруда у стилі класичної імперської османської архітектури у м. Стамбулі; Туреччина

Беги́наж, споруда-гуртожиток або відособлена міська структура, призначена для проживання, праці й благодійної діяльності бегинок; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (назва об'єкта — Фламандські беги́нажі; від 1998); Бельгія

Безсмертя, властивість живої істоти жити вічно; у багатьох релігіях згадується у двох опозиціях: або як найбільша нагорода за гідне життя, або довічне покарання за порушення життєвих норм, встановлених вищими силами або Богом

Белзький заповідник, див. **Державний історико-культурний заповідник у м. Белзі**

Беллінцони три замки, оборонна стіна та вали ринкового міста, укріплений ансамбль навколо м. Беллінцони; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (з 2000); Швейцарія

Бельведер, 1) споруда над будинком, альтанка або впорядкований майданчик на підвищеній місцевості, звідки відкривається мальовничий краєвид; 2) палацова споруда, що знаходиться в красивому природному оточенні

Бельведер у Ватикані, Апостольський палац, Ватиканський палац, офіційна резиденція Папи Римського у Ватикані, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Ватикан

Бельведер у Празі, палац у Королівському саду Празького града, архітектурна пам'ятка; Чехія

Бельгії та Франції міські дзвіниці, 23 французькі та 33 бельгійські міські дзвіниці 11–17 ст., символи незалежних міських комун; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (1999, 2005); Бельгія — Франція

Бенедикт, Рут Фултон (1887–1948), антропологиня, етнологиня; представниця етнопсихологічного напрямку в американській антропології; США

Бенедиктинський монастир святого Іоанна в долині Мюстаір, монастир епохи Каролінгів із найбільшим у країні зібранням фігурних настінних розписів 9 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1983); Швейцарія

Беньямін, Вальтер (1892–1940), філософ культури, естетик, літературний критик; Німеччина — Франція

«Беовульф», пам'ятка англосаксонського героїчного епосу; найстаріша з усіх національних епічних поем середньовічної Європи (кін. 7/8 ст. — поч. 11 ст.)

Берата і Гірокастри історичні центри, архітектурні ансамблі міст Берата й Гірокастри (південна Албанія), зразки міської архітектури періоду Османської імперії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2005 / 2008); Албанія

Бердянський курган, пам'ятка археології, усипальниця знатного скіфа (5–4 ст. до н. е.), розташована на східній околиці с. Нововасилівка Бердянського р-ну Запорізької обл.; Україна

Бережанський заповідник, див. **Державний історико-архітектурний заповідник у м. Бережани**

Берестяні грамоти, пам'ятки давньої східнослов'янської писемності (11–15 ст.)

Берліна мікрорайони в модерністському стилі, шість районів житлової забудови, що засвідчують інноваційну житлову політику 1910–1933, особливо в період Веймарської республіки; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2008); Німеччина

Берлінська картинна галерея, провідна художня галерея Європи (1830) у м. Берліні; Німеччина

Берлінська національна галерея, зібрання творів мистецтва 19–21 ст.; діє в м. Берліні з 1861; Німеччина

Берлінський музейний острів, культурний комплекс, до складу якого входять 5 музеїв (Старий музей, Новий музей, Стара національна галерея, Музей Боде, Пергамський музей) з об'єднання Державних музеїв Берліну; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (з 1999); Німеччина

Берлінські державні музеї, див. **Державні музеї Берліну**

Берна старе місто, архітектурний ансамбль історичної частини м. Берна; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1983); Швейцарія

Бернардинський монастир у Вільнюсі, архітектурний ансамбль, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Литва

Бернардинський монастир у Луцьку, архітектурна пам'ятка національного значення; Україна

Бернардинський монастир у Львові, архітектурна пам'ятка національного значення, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Україна

Бернашівка багатопарове поселення, комплекс археологічних об'єктів поблизу с. Бернашівка Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл.; Україна

Бетанія, храмовий комплекс поблизу м. Тбілісі (12–13 ст.); Грузія

«Биківнянські могили», національний історико-меморіальний заповідник, найбільше поховання жертв масових політичних репресій 1937–1941 в Україні; засн. 1994 як меморіальний комплекс, від 2006 — заповідник національного значення

Биковського житловий будинок, «будинок Петра І», пам'ятка архітектури національного значення (17–18 ст.) у м. Києві; найдавніший зі збережених житлових будинків міста; Україна

Бистриця баби, архаїчна поліфонія, танці й ритуали району Шоплук, комплекс традицій народу шопі; елемент нематеріальної культурної спадщини людства (від 2008); Болгарія

«Битва за Київ у 1943 році», Національний музей-заповідник, культурно-освітній і науково-дослідний заклад у с. Нових Петрівцях (Вишгородський р-н Київської обл.), експозиція якого присвячена подіям осені 1943; Україна

Бібі-Ханим, архітектурна пам'ятка, соборна мечеть у м. Самарканді; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Узбекистан

Бібл, історико-археологічний комплекс стародавнього міста, нині м. Джубейль; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1984); Ліван

Біблер, Володимир Соломонович (1918–2000), філософ, культуролог, історик культури; автор вчення про діалог культур; Росія

Біблія, канон сакральних текстів юдаїзму та християнства: корпус юдейських священних книг (ТаНаХ) із доповненнями та видозміненнями входить до християнської Біблії, утворюючи її першу частину — Старий Завіт

Бієнале, публічний захід (виставка, фестиваль, конкурс), який відбувається щодва роки та показує здобутки окремої галузі.

Бікіні (атол) — полігон для ядерних випробувань, матеріальні свідчення ядерних випробувань, які здійснили США упродовж 1946–1958 на атолі Бікіні; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2010); Маршаллові острови

Білий дім у Вашингтоні, архітектурна пам'ятка, офіційна резиденція Президента США

Білий куб, багатозначний термін: 1) концепція формування галерейного та музейного простору для демонстрації та споглядання мистецтва; 2) галерея сучасного мистецтва (1993) у м. Лондоні; Велика Британія

Білокур Катерини музей-садиба, меморіальний музей (1977) художниці К. Білокур, розташований на території садиби родини Білокурів у с. Богданівка Бориспільського р-ну Київської обл.; філія Яготинського державного історичного музею; Україна

Білоруський національний художній музей, див. **Національний художній музей Республіки Білорусь**

«Більськ», Історико-культурний заповідник, охоронна територія у смт Котельва Полтавської обл.; Україна

Більське городище, пам'ятка скіфського періоду (8–3 ст. до н. е.) в р-ні с. Більськ Котелевського р-ну Полтавської обл.; Україна

Біляшівський, Микола Федотович (1867–1926), археолог, етнограф, мистецтвознавець, музейний діяч; академік УАН (1919), дійсний член НТШ (1909); Україна

Біміш, музей просто неба у графстві Дарем (Велика Британія), експозиція якого відтворює традиційний уклад життя й розвиток

промисловості на півночі Англії 1800-х — початку 1900-х; Європейський музей року 1987

Біржі будівля у Санкт-Петербурзі, архітектурна пам'ятка; Росія

Бірка та Ховгорден, пам'ятки археології; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Швеція

Біскайський міст, міст-транспортер, що з'єднує міста Португалете й Лас-Аренас (провінція Біскайя, Країна Басків, Іспанія); перший у світі міст, призначений для переміщення людей та екіпажів у високо підвішеній гондолі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2006); Іспанія

Бісотун, археологічний об'єкт; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2006); Іран

Біциллі (Біціллі), Петро Михайлович (1879–1958), культуролог, історик-медієвіст, літературо- і мовознавець; Україна — Болгарія

Благовіщенська церква в Березні, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Чернігівський р-н Чернігівської обл.; Україна

Благовіщенська церква у Коломиї, архітектурна пам'ятка національного значення, Івано-Франківська обл.; Україна

Благовіщенська церква у Тростянці, храм 18 ст., Сумська область; Україна

Благовіщенський собор та дзвіниця в Ковелі, втрачені визначні архітектурні об'єкти, Волинська обл.; Україна

Блайневона гірничопромисловий ландшафт, промислові об'єкти історичної частини м. Блайневона в Уельсі (19 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Велика Британія

Блакитна мечеть (Мечеть Султанахмет), мечеть 17 ст.; шедевр ісламської та світової архітектури, один із символів м. Стамбула; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Туреччина

Бленгеймський палац, пам'ятка архітектури (1705–1722); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (з 1987); Велика Британія

Блечлі-Парк, музейний комплекс на території маєтку Блечлі-Парк, присвячений розвитку обчислювальної техніки та мистецтва шифрування під час Другої світової війни (1993); Велика Британія

Блок, Марк Леопольд Бенжамін (1886–1944), історик, дослідник середньовічної Франції, засновник школи «Анналів»; Франція

Боас, Франц (1858–1942), антрополог, етнограф, лінгвіст; засновник «історичної школи» в американській етнографії та американської антропології культури, автор концепції культурного релятивізму; Німеччина — США

Бог, у релігійних і філософських системах — об'єктивована вища надприродна творча сутність, персоніфікація Абсолюту, початок усього буття; в релігії — головний об'єкт поклоніння

Богема, мистецька еліта, яка позиціонує себе як коло обраних

Богородиці Пирогошої церква, див. **Церква Успіння Богородиці Пирогошої**

Богоявленський собор Братського Богоявленського монастиря у Києві, втрачений визначний архітектурний об'єкт; Україна

Бодє музей, див. Берлінський музейний острів

Боді-арт, мистецтво розпису тіла

Бодріяр, Жан (1929–2007), філософ, культуролог, соціолог і публіцист; Франція

Бойманса — ван Бенінгена музей, художній музей у м. Роттердамі (1841), один із найбільших у країні; Нідерланди

Болгар історичний та археологічний комплекс, історико-археологічний ансамбль першої столиці Золотої Орди (тепер м. Болгар, Спаський р-н, Республіка Татарстан, РФ); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); Росія

Бондарство, вид деревообробного промислу, пов'язаний з виготовленням місткостей — бочок, діжок, барил, цебер тощо

Бонсай, мистецтво вирощування карликових дерев у невеликих ємностях

Боргезе галерея, художній музей у м. Римі (1902); Італія

Бордо, порт Місяця, історико-архітектурний ансамбль епохи Просвітництва; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2007); Франція

Борисоглібський собор у Чернігові, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Борободур храмовий комплекс, буддійський храмовий комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (з 1991); Індонезія

Бородінський скарб, Бессарабський скарб, речі бронзового віку (бл. 16–15 ст. до н. е.), виявлені 1912 біля с. Бородіно (тепер смт) Тарутинського р-ну Одеської обл.; Україна

Ботанічний музей, науково-дослідний заклад, призначений для зберігання, експонування та вивчення колекцій рослин

Боянська церква, історико-архітектурний ансамбль у с. Бояні поблизу м. Софії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Болгарія

Брагман (брамін), представник вищої варни в Індії, професійний жрець у брахманізмі та індуїзмі

Бразилія, нове місто в стилістиці модернізму, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Бразилія

Бразилії національний музей, Національний музей Федерального університету Ріо-де-Жанейро, найстаріший науковий заклад країни (1818) в м. Ріо-де-Жанейро, один із найбільших музеїв природничої історії та антропології в обох Америках; Бразилія

Брама до Індії, пам'ятка архітектури, базальтова тріумфальна арка (1924) в м. Мумбаї (штат Махараштра); символ британського правління у країні; Індія

Брама Заборовського у Києві, парадний в'їзд до резиденції київських митрополитів на території Софійського собору в м. Києві, пам'ятка архітектури національного значення; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990); Україна

Брама Іштар у Вавилоні, парадні ворота в оборонних мурах Вавилона, визначна архітектурна пам'ятка (Ірак), тепер у м. Берліні; Німеччина

Брандгорста музей, див. **Ареал мистецтв**

Бранденбурзькі ворота в Берліні, архітектурна пам'ятка; Німеччина

Братиславський град, архітектурна пам'ятка; Словаччина

Бремена ратуша та статуя Роланда на Ринковій площі, архітектурний ансамбль історичної частини міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Німеччина

Бреннанда Рікарду інститут, музей, заснований 2002 на основі приватної колекції бізнесмена Р. Бреннанда в м. Ресіфі (штат Пернамбуку, Бразилія); одне з найбільших у світі зібрань холодної зброї 14–21 ст.

Брестська фортеця, архітектурна та історична пам'ятка у м. Бресті; Білорусь

Бриджтаун історичний та його гарнізон, взірць британської колоніальної архітектури; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011); Барбадос

Британська рада, неміністерський департамент уряду Великої Британії, що займається поширенням британської культури за межами Британії; є позавідомчим державним органом, який створений королівською милістю та зареєстрований як благодійна організація в Англії

Британський музей, національний музей у м. Лондоні (1753), один із найбільших музеїв світу; Велика Британія

Бріколаж, 1) створення предмета чи об'єкта із підручних матеріалів, а також сам цей предмет чи об'єкт; 2) процес перетворення значення об'єктів або символів за допомогою нового використання або нестандартних переробок пов'язаних між собою речей; термін запроваджено К. Леві-Строссом

Брімстон-Хілл, національний парк на базі фортеці 17–18 ст. на о. Сент-Кітс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (1999); Антильські острови

Бродель, Фернан (1902–1985), історик, представник школи «Анналів», співавтор світ-системної теорії; Франція

Бромлей, Юліан Володимирович (1921–1990), історик, етнограф, один із творців сучасної теорії етносу, академік АН СРСР; Росія

Бруклінський музей, художня галерея в м. Нью-Йорку (1895), один із найбільших і найстаріших музеїв Північної Америки, об'єкт Національного реєстру історичних місць США

Бру-на-Бойн — археологічний ансамбль вигину річки Бойн, комплекс із сорока курганів у долині р. Бойн (графство Міт, Республіка Ірландія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Ірландія

Бруталізм, один із напрямів в дизайні та архітектурі, що виник в сер. 1950-х у Великій Британії; найбільшого поширення набув у Великій Британії (1960-ті — 1970-ті) і в СРСР (1980-ті)

Брюгге історичний центр, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Бельгія

Брюгген, стара верф поблизу м. Бергена (фюльке Гордалан, Норвегія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Норвегія

Буганди королів гробниці в Касубі, поховання 4-х правителів королівства Буганда (кін. 19 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Уганда

Будапешт: береги Дунаю, замок Буди з околицями та проспект Андраши, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987, розширено 2002); Угорщина

Будапештський етнографічний музей, див. **Етнографічний музей у Будапешті**

Будапештський клуб, неформальна міжнародна організація, заснована Е. Ласло (1993) з метою мобілізувати ресурси людства для розвитку глобальної культурної свідомості; об'єднує митців у сфері мистецтва, культури, філософії, літератури

Будж-Біма культурний ландшафт, національний парк; одна з найдавніших і найбільших у світі систем аквакультури; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Австралія

Будинок Англійського клубу в Одесі, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Будинок Археологічного музею в Одесі, пам'ятка архітектури України національного значення; див. у ст. **Одеський археологічний музей НАН України**

Будинок головного командира Чорноморського флоту в Миколаєві, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Будинок Гундертвассера у Відні, визначний архітектурний об'єкт; Австрія

Будинок для гостей у садибі Галаганів у Лебединцях, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Прилуцький р-н Чернігівської обл.; Україна

Будинок Другої Малоросійської колегії в Глухові, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Сумська обл.; Україна

Будинок з химерами у Києві, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Будинок Києво-Могилянської академії, див. у ст. **Києво-Могилянська академія**

Будинок культури, спеціалізований заклад культури, успадкований від радянської доби, до складу якого входили: освітні секції, клуб, бібліотека, різноманітні гуртки за інтересами, громадські об'єд-

- нання тощо, метою яких було задоволення культурно-дозвільних потреб населення
- Будинок магістрату в Києві**, втрачений визначний архітектурний об'єкт; Україна
- Будинок магістрату в Ніжині**, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Чернігівська обл.; Україна
- Будинок магістрату в Чернігові**, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Чернігівська обл.; Україна
- Будинок магістрату і міської думи в Кременчуці**, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Полтавська обл.; Україна
- Будинок міської думи у Києві**, втрачений визначний архітектурний об'єкт; Україна
- Будинок над водоспадом (Кауфмана) у штаті Пенсильванія**, визначний архітектурний об'єкт; США
- Будинок Нової Біржі в Одесі**, пам'ятка архітектури національного значення; Україна
- Будинок обсерваторії в Миколаєві**, пам'ятка архітектури України національного значення; див у ст. **Миколаївська астрономічна обсерваторія**
- Будинок Переяславського колегіуму**, див. у ст. **Переяславський колегіум**
- Будинок полкової канцелярії у Козельці**, див. **Полкова канцелярія в Козельці**
- Будинок полкової канцелярії у Чернігові**, див. **Полкова канцелярія у Чернігові**
- Будинок Полтавського губернського земства**, див. **Полтавського губернського земства будинок**
- Будинок русько-польського магістрату в Кам'янці-Подільському**, пам'ятка архітектури України національного значення, Хмельницька обл.; Україна
- Будинок «Слово»**, будинок письменників у м. Харкові (1928); Україна
- Будинок Старої Біржі в Одесі**, пам'ятка архітектури національного значення; Україна
- Будинок Чернігівського колегіуму**, див. у ст. **Чернігівський колегіум**
- Будівля Берлінської філармонії**, див. у ст. **Берлінська філармонія**

Будівля міського театру в Чернівцях, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Будівля Музею С. Гугенгайма в Більбао, визначний архітектурний об'єкт Іспанії; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО

Будівля Музею С. Гугенгайма в Нью-Йорку, визначний архітектурний об'єкт США; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО

Будівля панорами «Оборона Севастополя» у Севастополі, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Будівля парламенту Угорщини в Будапешті, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Угорщина

Будівля синагоги в Гусятині, пам'ятка архітектури національного значення, Чортківський р-н Тернопільської обл.; Україна

Будівля Сіднейської опери, визначний архітектурний об'єкт у м. Сідней; Австралія

Будівля Сецесіону у Відні, визначний архітектурний об'єкт; Австрія

Будівля театру Гранд-опера в Парижі, визначний архітектурний об'єкт Франції; див. у ст. **Гранд-опера**

Будівля театру опери і балету в Донецьку, пам'ятка архітектури України національного значення; див. у ст. **Донецький національний академічний театр опери та балету ім. А. Б. Солов'яненка**

Будівля театру опери і балету в Києві, пам'ятка архітектури України національного значення; див. у ст. **Національна опера України**

Будівля театру опери і балету у Львові, пам'ятка архітектури України національного значення; див. у ст. **Львівська національна опера**

Будівля театру опери і балету в Одесі, пам'ятка архітектури України національного значення; див. у ст. **Одеський національний академічний театр опери та балету**

Будівля Центру мистецтв ім. Ж. Помпідю в Парижі, визначний архітектурний об'єкт Франції; див. у ст. **Помпідю Жоржа центр**

Буки: городище та некрополь, комплекс пам'яток 11–13 ст. біля с. Буки Білоцерківського р-ну Київської обл.; Україна

Булгакова Михайла літературно-меморіальний музей, культурно-світний та науково-дослідний заклад із вивчення і популяризації творчості М. Булгакова та культури України (1989) в м. Києві; Україна

- Бурбонський палац**, місце засідань Національної Асамблеї Франції в м. Парижі (1722–1728); Франція
- Бургоський собор**, Бургоський кафедральний собор Діви Марії, католицький готичний собор у м. Бургосі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1984); Іспанія
- Бургундії виноробні землі**, культурний ландшафт виноробного регіону; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2015); Франція
- Бурделя музей**, художньо-меморіальний музей (1949) у м. Парижі, присвячений творчості скульптора Е. Бурделя; Франція
- Бурзький собор**, Бурзький кафедральний собор Св. Стефана, готичний храм (кін. 12 — кін. 13 ст.) у м. Бурзі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1992); Франція
- Буркгардт, Якоб Кристоф** (1818–1897), історик культури й мистецтва; започаткував культурно-історичний напрям в історичній науці; Швейцарія
- Буркіна-Фасо пам'ятки стародавньої чорної металургії**, комплекс інженерних споруд; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Буркіна-Фасо
- Бурса і Джумаликизик: народження Османської імперії**, сукупність комплексів, зразок міської та сільської забудови в період зародження Османської імперії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); Туреччина
- Бусідо, бушідо**, кодекс честі самурая
- Бусри старе місто**, історико-археологічний комплекс м. Бусри — столиці римської провінції Аравії Петрейської; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1980); Сирія
- Бутрінгі**, археологічний музей-заповідник поблизу м. Саранди (префектура Вльора, Албанія); пам'ятник всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1992); Албанія
- Бухари історичний центр**, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Узбекистан
- Буша, Державний історико-культурний заповідник**, охоронна територія у с. Буша, Ямпільського р-ну Вінницької обл.; Україна
- Бхімбетки скельні укриття**, археологічна ділянка — найраніші сліди людської діяльності в Індії (штат Мадх'я-Прадеш); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2003)

Вавель, замковий комплекс на пагорбі Вавель у м. Кракові, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1978); Польща

Вавилон, одне з найбільших міст Давньої Месопотамії і всього Стародавнього світу, столиця Вавилонського царства; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Ірак

Вавилонська вежа, реальна або міфологічна грандіозна споруда сакрального призначення, збудована у стародавньому Вавилоні

Ваганти, мандрівні актори — автори та виконавці пісень і вистав у країнах Західної Європи (12–14 ст.)

Ваді-Рам заповідна зона, природний та історико-археологічний об'єкт; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011); Йорданія

Вазарі, Джорджо (1511–1574), архітектор, художник, теоретик та історик мистецтва; Італія

Вайт, Леслі Алвін (1900–1975), антрополог, етнолог, культуролог, увів у науковий обіг термін «культурологія»; США

Валлонії головні вугледобувні комплекси, взірці промислової архітектури 1838–1909; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012); Бельгія

Валонго пристань, археологічна пам'ятка, стара пристань у м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія), що упродовж 1811–1831 була місцем торгівлі поневоленими африканцями; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2017); Бразилія

Валь-ді-Ното долини пізньобарокові міста, 8 міст у стилі пізнього бароко, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2002); Італія

Валь-д'Орча, долина, культурний ландшафт у регіоні Тоскана, провінція Сієна; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Італія

Валь-Камоніки наскельний живопис, петрогліфи 6–2 тис. до н. е. в долині Валь-Камоніка; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Італія

Вальпараїсо, портового міста, історичний квартал, архітектурний ансамбль основного порту Чилі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2003); Чилі

Вандалізм, асоціальна діяльність, спрямована на знищення культурних цінностей

Вандомська колона, колона на Вандомській площі в м. Парижі, споруджена 1806–1810 на честь перемог Наполеона I Бонапарта; Франція

Вандомська площа, одна з п'яти «королівських» площ у м. Парижі (17–18 ст.); Франція

Варбергу радіостанція див. **Грімтонська радіостанція у Варбергу Варвари**, 1) представники народу, що не має стосунку до греко-римської культури; 2) некультурна людина або ж людина, діяльність якої спрямована на знищення культурних цінностей

Вардзіа, печерний монастирський комплекс на півдні Грузії (12–13 ст.)

Варненський археологічний музей, спеціалізований музейний заклад (1886) у м. Варні (Варненська обл., Болгарія), експозиція якого висвітлює історію Балкан і причорноморського регіону від палеоліту до середньовіччя

Вартбурга замок, фортеця, в якій М. Лютер переклав Новий Завіт німецькою мовою; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Німеччина

Варшави історичний центр, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1980); Польща

Варшави музей, до 2014 — Історичний музей Варшави, спеціалізований музейний заклад (1936), колекції якого висвітлюють історію польської столиці; Польща

Варшавський національний музей, див. **Національний музей у Варшаві**

Василівська ротонда у Володимирі-Волинському, пам'ятка архітектури національного значення, Волинська обл.; Україна

Василівська церква в Овручі, пам'ятка архітектури національного значення, Житомирська обл.; Україна

Ватикан, ансамбль пам'яток архітектури та монументального мистецтва; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1984); Ватикан

Ватиканська апостольська бібліотека, книгозбірня (засн. 15 ст.) Святого Престолу в м. Римі; одна з найбільших у світі бібліотечних установ; Ватикан

Ватиканська пінаотека, спеціалізований художній музей, одне з найкращих художніх зібрань Ватикану та світу (1908); Ватикан

Ватикану музеї, комплекс закладів, де зберігаються художні колекції, зібрані Папами Римськими

Ватикану історичний музей, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад (1973), колекція експонатів якого популяризує історію Ватикану

Вауда парова насосна станція, найбільша у світі парова насосна станція (провінція Фрисландія, Нідерланди); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Нідерланди

Вахау культурний ландшафт, виноробна долина між містами Мельк і Кремс, туристичний центр; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Австрія

Вацудзі, Тецуру (1889–1960), філософ, культуролог, етик, історик; Японія

Вашингтонська картинна галерея див. **Національна галерея мистецтва у Вашингтоні**

Вашоку, **Вашоку**: традиційна дієтична культура японців, особливо для святкування Нового року, спосіб приготування страв і сервірування, притаманний традиційній японській кухні; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2013); Японія

Ваянг: ляльковий театр, різні види традиційного народного театру в Індонезії та Малайзії; термін вживається і стосовно самого театру, і стосовно ляльок, що використовуються під час вистав; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2003); Індонезія

Введенська церква в Артемівці, втрачений визначний архітектурний об'єкт, м. Мерефа, Харківська обл.; Україна

Введенська церква у Бериславі, пам'ятка архітектури національного значення, Херсонська обл.; Україна

Введенська церква у с. Трипілля, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Обухівський р-н Київської обл.; Україна

Вегаейн — архіпелаг Вега, культурний ландшафт архіпелагу Вега неподалік Полярного кола (фюльке Нурланн, Норвегія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Норвегія

Веди, священні тексти, одкровення індуїзму, сакральна основа давньоіндійської культури

Веймар класичний, історико-архітектурний комплекс м. Веймара; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Німеччина

Вежа Сен-Жак, вежа в готичному стилі в м. Парижі (1523); Франція
Везерської долини доісторичні об'єкти та наскельні малюнки в печерах, палеолітична пам'ятка, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Франція

Везле церква та пагорб, храм у романському стилі (12 ст.) у м. Везле; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Франція

Велика китайська стіна, історико-архітектурний комплекс; низка кам'яних і земляних укріплень, збудованих для захисту північних кордонів Китайської імперії від вторгнень кочових племен; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Китай

Велика мечеть Бурси (Улу-Джамі), мечеть у сельджуцькому стилі (1396–1400) у м. Бурсі; Туреччина

Велика мечеть Омейядів у Дамаску, пам'ятка архітектури, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Сирія

Велика шахська мечеть в Ісфагані, пам'ятка архітектури, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Іран

Велике Ходосівське, городище, пам'ятка археології національного значення між селами Круглик, Ходосівка та Іванковичі, Обухівський р-н Київської області (9 ст. до н. е. — 4 ст.); Україна

Великий китайський канал, найдовший у світі канал, що з'єднує міста Пекін і Ханчжоу, одна з найдавніших діючих гідротехнічних споруд світу; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); Китай

Великий палац у Петергофі, архітектурна пам'ятка, м. Санкт-Петербург; Росія

Великий рижанівський курган, пам'ятка археології, скіфське поховання біля с. Рижанівка Звенигородського р-ну Черкаської обл.; Україна

Великий театр — Національна опера у Варшаві, оперний театр у м. Варшаві; Польща

Великий Тріанон, пам'ятка історії та архітектури; палац Людовика XIV, збудований поблизу Версаля; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Франція

Великі географічні відкриття, сукупність найважливіших географічних відкриттів, здійснених європейськими мандрівниками в 15–17 ст.

Велички та Бохні королівські соляні копальні, родовища кам'яної солі в містах Величці та Бохні, що розроблялися упродовж 13–20 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1978); Польща

«Венери палеоліту», «Палеолітичні Венери», назва на позначення первісних скульптур, що передають узагальнений образ жінки; див. також **Вестоницька Венера**

Венеційська бієнале, фестиваль сучасного мистецтва, що проводиться у м. Венеції (Італія) з 1895 що два роки

Венеційська хартія 1964, див. **Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць**

Венеційські оборонні споруди в 16–17 ст.: Стато-да-Терра — Західний Стато-да-Мар, комплекс із шести оборонних споруд, зведених Венеційською республікою в її материкових (Стато-да-Терра) і морських (Стато-да-Мар) володіннях; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2017); Італія — Хорватія — Чорногорія

Венеція та її лагуна, історико-архітектурний комплекс м. Венеції; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Італія

Верли деревообробний комбінат, виробничий комплекс 1876–1964 у с. Верла, перший у Фінляндії промисловий музей, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Фінляндія

Вернісаж, урочисте відкриття художньої виставки

Верона, місто й комуна на північному сході Італії, регіон Венето, адміністративний центр провінції Верона; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Італія

Версальський палац і парк, палацово-парковий комплекс, колишня резиденція французьких королів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Франція

Версальського палацу Дзеркальна галерея, один із найвідоміших інтер'єрів Версалу; пам'ятка епохи Людовика XIV; Франція

Верхній Бельведер у Відні, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Австрія

Верхній замок у Вільнюсі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Литва

Верхній замок у Луцьку, пам'ятка архітектури національного значення, Україна

«Верхній Салтів», Історико-археологічний музей-заповідник «Верхній Салтів» ім. В. О. Бабенка, комплекс археологічних, історичних та етнографічних пам'яток поблизу с. Верхній Салтів Чугуївського району Харківської обл.; Україна

Верховної Ради України будинок у Києві, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Вестверк Каролінзької епохи та абатство Корвей, історико-архітектурний комплекс 9 ст. на березі р. Везер; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); Німеччина

Вестернізація, прилучення будь-якого суспільства до соціокультурного досвіду західних країн, наслідування зразків західної моделі розвитку; повне або часткове запозичення форм західноєвропейської культурної традиції

Вестмінстерське абатство в Лондоні, готична церква Святого Петра; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Велика Британія

Вестмінстерський палац, Вестмінстерське абатство й церква святої Маргарити, історико-архітектурний комплекс (13–19 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987; 2008); Велика Британія

Вестмінстерський палац у Лондоні, будівля британського парламенту; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Велика Британія

Вестоніцька Венера, «палеолітична Венера», виявлена 1925 в Моравії; найдавніша відома науці керамічна статуетка

В'єтнам національний музей образотворчих мистецтв, художня галерея (1966) у м. Ханой, яка експонує національні шедеври образотворчого мистецтва; головний і найбільший музейний заклад такого виду у країні; В'єтнам

Взаємодія культур (міжкультурна взаємодія), особливий різновид відносин, що формуються між двома або більше культурами, а також тих взаємних змін та впливів, що виявляються у процесі цих відносин

Видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького музей, культурно-освітній і науково-дослідний заклад (1987) у м. Києві; Україна

Видобуток перлів, свідчення острівної економіки, комплекс пам'яток, пов'язаних із видобуванням і торгівлею перлами; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012); Бахрейн

Видубицький Свято-Михайлівський монастир у Києві, православний монастирський комплекс у м. Києві; пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Визвольної боротьби України музей у Львові, відділ Львівського історичного музею, експозиція якого відображає найважливіші події в історії визвольної боротьби України від кін. 19 ст. до проголошення незалежності України у 1991; діє з 2012

Визвольної боротьби України музей у Празі, історичний музей, що діяв у м. Празі (Чехія) упродовж 1925–1948

Визначні місця, витвори людини або ж спільні витвори людини й природи, а також зони, що є універсальною цінністю з погляду історії, естетики, етнології, антропології

Високий замок у Львові, втрачений визначний культурний об'єкт; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Україна

«Висота маршала І. С. Конєва», Національний меморіальний комплекс, архітектурно-ландшафтний ансамбль, що розповідає про звільнення м. Харкова від нацистських загарбників у 1943, розташований у смт Солоницівка Харківського р-ну Харківської обл.; Україна

Висячі сади Семірамід, одне з легендарних Семи чудес Стародавнього світу, споруджене у Вавилоні

Витончених мистецтв музей у Бостоні, культурно-освітній і науково дослідний заклад (1870) у м. Бостоні (штат Массачусетс, США); один із найбільших художніх музеїв країни; США

Витончених мистецтв музей у Х'юстоні, художній музей (1900) у м. Х'юстоні (штат Техас, США); один із найбільших музейних закладів такого виду у Північній Америці та найбільший у Техасі; США

Витончених мистецтв національний музей у Сантьяго, художній музей (1880) у м. Сантьяго; найстаріша музейна установа Південної Америки; Чилі

Витончені мистецтва, загальний термін на позначення таких видів мистецтв, як живопис, скульптура, архітектура, музика

Вишгородський державний історико-культурний заповідник, комплекс пам'яток в історичній частині м. Вишгорода Київської обл.; Україна

Вишнівецький палац, див. **Палац Вишневецьких у Вишнівці**

Вишукані мистецтва, див. **Витончені мистецтва**

Вівтар Зевса в Пергамі, див. **Пергамський вівтар**

Вігара, санскритський і палійський термін на позначення буддійського монастиря

Віденський будинок мистецтв, художній музей, у якому зібрано роботи Ф. Гундертвассера (1991); Австрія

Віденський музей Леопольда, художній музей у м. Відні, в якому зібрано витвори модерністського мистецтва (2001); Австрія

Віденський природничий музей, природничий та археологічний музей (1889); Австрія

Віденський технічний музей, див. **Технічний музей Відня**

Віденський художньо-історичний музей, художній музей (1889/1891); один із найкращих художніх музеїв світу; Австрія

Відео-арт, напрям медіа-мистецтва, коли для вираження художньої концепції використовуються можливості відеотехніки, комп'ютерного й телевізійного зображення; з'явився наприкін. 1960-х — на поч. 1970-х

Відносини культурні (культурологія) — поняття на позначення сукупності багатоманітних зв'язків, що виникають між суб'єктами культурної взаємодії та характеризують культуру як цілісність

Відня історичний центр, історико-архітектурний комплекс, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Австрія

Відродження, Ренесанс, 1) нова світоглядна й культурна парадигма в історії Європи 14–16 ст., спрямована на відродження античної культури, світськість, гуманізм, антропоцентризм; 2) особлива епоха в історії Європи, обумовлена зародженням буржуазних відносин; 3) у широкому розумінні — метафора культурного і політичного розквіту, відновлення сили й впливовості (напр., національне відродження)

Відродження Північне, термін на позначення культури 15–16 ст. в європейських країнах, що знаходяться на північ від Італії

Відтворення втрачених пам'яток, різновид архітектурно-реставраційних робіт, що полягає в науково обґрунтованій натурній відбудові пам'яток історико-архітектурної спадщини

Візантійська культура, історичний етап у розвитку європейської культури епохи середньовіччя; охоплює період існування Візантійської імперії від заснування м. Константинополя (бл. 330) до захоплення імперії османами (1453); не має чітких територіальних меж

Візантійської культури музей у Салоніках, спеціалізований заклад культури (1913), експозиція якого висвітлює історію та дослідження візантійської культури в Греції

Візуальна культура, збірне поняття для позначення візуальних феноменів сучасних арт-практик

Військово-історичні музеї, див. **Музеї військово-історичні**

Вікові ігри, урочистості, що відбувалися в Римі раз на сто років

Вікторіанська епоха, період історії Великої Британії, який насамперед пов'язують із правлінням королеви Вікторії (1837–1901); характерні риси епохи: промислова революція, розвиток капіталізму, утвердження консервативних цінностей

Вікторіанський стиль, стильовий напрям історизму 2-ї пол. 19 ст.

Вікторії та Альберта музей, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад у м. Лондоні; перший у Європі (1852) музей декоративно-ужиткового мистецтва; Велика Британія

Вілла, заміський комфортабельний будинок із садом або парком

Вілла д'Есте в Тіволі, пам'ятка архітектури, пам'ятка садово-паркового мистецтва, унікальний зразок італійського парку 16 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Італія

Вілла Джулія в Римі, архітектурна пам'ятка, від 1889 — музей (сучасна назва — Національний музей етрусків Вілла Джулія); Італія

Вілла імператора Адріана в Тіволі, комплекс класичних споруд 2 ст., об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Італія

Вілла Медічі, див. **Медічі вілла**

Вілла Романа дель-Казале, центральна садиба у великому помісті, пам'ятка архітектури поч. 4 ст., пам'ятка монументального мистецтва; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Італія

Вілла Ротонда поблизу Віченци, див. **Віченца та вілла архітектора Палладіо в регіоні Венето**

- Вілла Тугендгат у Брно**, заміський будинок, створений архітектором Л. Міс ван дер Рое (1930), «ікона модернізму»; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Чехія
- Вілландра озерний регіон**, 19 пересохлих озер, що сформувалися понад 2 млн років тому; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1981); Австралія
- Віллемстада історичний район: внутрішнє місто й гавань**, архітектурний ансамбль м. Віллемстада (о. Кюрасао); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Кюрасао, Королівство Нідерланди
- Вільгельмське гірський парк**, природний та історико-архітектурний ансамбль 17 ст. у м. Касселі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2013); Німеччина
- «**Вільна фігурація**», мистецький рух, що виник наприкін. 1970-х у Франції
- Вільнюса історичний центр**, історико-архітектурний комплекс, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Литва
- Віляновський палацово-парковий ансамбль у Варшаві**, архітектурна пам'ятка; Польща
- Вінкельман, Йоганн Йоахім** (1717–1768), мистецтвознавець та антиквар, основоположник сучасних уявлень про античне мистецтво й археологію; Німеччина
- Віньялес долина**, культурний ландшафт карстової низовини, де застосовуються традиційні методи сільськогосподарського виробництва та збережена народна архітектура ферм і сіл; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Куба
- Віолле ле Дюк, Ежен Еммануель** (1814–1879), архітектор, реставратор, історик і теоретик архітектури; Франція
- Вір, Гордон Чайлд** (1892–1957), археолог, історик, філолог; засновник антропологічного неоеволюціонізму, автор терміна «неолітична революція»; Австралія — Велика Британія
- Вірменії національний історичний музей**, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад (1921) у м. Єревані; головний музей історичного профілю у країні
- Вірменський собор у Львові**, пам'ятка архітектури національного значення, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Україна

Віртуальний музей, інформація на електронному носії про музей, що існує в дійсності або лише в мережі інтернет

Вісбю ганзейське місто, архітектурний ансамбль головного центру Ганзейського союзу в Балтиці в 12–14 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Швеція

Віси паломницька церква, церква у стилі баварського рококо (1745–1754) у с. Віс (земля Баварія, Німеччина), об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1983); Німеччина

Вісниківство, явище в культурі Галичини 1920-х — 1930-х, пов'язане з групою культурних і політичних діячів, які об'єдналися навколо відродженого «Літературно-наукового вісника»

Вісслер, Кларк (1870–1947), антрополог, психолог, розробник теорії культурних ареалів; США

Вітраж, вид монументально-декоративного мистецтва, пов'язаного з архітектурою: тематична або декоративна композиція, виконана з різнобарвного скла і розрахована на візуальне сприйняття на про-світ

Вітрувій, Марк Вітрувій Полліон (бл. 80–70 — бл. 15 до н. е.), військо-вий і цивільний інженер, перший теоретик архітектури, механік, учений-енциклопедист, письменник; Стародавній Рим

Вітряки в районі Кіндердайк-Елсхаут, дамби, резервуари, насосні станції, службові будівлі й вітряки, що забезпечують гідротехнічні роботи з осушення території для потреб сільського господарства (провінція Південна Голландія, Нідерланди); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Нідерланди

Віфара, місце хрещення Ісуса Христа (Аль-Магтас), археологічна пам'ятка на східному березі р. Йордану; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2015); Йорданія

Віченца та вілла архітектора Палладіо в регіоні Венето, історико-архітектурний комплекс, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Італія

Владивостоцьке товариство «Просвіта», див. «Просвіти» владивостоцьке товариство

Владимира та Суздаля білокам'яні пам'ятки, вісім пам'яток здебільшого 12–13 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1992); Росія

- Влколинець**, колишнє село, зараз частина м. Ружомберока (Жилінський край, Словаччина) — добре збережене поселення із сорока п'яти будівель, типовий зразок народної архітектури північних Карпат; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Словаччина
- Вобана укріплення**, 12 пам'яток оборонної архітектури, споруджених С. де Вобаном; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2008); Німеччина
- Вовк, Федір (Хведір) Кіндратович** (1847–1918), антрополог, археолог, етнограф, археограф, музеєзнавець, видавець і літературознавець; автор першої науково обґрунтованої концепції антропологічного складу українців; Україна
- Вознесенська церква у Березні**, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Чернігівський р-н Чернігівської обл.; Україна
- Вознесенська церква у с. Волиця Деревлянська**, пам'ятка архітектури національного значення, Львівський р-н Львівської обл.; Україна
- Вознесенська церква в Коломенському**, храм 16 ст. у м. Москві, пам'ятка архітектури; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Росія
- Вознесенська церква в Чесниках**, пам'ятка архітектури національного значення, Івано-Франківського р-ну Івано-Франківської обл.; Україна
- Вознесенська церква в Чорткові**, пам'ятка архітектури національного значення, Тернопільська обл.; Україна
- Вознесенська церква в Ясіні**, пам'ятка архітектури національного значення; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2013), Рахівський р-н Закарпатської обл.; Україна
- Вознесенський монастир у Переяславі**, пам'ятка архітектури національного значення, Київська обл.; Україна
- Вознесенський Флорівський жіночий монастир**, найдавніший жіночий монастир м. Києва (відомий із 16 ст.); Україна
- Возницький, Борис Григорович** (1926–2012), мистецтвознавець, академік Української академії мистецтв, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка (1990), президент Українського національного комітету Міжнародної ради музеїв, Герой України (2005); Україна

Во-ле-Віконт, Во, замок Во, садиба-палац 17 ст. неподалік м. Фонтблос; Франція

Володимирська гірка, парк у м. Києві (засн. у сер. 19 ст.), пам'ятка садово-паркового мистецтва України

Володимирський собор у Києві, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Володимирський собор у Херсонесі, пам'ятка архітектури національного значення у м. Севастополі; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2013); АР Крим, Україна

Волхви, 1) у давньоруській релігії — служителі релігійного культу, жерці, віщуни, хранителі знань; 2) у християнстві, євангельській традиції — мудреці (маги, царі), які прийшли в м. Єрусалим зі східних земель, щоби вшанувати Богонемовля Ісуса й піднести Йому свої дари

Вольтера інститут і музей, спеціалізований заклад культури (1952), розташований у будинку, де 1755–1760 проживав Вольтер (м. Женева); Швейцарія

Вольти, Великої Аккри, Центрального та Західного регіонів форти і замки, залишки португальських укріплених пунктів 15–18 ст., об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Гана

Волюбіліса археологічні пам'ятки, руїни давньоримського поселення; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Марокко

Вормський собор, див. **Імперський собор у Вормсі**

Воронцовський палац в Одесі, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Воропай, Олекса Іванович (1913–1989), етнограф, фольклорист, письменник, публіцист, біолог; дійсний член Королівського антропологічного інституту, Інституту біології та Ботанічного товариства Великої Британії, дійсний член УВАН (м. Нью-Йорк); Україна — Велика Британія

Ворота Сонця, прикрашені різьбленням кам'яні ворота, споруджені представниками культури тіуанаку бл. 1500 до н. е. на території сучасної Болівії

Воскресенська церква в Батурині, пам'ятка архітектури національного значення, Чернігівська обл.; Україна

Воскресенська церква у Сосниці, втрачений визначний архітектурний об'єкт у смт Сосниця Корюківського р-ну Чернігівської обл.; Україна

Воскресенська церква в Сумах, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Воскресенська церква у с. Товстий Ліс, втрачена пам'ятка архітектури національного значення у Вишгородському р-ні Київської обл.; Україна

Всесвітня спадщина ЮНЕСКО, культурні та природні цінності, що є надбанням усього людства

Всіхсвятська церква Києво-Печерської лаври, пам'ятка архітектури національного значення, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990); Україна

Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України, визначні архітектурні об'єкти минулих історичних епох, що не збереглися, але щодо яких наявна інформація, зафіксована у будь-якій матеріальній формі (кресленики, світлини, рисунки, картини, описи, кіно- та відеозйомка тощо)

Вюрцбурзька резиденція єпископа з парком і палацовою площею, архітектурний комплекс 18 ст. у м. Вюрцбургу (земля Баварія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1981); Німеччина

Гавана Стара та її фортифікаційна система, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1982); Куба

Гавр, місто, відновлене Огюстом Перре, адміністративний, торговельний і культурний центр м. Гавра, відновлений авторським колективом на чолі з О. Перре 1945–1964; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2005); Франція

Гадамеса старе місто, одне з найдавніших міст Лівії та Африки, оаза; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); Лівія

Гайавата, 1) легендарний вождь і пророк ірокезів; 2) історична постань (15 ст.) — вождь корінних американців доколоніальної епохи

Гакслі (Гекслі), Джуліан (1887–1975), вчений, гуманіст, культурний і політичний діяч, перший генеральний директор ЮНЕСКО; Велика Британія

Галаганів садиба у с. Сокиринці, див. **Садиба Галаганів у с. Сокиринці**
Галатська вежа (Вежа Ісуса Христа), кам'яна вежа в м. Стамбулі, збудована генуезцями 1348–1349; Туреччина

Галерея, 1) прибудований до зовнішньої стіни довгий світлий критий коридор, в якому одну з поздовжніх стін замінюють колони або стовпи; 2) споруда, де зберігаються та експонуються твори станкового й декоративно-ужиткового мистецтва

Галерея старих майстрів, див. **Дрезденська картинна галерея**

Галицького крайового сейму будинок у Львові, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Галле старе місто та укріплення, взірць укріпленого міста, збудованого європейцями в Південній і Південно-Східній Азії (16 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Шрі-Ланка

Гальштат-Дахштайн, історична область Зальцкаммергут: культурний ландшафт, комплексний об'єкт: давній центр соляного й рудного промислу, осередок гальштатської культури й гірський масив; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Австрія

Гамаліївський монастир, ансамбль пам'яток архітектури національного значення, розташований у с. Гамаліївка Шосткинського р-ну Сумської обл.; Україна

Гамзіград-Ромуліана, палац Галерія, архітектурно-археологічний комплекс періоду пізньої Римської імперії (3–4 ст.), об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2007); Сербія

Гаммельстад, церковне містечко поблизу Лулео, типове для Швеції церковне містечко (12 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Швеція

Гампі комплекс пам'яток, Хампі комплекс пам'яток, архітектурний ансамбль селища Гампі, розташованого посеред руїн міста Віджаянагара — колишньої столиці імперії Віджаянагара; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); штат Карнатака, Індія

«Ганнина Пустинь», Обласний історико-меморіальний музей-заповідник П. Куліша, комплекс пам'яток, пов'язаних із життям і діяльністю письменника П. Куліша (засновано 2002) у с. Оленівка Ніжинського р-ну Чернігівської обл.; Україна

Гантінгтон, Самуель (1927–2008), філософ, соціолог, футуролог, автор концепції зіткнення цивілізацій; США

Гардський міст (давньоримський акведук), найвища зі збережених давньоримська споруда для подачі води (регіон Лангедок-Руссільйон); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Франція

Гарем, 1) заборонена частина оселі мусульманина, в яку не допускаються сторонні, що виділена для жінок та малолітніх дітей; 2) комплекс приміщень у палаці Топкапи в м. Стамбулі (Туреччина)

Гармонія, культурна настанова, орієнтована на співмірність, упорядкованість та узгодженість зв'язків між елементами, частинами і цілим

Гаррісон, Джейн Еллен (1850–1928), антикознавчиня, лінгвістка, феміністка; одна із зачинателів сучасних досліджень у галузі грецької міфології; Велика Британія

Гаскала, рух у єврейському середовищі Європи др. пол. 18 ст. за рецепцію цінностей Просвітництва, інтеграцію в європейське суспільство, включення єврейства у світську культуру й освіту

Гауді Антоніо витвори, комплекс із 4-х споруд архітектора А. Гауді у м. Барселоні та околицях; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1984; розширено 2005); Іспанія

Гвіздецька синагога, втрачений визначний архітектурний об'єкт 17 ст. у смт Гвіздці Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.; Україна

Гегель, Георг Вільгельм Фрідріх (1770–1831), філософ, енциклопедист, розробник системи абсолютного ідеалізму, в річищі якого розвинув філософію культури, провідна постать класичної німецької філософії; Німеччина

Гед-Смешт-Ін-Баффало-Джамп, круча у передгір'ях Склеястих гір (провінція Альберта, Канада), яку понад 5 тис. років використовували місцеві індіанці для полювання на бізонів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1981); Канада

Геєрдал, Тур (1914–2002), мандрівник, етнолог, культуролог, популяризатор науки, письменник; Норвегія

Геєрдала Тура музей, див. **Кон-Тікі музей**

Гейзинга, Йоган (1872–1945), історик, теоретик культури; Нідерланди

Гейша, в японській культурі — статус жінки, яка розважає гостей і клієнтів співом, танцем, бесідою, проведенням чайної церемонії;

- цим терміном позначають куртизанок не лише в японській, але й інших мовах світу
- Гекатомба**, у Греції Стародавній — жертвоприношення зі ста биків; у переносному значенні — велика жертва
- Гелатський монастир**, Гелатський монастир Богородиці, монастир 12 ст. поблизу м. Кутаїсі (Грузія), резиденція католикоса упродовж 2-ї пол. 16 ст. — 1814; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Грузія
- Гелікон**, гора на півдні Беотії (Греція), що була присвячена Аполлонові та вважалася оселею муз; у переносному значенні — місце поетичного натхнення
- Гельсінгланда декоровані ферми**, сім фермерських комплексів 18–19 ст. на території історичної області Гельсінгланд; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012); Швеція
- Геній**, в уявленнях стародавніх греків — творчий дух Всесвіту і водночас опікунський дух людства та індивідів
- Гентський музей витончених мистецтв**, художня галерея у м. Генті, один із найстаріших (1798) музеїв Бельгії
- Генуя: Ле-Страде-Нуове та квартал Палацці-деї-Роллі**, історико-архітектурний комплекс 16–17 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2006); Італія
- Геодезична дуга Струве**, мережа з 265 вимірювальних пунктів, створена В. Струве для визначення параметрів Землі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2005); Білорусь — Естонія — Фінляндія — Латвія — Литва — Норвегія — Молдова — Росія — Швеція — Україна
- Географічних карт галерея**, галерея в Папському палаці у Ватикані (1578–1580), що експонує колекцію географічних мап; Ватикан
- Географія культури**, самостійна галузь суспільної географії, що досліджує територіальне розповсюдження культур
- Георгіївська церква в Києві**, втрачений визначний архітектурний об'єкт; Україна
- Гердер, Йоганн-Готфрід** (1744–1803), філософ, фольклорист, історик культури, письменник, представник Просвітництва; Німеччина
- Геркулесова вежа**, діючий маяк у м. Ла-Корунья (кін. 1 ст.); можливо найдавніший маяк у світі з тих, що збереглися; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2009); Іспанія

Германська культура, див. у ст. **Германці**

Герой — видатна своїми здібностями чи діяльністю людина; особа, яка виявляє виняткову сміливість для вирішення суспільно значимих конфліктів, і через це розглядається як ідеал, взірць для наслідування

Герострат (4 ст. до н. е. — 356 до н. е.), мешканець м. Ефеса, що спалив храм Артеміди у рідному місті; тепер Туреччина

Герсковіц, Мелвілл Джин (1895–1963), етнограф, антрополог, один із засновників африканістики та вивчення афроамериканців; США

Гетсиманський сад, оливковий сад у нижній частині Оливкової гори поблизу струмка Кедрон на схід від центру старого міста Єрусалима; вшановується християнами як одне з місць Страстей Христових; Ізраїль

Гетьманства музей, державний спеціалізований культурно-освітній і науково-дослідний заклад у м. Києві (1993); Україна

«Гетьманська столиця», **Національний історико-культурний заповідник**, комплекс пам'яток історії, культури та природи, пов'язаних з історією українського козацтва доби Гетьманщини у м. Батурині Ніжинського р-ну Чернігівської обл.; Україна

Гідравлічна система «Акведук Падре Темблеке», гідрокомплекс 16 ст., розташований між містами Семпоала (штат Ідальго, Мексика) та Отумба (штат Мехіко, Мексика); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2015); Мексика

Гільдесгайма собор Св. Марії та церква Св. Михаїла, храми 9–12 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Німеччина

Гімарайнша історичний центр, історико-архітектурний комплекс м. Гімарайнша; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Португалія

Гімназії вищих наук будівля в Ніжині, пам'ятка архітектури національного значення, Чернігівська обл.; Україна

Гінзбурга хмарочос у Києві, Гінзбурга дім, втрачений визначний архітектурний об'єкт: перший хмарочос України (1910–1912), повністю зруйнований на поч. 1950-х; Україна

Гіперреалізм, суперреалізм, фотореалізм, напрям у живописі та скульптурі, що виник у США в 1960-х і поширився у Європі в 1970-х

Гіпогей Хал-Сафлієні, найдавніший із відомих підземний храм у світі (сер. 3 тис. до н. е.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1980); Мальта

Гірничопромисловий район Велика мідна гора у Фалуні, історична копальня Стура-Копперберг із видобутку мідних руд і пов'язані з нею об'єкти у м. Фалуні (лен Даларна, Швеція); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Швеція

Гірські залізниці Індії, історико-інженерний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999; зміни: 2005, 2008); Індія

Гірц, Кліфорд Джеймс (1926–2006), антрополог, соціолог; засновник інтерпретативної (символічної) антропології; США

Гліптика, мистецтво різьблення твердого каменю, один з видів декоративно-ужиткового мистецтва

Гліптотека, зібрання античної скульптури та гліптики

Глобалізація, процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції; сучасна форма інтернаціоналізації життя, що характеризується комплексною взаємозалежністю націй і народів

Глобальний, загальний, що охоплює всю земну кулю; всеосяжний, всесвітній

Глобальні проблеми сучасності, комплекс найгостріших соціально-природних суперечностей, загроз і небезпек кін. 20 — поч. 21 ст., що стосуються людства в цілому і можуть бути розв'язані лише в масштабах усієї планети

Глокалізація, 1) одна з форм глобалізації на поч. 21 ст., тенденція, спрямована на збереження рівноправності національних культур; 2) поєднання процесів глобалізації та локалізації на різних рівнях і в різних формах громадського життя з метою збереження місцевих (локальних) рис і традицій

Глухів, Національний державний історико-культурний заповідник, науково-дослідний і культурно-просвітницький заклад (1994) у Сумській обл.; Україна

Глухівсько-Петропавлівський монастир, частково втрачений визначний архітектурний ансамбль, Сумська обл.; Україна

Гнатюк, Володимир Михайлович (1871–1926), етнограф, фольклорист, літературознавець, мовознавець, перекладач, мистецтвозна-

- вєць, громадський і культурний діяч, академік ВУАН (1924), дійсний член НТШ (1899); Україна
- Гнедич, Петро Петрович** (1855–1925), письменник, драматург, перекладач, театральний діяч, дослідник історії мистецтва; Росія
- Гоа храми і монастирі**, релігійний історико-архітектурний комплекс в м. Старий Гоа (штат Гоа, Індія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); Індія
- Гобустану наскельних малюнків культурний ландшафт**, національний історико-художній заповідник (1966); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2007); Азербайджан
- Гоголя Миколи музей-заповідник**, Національний музей-заповідник М. В. Гоголя, культурно-освітній і науково-дослідний заклад на базі родової садиби М. Гоголя у с. Гоголеве Миргородського р-ну Полтавської обл.; Україна
- Гойдели**, див. **Сини Міля**
- Голашовіце історичне село**, сільський заповідник; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Чехія
- Голестану палац**, музейний комплекс у м. Тегерані; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2013); Іран
- Голодомору музей**, див. **Національний музей Голодомору-геноциду**
- Голоке історичне село та його околиці**, музей просто неба; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Угорщина
- Гонбад-е-Кабус**, усипальниця представників іранської правлячої династії Зієридів (1006); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012); Іран
- Гончара Івана музей**, див. «Музей Івана Гончара», **Національний центр народної культури**
- Гончарство**, виробництво з обпаленої глини посуду, іграшок, світильників, цегли, черепиці, кахлів
- Гора хрестів**, католицька святиня поблизу м. Шяуляя (Литва); пагорб зі встановленими на ньому хрестами — меморіал жертвам сталінського режиму
- Горбачов, Дмитро Омелянович** (нар. 1937), мистецтвознавець, історик мистецтва; Україна

Горе острів, Горе острів, комплекс споруд для работорговців і для утримання рабів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1978); Сенегал

Горельєф, вид скульптури, в якій випукла частина зображення виступає над площиною фону більше, ніж на половину свого об'єму

Городище, давнє укріплене поселення або його залишки

Гортобадь національний парк — пушта, найбільша природоохоронна територія Угорщини (медьє Гайду-Бігар), найстаріший національний парк (1973); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Угорщина

Горянська ротонда в Ужгороді, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Госпіталь Кабаньяс у Гвадалахарі, пам'ятка архітектури; один із найстаріших лікарняних комплексів у іспаномовній Америці; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Мексика

Господарська культура, див. **Культура господарська**

Господарсько-культурні типи, у радянській етнографії — історикотипологічні спільності, що характеризуються усталеними комплексами господарства й культури

Готика, художній стиль, що завершив розвиток середньовічного мистецтва Західної, Центральної та почасті Східної Європи (12–15/16 ст.)

Гояса історична частина, шахтарське поселення в м. Гоясі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Бразилія

Гра, поняття, що позначає фізичну й інтелектуальну діяльність, позбавлену прямої практичної доцільності

Грааль, Грааль, таємничий християнський артефакт із середньовічних західноєвропейських легенд — чаша або таріль Останньої вечері, в яку начебто була зібрана кров розіп'ятого Ісуса Христа

Гравюра, 1) малюнок, вирізаний або витравлений на металевій чи дерев'яній дошці, камені чи лінолеумі; 2) друкарське відтворення такого малюнка

Гран-Басама історичне місто, архітектурний комплекс столиці французької колонії Берет Слонової Кістки; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012); Кот-д'Івуар

Гранд-опера, Паризька опера, Опера Гарньє, один із найвідоміших театрів опери та балету у світі (1862); визначний архітектурний об'єкт; Франція

Гранд-Пре ландшафт, національний історичний заповідник у провінціях Нова Шотландія та Нью Брансвік; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012); Канада

Графіка, вид образотворчого мистецтва; зображення об'єктів лініями та штрихами без фарб, виконане на папері, тканині тощо

Грац історичний центр і замок Еггенберг, міська забудова м. Граца; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Австрія

Гребнер, Роберт Фріц (1877–1934), географ, етнолог, культуролог, один із авторів теорії культурних кіл; Німеччина

Грейвс, Роберт Ранке (1895–1985), поет, романіст, літературний критик, міфолог, фольклорист; автор міфопоетичної концепції; Велика Британія

Гремі (фортеця), архітектурна пам'ятка 16 ст.; Кахетія, Грузія

Григоріанський етруський музей, один із музеїв Ватикану (19 ст.)

Григоріанський єгипетський музей, один із музеїв Ватикану (19 ст.)

Гробниці імператорів династій Мін і Цін, низка погребальних споруд у Східному Китаї; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Китай

Гробниці королів Буганди в Касубі, див. **Буганди королів гробниці в Касубі**

Гробниці королівські династії Чосон, історико-археологічний комплекс поховань правителів династії Чосон та їхніх нащадків; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2009); Південна Корея

Гробниця, архітектурна споруда, в якій спочиває прах померлого і яка увічніює його пам'ять

Гробниця Аскія, див. **Аскія гробниця**

Гробниця першого імператора династії Цін, археологічний об'єкт: поховання імператора Цінь Шіхуанді, оточене т. з. теракотовою армією; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Китай

Гродненський замок, архітектурна пам'ятка в м. Гродно; Білорусь

Грузинський алфавіт, Жива культура трьох систем писемності грузинського алфавіту, комплекс трьох грузинських писемностей:

- асомтаврулі, нусхурі та мхедрулі; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2016); Грузія
- Грузинський поліфонічний спів**, традиція багатоголосної акапельної пісні; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2016); Грузія
- Грушевська, Катерина** (1900–1943), етносоціологиня, фольклористка, культурологиня, перекладачка; секретарка Українського соціологічного інституту у м. Відні (1919–1924), керівниця Кабінету примітивної культури ВУАН (1925–1930), редакторка часопису «Первісне громадянство і його пережитки в Україні» (1926–1930), дійсний член НТШ у м. Львові (від 1927); Україна
- Губернського земства будинок у Полтаві**, пам'ятка архітектури національного значення; Україна
- Гуманізм**, 1) моральний принцип, в основі якого — переконаність у безмежних можливостях людини та її здатності до удосконалення, вимога свободи й захисту гідності особистості, ідея про право людини на щастя; 2) історично змінна система поглядів, сталим складником яких є визнання цінності людини як особистості, її права на свободу, задоволення матеріальних і духовних потреб, розвиток здібностей; 3) інтелектуальна течія, що виникла в епоху Відродження в Італії (поч. 14 ст.) і згодом поширилася усією Європою
- Гуревич, Арон Якович** (1924–2006), історик-медієвіст, культуролог; Росія
- Густинський монастир у с. Густиня**, ансамбль пам'яток архітектури національного значення у Прилуцькому р-ні Чернігівської обл., Україна
- Гутництво**, кустарний промисел з ознаками добувного й переробного хімічного виробництва, у процесі якого шляхом плавлення піску і склотвірних матеріалів, отримували віконне скло та різноманітні побутові скляні вироби
- Гхар-Далам**, Ар-Далам, печера та музей палеоліту на о. Мальта; Мальта
- Гьореме національний парк і печерні поселення Каппадокії**, музей просто неба: комплекс ранньохристиянських храмів і природоохоронна територія; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Туреччина

Гюго Віктора музей, літературно-меморіальний музей письменника у м. Парижі (Франція) в особняку Роганів на площі Вогезів; Франція

Гарднер музей, Музей Ізабелли Стюарт Гарднер, художня галерея (1903) у м. Бостоні (США), об'єкт Національного реєстру історичних місць США

Гвінедди замки й фортеці короля Едуарда, комплекс споруд часів англійської колонізації Уельсу (кін. 13–14 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); Велика Британія

Гёбеклі-Тепе, Гёбеклі-Тепе, храмовий комплекс Північної Месопотамії; найдавніша з відомих мегалітична споруда у світі (орієнтовно 9 тис. до н. е.); Туреччина

Гегарда монастир і верхів'я річки Азат, монастирський комплекс 4–13 ст., об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Вірменія

Гегуті, королівський палац неподалік м. Кутаїсі (перші згадки в 12 ст.); Грузія

Гіме музей, Національний музей східних мистецтв Гіме, художня галерея мистецтва країн Азії, заснована в м. Ліоні 1879; Франція

Гінкаку, Гінкаку-дзі, пам'ятка архітектури, буддійський храм 15 ст.; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Японія

Горама печерний комплекс, печера в південно-східній частині Гібралтару; останнє місце, населене неандертальцями; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2016); Велика Британія

Гран-Басама історичне місто, історико-архітектурний комплекс першої столиці Кот-д'Івуару; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012); Кот-д'Івуар

Гран-Плас у Брюсселі, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Бельгія

Гран-Пре ландшафт, історико-культурний парк на території колишньої французької провінції Акадія (тепер провінція Нова Шотландія, Канада); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012); Канада

Граца історичний центр і замок Еггенберг, міська забудова із найбільшою аристократичною резиденцією Штирії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Австрія

Гревен музей, музей воскових фігур (1882) на бульварі Монмартр у м. Парижі; Франція

Гренобля музей, муніципальний музей образотворчого мистецтва та старожитностей (1798); один із найпрестижніших закладів такого виду у Франції

Гріметонська радіостанція у Варбергу, радіостанція в м. Гріметоні (1922–1924); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Швеція

Гуанахуато історичне місто та прилеглі копальні, історико-архітектурний комплекс у м. Гуанахуато; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (1988); Мексика

Гуарані єзуїтські місії: Сан-Ігнасіо-Міні, Санта-Ана, Нуестра-Сеньора-де-Лорето і Санта-Марія-ла-Майор (Аргентина), руїни Сан-Мігел-дас-Місойнс (Бразилія), комплекс єзуїтських місій 17–18 ст. на території сучасних Аргентини, Бразилії, Парагваю; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1983)

Гуттенгайма музей в Більбао, музей сучасного мистецтва (1997), визначний архітектурний об'єкт; Іспанія

Гуттенгайма Соломона музей у Нью-Йорку, художній музей (1937), одне з найповніших зібрань сучасного мистецтва у світі; визначний архітектурний об'єкт, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); США

Гуску та пов'язані з ними пам'ятки королівства Рюкю, історико-археологічний комплекс гуску (замків) та інших пам'яток держави Рюкю (15–19 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Японія

«Давній Галич», Національний заповідник, комплекс пам'яток історії та культури Давнього Галича — столиці Галицького, згодом Галицько-Волинського князівства; знаходиться в межах сучасних с. Крилоса і м. Галича Галицького р-ну Івано-Франківської обл.; Україна

«Давній Пліснеськ», Історико-культурний заповідник, охоронна територія Пліснеського археологічного комплексу біля с. Підгірці Золочівського р-ну Львівської обл.; Україна

Давньогрецька культура, див. у статтях **Антична культура, Греція давня, Давньогрецька література, Давньогрецька міфологія**

Давньоримська культура, див у статтях **Антична культура**, **Давньоримська література**, **Давньоримська міфологія**, **Рим Стародавній**
Давньоруська культура, див у статтях **Давня Русь**, **Давньоруська держава**, **Давньоруська міфологія**, **Давньоруська народність**
Давньоєгипетська культура, див. у ст. **Єгипет Стародавній**
Дадаїзм, напрям у модернізмі, що отримав розвиток у країнах Європи та США у 1916–1921

Дакійські укріплення в горах Орештіє, руїни шести укріплень, збудованих даками для захисту від римлян (1 ст. до н. е. — 1 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); повіти Хунедоара й Алба, Румунія

Дамаска давнє місто, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Сирія

Дамаска національний музей, найбільше музейне зібрання Сирії; діє у м. Дамаску з 1936

Дамбулли Рангірі печерний храм, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1991); Шрі-Ланка

Данилевський, Микола Якович (1822–1885), філософ, культуролог, публіцист, автор теорії культурно-історичних типів; Росія

«Дао де цзин» (не пізніше 3 ст. до н. е.), пам'ятка давньокитайської культури і філософії, авторство якої приписують легендарному засновнику даосизму Лао-цзи

Дарема замок та собор, пам'ятки архітектури 11–12 ст., об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (1986; 2008); Велика Британія

Дафні, Осіос-Лукаса та Неа-Моні у Хіосі монастирі, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990); Греція

Дахнович, Андрій Степанович (1881–1938), мистецтвознавець, музейник, педагог; Польща — Україна — Росія

Дацзу наскельні рельєфи, історико-архітектурний буддистський комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Китай

Двірцевої площі архітектурний ансамбль у Санкт-Петербурзі, історико-архітектурний комплекс, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990); Росія. Див. також у ст. **Санкт-Петербурга історичний центр і пов'язані з ним групи пам'яток**

Деградація, поступове виродження, занепад, зворотній рух

Декаданс, 1) процес соціального занепаду, за якого суспільство втрачає свою цілісність а інститути — функцію соціального контролю; 2) термін на позначення кризових явищ у європейській культурі др. пол. 19 — поч. 20 ст.

Деконструкція, методологія дослідження тексту, що полягає у виявленні його внутрішньої суперечливості, віднайденні в ньому прихованих сенсів

Декоративне мистецтво, вид пластичного мистецтва, що разом із архітектурою формує матеріальне середовище, яке оточує людину, і вносить в нього ідейно-образне начало

Декоративно-ужиткове мистецтво, різновид декоративного мистецтва; мистецькі твори, що мають побутово-практичне призначення

Делос, найменший із Кікладських островів в Егейському морі, відомий культом Аполлона й Артеміди, які нібито тут народилися; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (з 1990); Греція

Дельф археологічний музей, спеціалізований заклад культури (1903); один із центральних музейних закладів країни й один із найвідвідуваніших; Греція

Дельф археологічні пам'ятки, археологічний заповідник; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Греція

Демонологія, сукупність міфологічних вірувань і народних уявлень про незвичайні надприродні істоти, що є представниками потойбічних сил, переважно темних і руйнівних

Денфена історичні пам'ятки в «Центрі неба і землі», історико-архітектурний комплекс (храми, наукові та навчальні установи) поблизу м. Денфена; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2010); Китай

Дербента цитадель, старе місто та фортечні споруди, історико-архітектурний комплекс м. Дербента (Республіка Дагестан, РФ); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2003)

Дерев'яні церкви Карпатського регіону Польщі і України, комплекс пам'яток, серійна транскордонна номінація, що включає архітектурні ансамблі восьми українських церков на території Польщі (Малопольське, Підкарпатське воєводства) і восьми — на території України (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська області); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2013)

Дерев'яні церкви Мармарошини, комплекс із восьми дерев'яних храмів 17–18 ст. в історичному регіоні Мармарошина; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Румунія

Дерев'яні церкви на півдні Малої Польщі, архітектурні ансамблі дерев'яних церков, розташованих у Малопольському та Підкарпатському воєводствах; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2003); Польща

Дерев'яні церкви словацьких Карпат, комплекс дерев'яних храмів 16–18 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2008); Словаччина

Державне античне зібрання в Мюнхені, художній музей; одна з найбільших у Німеччині колекцій грецького, римського та етруського мистецтва

Державне зібрання графіки, художній музей у м. Мюнхені (Німеччина); одна з найбільших у світі колекцій графіки

Державний історико-культурний заповідник у м. Белзі, науково-дослідна та культурно-просвітницька установа (2001), що забезпечує виявлення, дослідження, збереження, популяризацію та використання культурної спадщини м. Белза та довкілля, Львівська обл.; Україна

Державний історико-архітектурний заповідник у м. Бережани, науково-дослідний та культурно-просвітницький заклад (2001), що забезпечує вивчення, охорону, реставрацію і використання об'єктів культурної спадщини м. Бережан, Тернопільська обл.; Україна

Державний історико-архітектурний заповідник у м. Жовкви, науково-дослідний та культурно-просвітницький заклад (1994), що забезпечує охорону, вивчення, реставрацію та належне використання унікального комплексу пам'яток архітектури, містобудування, історії та природи м. Жовкви, Львівська обл.; Україна

Державний історичний музей у Москві, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад; найбільше зібрання пам'яток історії в РФ; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990); Росія

Державний музей єгипетського мистецтва, культурно-просвітницька та науково-дослідна установа у м. Мюнхені (Німеччина); єдиний

- у світі поза межами Єгипту музей, що спеціалізується винятково на давньоєгипетському мистецтві; Німеччина
- Державний музей історії Грузії**, див. **Музей Грузії імені Симона Джанашия**
- Державний музей образотворчих мистецтв імені О. С. Пушкіна**, художній музей, найбільше зібрання творів зарубіжних митців у м. Москві; Росія
- Державний музей Сходу у Москві**, Державний музей мистецтв народів Сходу у Москві, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад, що спеціалізується на мистецтві та художній культурі народів Далекого та Близького Сходу, Середньої та Центральної Азії, Кавказу й Далекої Півночі; Росія
- Державний природознавчий музей НАН України**, один із найстаріших (1870) і найбагатших профільних музейних закладів Європи, розташований у м. Львові; Україна
- Державний реєстр національного культурного надбання**, форма обліку об'єктів матеріальної та духовної культури виняткової історичної, художньої, наукової, чи іншої культурної цінності, що мають важливе значення для формування національної самосвідомості українського народу і визначають його внесок у всесвітню культурну спадщину; запроваджено 1992
- Державний реєстр нерухомих пам'яток України**, перелік об'єктів культурної спадщини, що офіційно узяті державою під охорону
- Державні музеї Берліна**, об'єднання колекцій 17 музеїв м. Берліна, що перебувають у віддані Фонду пруської культурної спадщини; Німеччина
- «Державні скарби» Національного банку України, Фонд-музей**, спеціалізований музейний заклад (1995) у м. Києві, який експонує видобуті й вироблені в Україні дорогоцінні метали, коштовне каміння та вироби з них; Україна
- Державні художні зібрання Дрездена**, один із найбагатших і найстаріших музейних комплексів у світі, що перебуває в підпорядкуванні Міністерства науки і культури федеральної землі Саксонія; Німеччина
- Держпром у Харкові**, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Дерінкую, пам'ятка археології; підземне місто 2–1 тис. до н. е. в історичній Каппадокії; Туреччина

Дессау-Вьорліца паркове королівство, палацово-парковий комплекс 18 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Німеччина

Деструкція соціокультурна, процес зниження рівня системно-ієрархічної структурованості, складності та поліфункціональності культурного комплексу певної спільноти (як цілого або окремих підсистем цього комплексу), тобто повна або часткова деградація певної локальної культури як системи

Десятинна церква у Києві, втрачений визначний архітектурний об'єкт, пам'ятка археології національного значення; Україна

Десятинної церкви музей, Музей історії Десятинної церкви, державний історико-археологічний музей (2012) у м. Києві, колекції якого висвітлюють історію Десятинної церкви, що є археологічною пам'яткою національного й міжнародного значення; Україна

Дефанс, діловий район із комплексом модерністської забудови в м. Парижі; Франція

Джайпур, місто в Індії, столиця штату Раджастхан; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Індія

Джакарти історичний музей, музейний заклад, колекції якого висвітлюють історію Індонезії в цілому та її столиці зокрема (1974); Індонезія

Джантар Мантар у Джайпурі, астрономічна обсерваторія 18 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2010); Індія

Джебел-Баркал і пам'ятки Напати, п'ять археологічних зон у долині р. Нілу; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2003); Судан

Джеміла, руїни давньоримського міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1982); Алжир

Дженне старі міста, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Малі

Джидда історична — ворота в Мекку, історико-архітектурний комплекс портового міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); Саудівська Аравія

Джодрелл Бенк обсерваторія, науково-дослідна установа, що підпорядкована Астрофізичному центру Джодрелл Бенк Манчестер-

- ського університету; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Велика Британія
- Джума-Джамі**, мечеть у Євпаторії, пам'ятка архітектури національного значення; АР Крим, Україна
- Дзвіниця**, християнська сакральна споруда, призначена для підвішування дзвонів
- Дзвіниця церкви Св. Михайла у с. Ясениця Замкова**, пам'ятка архітектури національного значення, Львівська обл.; Україна
- Диврії велика мечеть і лікарня**, архітектурний ансамбль (1228–1229) у м. Диврії (провінція Сивас, Туреччина); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Туреччина
- Дизайн**, комплексна творча діяльність з формування предметного середовища; художнє конструювання, один із видів проєктної роботи
- Диптер**, тип античного грецького храму з подвійною колонадою по периметру
- Дитинець**, центральна укріплена частина міста доби Давньої Русі
- Дитяча картинна галерея в м. Києві**, див. «Шоколадний будинок», Мистецький центр
- Диференціація культурна**, процес і результат виокремлення в культурі спеціалізованих галузей, рівнів, ступенів, одиниць культурної активності
- Дифузійнізм**, теоретична модель історико-культурного процесу; методологія культурологічного, антропологічного досліджень
- Дифузія культурна**, процес просторового поширення культурних здобутків від одних суспільств в інші без переміщення людей з одного соціуму в інший; запозичення певною соціокультурною системою елементів іншої культури
- Діалог інтеркультурний**, див. **Діалог культур**
- Діалог культур**, процес, що протікає в межах інтерактивного обміну між індивідами й групами з різним етнічним, культурним, релігійним і мовним минулим і спадщиною; націлений на взаєморозуміння, відвернення та попередження конфліктів
- Діалог міжкультурний**, див. **Діалог культур**
- Діалогізація**, сучасна форма історичного процесу інтернаціоналізації суспільного життя, основною парадигмою якої є розвиток концеп-

ту діалогу у площині національної культури і у сфері міжнародних відносин

Діамантини історичний центр, історична забудова м. Діамантини — центру видобутку алмазів у 18 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Бразилія

Діаспора, 1) частина етнічної спільноти (народу), що постійно проживає за межами історичної батьківщини в іноетнічному чи інонаціональному середовищі на правах або зі статусом національно-культурної меншини; 2) етнічна меншина, яка зберігає зв'язок зі своєю батьківщиною, національно-культурні традиції тощо

Діаспори музей, Музей єврейського народу імені Наума Гольдмана, музей історії та антропології, присвячений єврейським громадам у світі (1978) в м. Тель-Авіві; Ізраїль

Діахронія і синхронія, взаємопов'язані наукові методи, імплементовані в гуманітаристику з лінгвістики: дослідження історичного розвитку певного явища (діахронія) та його аналіз як деякої усталеної системи в певний період часу (синхронія)

Дівоча Вежа в Баку, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000), Азербайджан; див. також у ст. **Баку стара фортеця, палац Ширваншахів і Дівоча Вежа**

Дільмуна кургани, 21 археологічна пам'ятка віком 2200–1750 до н. е.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Бахрейн

Дільтей, Вільгельм (1833–1911), історик культури, філософ, літературний критик, літературознавець; теоретик «філософії життя», представник німецької школи «історії ідей»; Німеччина

Дім інвалідів, архітектурний комплекс у м. Парижі, у складі якого — низка музеїв і некрополь військових; Франція

Діодор Сицилійський (бл. 90 — бл. 30 до н. е.), історик і міфограф; Стародавня Греція

Діоклетіана палац, див. **Палац імператора Діоклетіана**, а також у ст. **Спліта історичний центр із палацом Діоклетіана**

Діяльність, специфічна форма буття людини, що пов'язана з цілеспрямованою зміною зовнішнього світу, самої людини; містить у собі ціль, засоби, результат і сам процес

Діяльність соціально-культурна, форма діяльності соціальних суб'єктів, сутність і зміст якої складають процеси збереження,

трансляції, освоєння й розвитку культурних традицій, цінностей, норм

Діярбакира фортеці та садів Гевсель культурний ландшафт, комплексний об'єкт, що складається із телю на місці стародавнього міста Аміда, фортечного муру міста Діярбакира та родючих садів Гевсель (провінція Діярбакир, Туреччина); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2015); Туреччина

Дніпрогес, пам'ятка архітектури національного значення, м. Запоріжжя; Україна

Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького, культурно-просвітницька та науково-дослідна установа в м. Дніпрі (Україна); один із найстаріших музеїв України (1849); об'єкт Державного реєстру нерухомих пам'яток України

Дніпропетровський художній музей, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад у м. Дніпрі (Україна); одна з найкращих колекцій російського й українського образотворчого мистецтва в Україні

Добраничівська стоянка, археологічна пам'ятка, поселення доби пізнього палеоліту в Бориспільському р-ні Київської обл.; Україна

Добро і зло, базові культурні універсалиї, дихотомія абсолютних ціннісно-нормативних протилежностей

Довбуша Олексі печера, печера, у якій перебував О. Довбуш з опришками (1730-ті — 1740-ві); пам'ятка історії національного значення, с. Підзахаричі, урочище Печера Довбуша, Вишницький р-н Чернівецької обл.; Україна

Довженко-Центр, Національний центр Олександра Довженка, культурна інституція в м. Києві, найбільший кіноархів України; Україна

Догма, ідея, положення або система положень, усе те, що сприймається адептами безальтернативно, поза будь-яким сумнівом та можливістю критичного перегляду

Догматизм, спосіб мислення, що спирається на догми та оперує незмінними поняттями, положеннями без урахування мінливих конкретних умов, потреб життя і практики

Дожів палац у Венеції, див. **Палац дожив у Венеції**

Дозвілля, вільний час; стан реального буття людини, в якому вона прагне вийти за межі своєї біологічної й соціальної детерміновано-

сті, завдяки вільному визначенню шляхів і засобів реалізації власного проєкту

Доісторичного періоду й ранньої історії музеїв, спеціалізований музейний заклад у складі Державних музеїв Берліна; одна з найбільших археологічних колекцій Європи; Німеччина

Доктрина, вчення, система теоретично обґрунтованих поглядів на суттєво важливі соціально-політичні, моральні, релігійні та інші питання

Долина нижньої течії Авашу, див. **Аваш**

Долина нижньої течії Омо, історико-археологічний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1980); Ефіопія

Долина цариць, долина у Верхньому Єгипті на території некрополя у Фівах — місце поховання дружин і дітей фараонів (бл. 80 гробниць)

Долина царів, долина у Верхньому Єгипті на території некрополя у Фівах — місце поховання фараонів із XVIII-ї — XX-ї династій (понад 60 гробниць)

Долма, Долми традиція виготовлення та частування, маркер культурної ідентичності, традиційна страва — начинені овочі або листя (зазвичай, виноградне), поширена у народів колишньої Османської імперії та в прилеглих до неї регіонах; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2017); Азербайджан

Дольмен, мегалітична поховальна споруда

Дольмени Антекери, комплекс із трьох мегалітичних споруд і двох природних об'єктів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2016); Іспанія

Дольмени в Кочхані, Хвасуні та на Канхвадо, комплекс мегалітичних споруд 1 тис. до н. е.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Південна Корея

Доля, 1) культурна універсалія, яка виражає наперед визначений перебіг подій в житті людини або суспільства — тотальний, непізнаний і незалежний від людської волі; 2) у міфології й релігії — вища надприродна сила, світовий закон, часто уособлені в божестві

Домініканський монастир у Летичеві, пам'ятка архітектури національного значення, Хмельницька обл.; Україна

Домініканський монастир у Львові, пам'ятка архітектури національного значення; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Україна

Домініканський монастир у Тернополі, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Домницький монастир Різдва Богородиці, ансамбль пам'яток архітектури в Чернігівському р-ні, Чернігівської обл.; Україна

Домський собор у Ризі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997), Латвія; див. також у ст. **Риги історичний центр**

Донецький національний академічний театр опери та балету ім. А. Б. Солов'яненка, музичний театр (1932); пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Донжон, головна башта феодального замку

Донор (культурологія), суб'єкт, який передає елементи своєї культури іншому суб'єкту (реципієнту) внаслідок їхньої взаємодії, спілкування

Дорія-Памфілі галерея, музейне зібрання в м. Римі, в основі якого — колекції аристократичних родин Памфілі й Дорія; Італія

Дорога ладану — міста в пустелі Негев, історико-археологічний та архітектурний комплекс 4-х стародавніх міст, пов'язаних із торгівлею ладаном; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2005); Ізраїль

Дорога Сантьяго-де-Компостела, див. **Шлях Св. Якова в Іспанії: дорога французьких королів і паломницькі маршрути Північної Іспанії**

Д'Орсе музей, національний музей мистецтв (1986) у м. Парижі, який експонує французькі живопис, прикладне мистецтво та скульптуру 1848–1914; відомий творами імпресіоністів і постімпресіоністів, що складають основу колекції; Франція

Драма абсурду, напрям у західноєвропейській драматургії та театральному мистецтві 2-ї пол. 20 ст., що відображав песимізм, безвихідь, абсурдність життя

«Древній Любеч», Історико-археологічний музейний комплекс, ансамбль пам'яток археології, архітектури, історії та культури переважно давньоруського періоду; об'єкт засновано 2008, смт Любеч Чернігівського р-ну Чернігівської обл.; Україна

Дерево світове, Дерево життя, уособлення єдності світу, своєрідна модель Всесвіту й людини, де для кожної істоти, предмета чи явища є своє місце; посередник між світами — особлива дорога, міст, драбина, якими можна перейти до світу богів або в потойбіччя; календар; як символ знайшов відображення в орнаментах багатьох народів

Дрезденська картинна галерея, усесвітньовідома колекція живопису; частина Державних художніх зібрань Дрездена; Німеччина

Дрезденський державний зоологічний музей, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад; один із найбільших і найстаріших (1728) природничо-наукових музеїв Європи; Німеччина

Дрезденські Державні художні зібрання, див. **Державні художні зібрання Дрездена**

Дроттнінггольм, королівська резиденція, палацово-парковий комплекс 18 ст. у передмісті м. Стокгольма; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1991; змінено 2019); Швеція

Дублет (музеезнавство), один із низки однакових (ідентичних) предметів у колекції, музеї, бібліотеці

Дубнівський замок, Дубенський замок, пам'ятка архітектури національного значення у м. Дубно Рівненської обл.; Україна

Дубно, Державний історико-культурний заповідник міста, комплекс пам'яток в історичній частині м. Дубна Рівненської обл.; Україна

Дубровника старе місто, історико-архітектурний комплекс м. Дубровника (Дубровницько-Неретванська жупанія, Хорватія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Хорватія

Дугга (Tutta), історико-архітектурний комплекс стародавнього міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Туніс

Дух часу, сукупність ідей, характерних для певного історичного періоду

Духовна культура, 1) царина духовної діяльності й творчості людини, світ цінностей, ідей, візій, які задовольняють інтелектуальні, емоційні, естетичні, релігійні тощо потреби; 2) відносно цілісна система знань, світоглядних ідей, духовних надбань, притаманна певному етапу розвитку суспільства або великій соціальній спільноті

Дюльбер, палац у Корейзі, пам'ятка архітектури національного значення; АР Крим, Україна

Дюмезіль, Жорж Едмон Рауль (1898–1986), етнограф, антрополог, історик релігії, лінгвіст; Франція

Дю-Сантра чотири суднопідйомники та їхнє оточення, Ла-Лув'єр і Ле-Рейкс (провінція Ено), пам'ятка інженерного мистецтва, комплекс із гідравлічних підйомників для суден і пов'язаних із ними споруд; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Бельгія

Дяолоу та села повіту Кайпін, комплекс укріплених багатопверхових маєтків у повіті Кайпін провінції Гуандун; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2007); Китай

Еванс, Артур Джон (1851–1941), історик, археолог, першовідкривач мінойської цивілізації; Велика Британія

Еванс-Прітчард, Едвард (1902–1973), соціально-культурний антрополог, африканіст, представник структурного функціоналізму, засновник політичної антропології; Велика Британія

Еволюціонізм, напрям у культурній антропології

Еволюція, 1) у широкому сенсі — синонім розвитку; процеси змін у живій і неживій природі, а також у соціальних системах; 2) у вузькому сенсі — лише поступові зміни, на відміну від революції

Еволюція культурна, безперервний процес історичного розвитку культури від простіших форм до складніших

Евори історичний центр, архітектурний ансамбль колишньої резиденції португальських королів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986) у м. Евора; Португалія

Егі (Вергіни) археологічні пам'ятки, руїни м. Егі — першої столиці Македонського царства; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Греція

Ед-Дірії район Ет-Турайф, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2010); Саудівська Аравія

Единбурга старе місто й нове місто, історико-архітектурні комплекси; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Шотландія — Велика Британія

Едісона інститут, див. **Грінфілд-Вілледж і Генрі Форда музей**

Езотерика, комплекс знань і текстів, які вважаються таємними, закритими для непосвячених, сторонніх

Ейфелева вежа, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1991), м. Париж, Франція; див. також у ст.

Сени узбережжя в Парижі

Еклектизм, еклектика, поєднання різномірних, часто протилежних принципів, поглядів, ідей, концепцій, теорій, стильових елементів тощо

Еко, Умберто (1932–2016), філософ, спеціаліст із семіотики та середньовічної естетики, теоретик культури, літературний критик, письменник, публіцист; Італія

Екологія культурна, філософська школа, що досліджує процеси, за допомогою яких суспільство пристосовується до навколишнього середовища; заснована американськими антропологами Л. Вайтом і Дж. Стюардом

Екомузей, тип середовищних музеїв, націлених насамперед на вирішення нагальних соціальних, економічних, культурних проблем місцевої громади на основі її активного включення в роботу щодо збереження та використання всіх видів своєї спадщини

Експурсія, різновид рекреаційної діяльності; цілеспрямований наочний процес пізнання навколишнього світу, коли під фаховим керівництвом відбувається відвідування вибраних об'єктів, установ, заходів, ландшафтів тощо

Експлікація (музеезнавство), короткий письмовий супровід експозиції музею чи виставки, який містить пояснення й оцінку цього історико-художнього явища

Експозиційна діяльність, один із основних напрямів діяльності музею, головний складник музейної комунікації; це ознайомлення відвідувачів із експонатами музею, розміщеними в певному логічному порядку, побудованому за хронологічним, географічним, предметно-тематичним тощо принципом

Експозиція музейна, репрезентація музейних експонатів на основі певної концепції

Експонат, предмет, продукція, що їх показують на виставці, виставляють у музеї

Експресіонізм, літературно-мистецький напрям початку 20 ст., що проголосив єдиною реальністю суб'єктивний духовний світ людини, а його вираження — головною метою мистецтва

Еланду Південного сільськогосподарський ландшафт, унікальний краєвид о. Еланд, що склався 5 тис. років тому; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Швеція

Елваш: гарнізонне прикордонне місто та його укріплення, бастіонна система укріплень 17–19 ст. у м. Елваш; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012); Португалія

Елефанту печери, архітектурно-карстовий комплекс на о. Гхарапурі (Елефант), пов'язаний із культом бога Шіви; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Індія

Еліаде, Мірча (1907–1986), філософ, історик міфології й релігії, культуролог; Румунія — США

Елітарна культура, див. **Культура елітарна**

Еллінга кургани, рунічне каміння та церква, археологічно-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Данія

Еллінізм, період в історії та культурі Середземномор'я від 323 до н. е. до 30 до н. е. (завоювання Римом Єгипту), позначений синтезом грецької та східних культур

Елліністична культура, див. у ст. **Еллінізм**

Еллори печери, історико-архітектурний комплекс із 34 монастирів і храмів 6–9 ст. до н. е.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1983); Індія

Елфорд, Алан (1961–2011), письменник, релігієзнавець, єгиптолог, один із провідних дослідників античної міфології; Велика Британія

Ельдорадо, міфічна південноамериканська країна, багата на золото й коштовне каміння

Ель-Тахін, доісторичне місто, руїни міста Ель-Тахіна — одного з центрів доколумбової Америки; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1992); Мексика

Ель-Хаса, див. **Оаза Ель-Хаса — культурний ландшафт, що еволюціонує**

Ельче пальмовий гай, оаза та система сільськогосподарського вирощування фініків; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Іспанія

Емейшань і статуя Великого Будди в Лешані, храмовий буддійський комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Китай

Енгельсберзький чавуноливарний завод, недіючий завод у с. Енгельсберзі — найкраще збережений із металургійних підприємств Швеції 19 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Швеція

Еннеді гірський масив: природний і культурний ландшафт, гірське плато, оточене пісками Сахари; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2016); Чад

Енотека, колекція і сховище вин (у пляшках)

Енряку-дзі, пам'ятка архітектури, буддійський монастир поблизу Кіото; Японія

Ентелехія, 1) у Аристотеля — активне начало, що перетворює можливість у дійсність, призводить до завершення розвитку; 2) у культурології — поняття, яке розкриває сутність принципу єдності буття та пізнання, що лежить в основі процесу перетворення ідеї в реальність

Ентоні (острів), острів у західній частині островів Королеви Шарлотти (провінція Британська Колумбія, Канада), на якому збереглися матеріальні свідчення способу життя та вірувань індіанців племені хайда; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1981); Канада

Ентропія соціокультурна, процес зниження рівня системно-ієрархічної структурованості, складності та поліфункціональності культурного комплексу будь-якого суспільства в цілому або окремих підсистем цього комплексу

Епігонство, механічне наслідування традиційним художнім прийомам певного стилю, використання у творах актуальних у минулому сюжетів, конфліктів, ідей, принципів і методів мистецьких шкіл, наукових чи ідейних течій в історично змінених обставинах

Епіклеса, у Стародавніх Греції та Римі — прізвисько бога чи героя, яке надавалося за певною культовою функцією, місцевістю, атрибутом тощо; інколи позначала злиття двох культів в одному образі

Ербіль цитадель, тель в історичному центрі м. Ербіль; найдавніше місце на планеті, що мало постійне населення упродовж усієї своєї історії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); Ірак

Ерехтейон, храм на Афінському Акрополі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Греція

Ермітаж, Державний Ермітаж, музей образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва в м. Санкт-Петербурзі; другий за величиною художній музей у світі; Росія

Ернст, Федір Людвинович (1891–1942), основоположник українського мистецтвознавства, теоретик мистецтва, історик архітектури, пам'яткоохоронець, музеєзнавець; Україна

Ерцгебірге (Рудних гір) гірничодобувний регіон, територія на кордоні Німеччини й Чехії, де упродовж 800 років видобували сировину (срібні, уранові руди) для металургії та займалися металообробкою; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Німеччина — Чехія

Есагіла, храм Мардука у Вавилоні, культурний центр Стародавнього світу; Ірак

Ескоріала монастир й архітектурний ансамбль у Мадриді, палацово-монастирський комплекс 16 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1984); Іспанія

Ес-Сувейри (Могадора) медина, історико-архітектурний комплекс 18 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Марокко

Естетизм, естетування, система поглядів, в основі якої — переконання про перевагу в житті естетичних принципів над усіма іншими; у мистецтві — переважання форми над змістом

Естетична культура, див. **Культура естетична**

Естетичний рух, загальноєвропейський рух, що виник наприкінці 19 ст. під впливом європейського романтизму

Естонський історичний музей, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад у м. Таллінні, що спеціалізується на збереженні та популяризації історії Естонії

Естонський художній музей, музейний комплекс (1919) у м. Таллінні (Естонія), найбільший художній музей країни

Етикет, сукупність правил поведінки, які регулюють зовнішні вияви людських стосунків; норми і правила гідної поведінки, призначені для схвалюваної й ефективної комунікації

Етикетаж (музеєзнавство), пояснювальні тексти, анотації до експонатів у формі етикеток, які містять атрибуційні дані про майстра, матеріали, місце, технічне забезпечення тощо

Етнічна група, в етнології — група людей, об'єднаних спільними культурними, мовними й іншими рисами, складник етносу

Етнічна історія, розділ етнографії, що вивчає етнічні процеси

Етнічна культура, самобутній комплекс матеріальних і духовних цінностей, зразків, досягнень, вироблених певним етносом упродовж його історії; складник світової культурної спадщини

Етнічна чистка, вид етнополітичної поведінки, спрямованої на цілковите вивільнення певної території від окремої етнічної спільноти

Етнічні процеси, суттєві зміни в ході історичного процесу окремих етнічних елементів, частин етносів та етноносіїв назагал, а також поява нових етнічних сукупностей

Етногенез, поняття на означення процесів формування та розвитку етнічних спільнот

Етнографії та художнього промислу музей, Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України, один із найбільших і найстаріших (кін. 19 ст.) профільних музеїв України й Центрально-Східної Європи, колекції якого висвітлюють питання історії та теорії мистецтва, етнографії, народних промислів, традиції, обряди, звичаї, а також народну культуру й побут українців та народів світу, м. Львів; Україна

Етнографічний музей, культурно-просвітницька і науково-дослідна установа, що спеціалізується на комплектуванні, зберіганні й популяризації пам'яток матеріальної та духовної культури народу

Етнографічний музей у Будапешті, культурно-просвітницька і науково-дослідна установа; один із найбільших музеїв етнографії в Європі; Угорщина

Етнографія, наука, що вивчає культуру та побут народів світу, окремих племен або суспільств; у західноєвропейській та американській традиції — входить до структури антропології

Етнокультурологія, розділ культурології, що досліджує культурні системи, сформовані за етнічною ознакою, в їхньому історичному розвитку

Етнос, стала група людей, що історично склалася, усвідомлює свою єдність поза економічним, політичним і конфесійним поділом і має спільні етнічно маркуючі ознаки

Етноцентризм, поняття, що відображає ставлення етносу до інших культур з позицій норм і цінностей власної культури

Етос, 1) в античній філософії термін на позначення звички, звичаю, характеру тощо; 2) стиль життя певної суспільної групи, узвичаєна в ній ієрархія цінностей, орієнтація її культури; 3) нормативно-ціннісний складник станова чи професійно локалізованих соціокультурних практик (напр. лицарський етос, чернечий етос тощо)

Етрусська культура, див. у ст. **Етруски**

Етрусські некрополі Черветері і Тарквінії, див. **Черветері і Тарквінії етрусські некрополі**

Ет-Турайф — район м. Ед-Дірії, історико-археологічний та історико-архітектурний комплекс центрального району першої столиці династії Саудитів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2010); Саудівська Аравія

Ефес, руїни античного міста, архітектурно-археологічна пам'ятка; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2015); Туреччина

Ечміадзина кафедральний собор і церкви та археологічна пам'ятка Звартноц, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Вірменія

Ешмолівський музей мистецтва та археології, Музей Ешмола, найстаріший у світі загальнодоступний музей, одна з чотирьох музейних установ, що діють при Оксфордському університеті (Велика Британія); перший у світі університетський музей

Єврейський музей у Празі, спеціалізований заклад культури (1906) у м. Празі (Чехія); один із найвідвідуваніших музеїв країни

Європейський музейний форум, незалежна некомерційна організація при Раді Європи (засн. 1977), яка присуджує щорічну премію «Європейський музей року»

Європоцентризм, філософська та світоглядна настанова, згідно з якою Європа є центром світової культури та цивілізації; ґрунтована на ідеях вищості європейських народів та їх виняткової ролі у світовій історії, обирає цінності європейської культури за критерій оцінки інших культур

Євфразієвої базиліки єпископальний комплекс в історичному центрі Пореча, історико-архітектурний комплекс (Істрійська жупанія,

- Хорватія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997);
Хорватія
- Єгипетський музей і зібрання папірусів**, див. **Берлінський музей-ний острів**
- Єгипетський музей у Каїрі**, спеціалізований заклад культури (1835); найбільше у світі зібрання витворів давньоєгипетського мистецтва; Єгипет
- Єгипетський музей у Турині**, перший у світі музей, присвячений культурі Стародавнього Єгипту; один із найкращих музеїв давньоєгипетської тематики; Італія
- Єзуїтський костел у Луцьку**, пам'ятка архітектури національного значення; Україна
- Єзуїтський костел у Львові**, пам'ятка архітектури національного значення, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Україна
- Єлецький Успенський монастир**, пам'ятка архітектури національного значення у м. Чернігові; Україна
- Елісейські поля**, центральна вулиця м. Парижа, осередок культурного життя Франції
- Єрусалима старе місто та його мури**, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1981); Ізраїль
- Жаботинське поселення**, археологічна пам'ятка ранньоскіфської доби (8 — сер. 7 ст. до н. е.) поблизу с. Жаботин Черкаського р-ну Черкаської обл.; Україна
- Жанр**, вид художніх творів у межах певного мистецтва, що відрізняється особливими, тільки йому властивими сюжетними та стилістичними ознаками
- Жванець-Щовб**, археологічна пам'ятка, поселення жванецького типу трипільської культури мідного віку біля м. Жванця Хмельницької обл.; Україна
- Женевський музей історії науки**, див. **Музей історії науки міста Женеви**
- Женевський музей мистецтва й історії**, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад (1910); Швейцарія

Жест, 1) поняття, що визначає пластично-просторову конфігурацію тілесності, яка виконує функцію універсального комунікативного засобу; 2) у художній традиції — головний інструмент створення художньої образності; 3) у постмодернізмі — свого роду текст

Живопис, вид образотворчого мистецтва, твори якого створюються за допомогою фарб, що наносяться на тверду поверхню

Жирар, Рене (1923–2015), соціальний філософ, культуролог, релігієзнавець; автор концепції «фундаментальної антропології»; Франція

Жовківський заповідник, див. **Державний історико-архітектурний заповідник у м. Жовкві**

Журовські кургани, пам'ятка археології, могильники скіфського часу на околицях с. Журовки Звенигородського р-ну Черкаської обл.; Україна

Забіда історичний центр, історико-археологічний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); у Переліку пам'яток всесвітньої спадщини в небезпеці (від 2000); Ємен

Забобони, вірування та уявлення, пов'язані з пересторогами, обмеженнями, заборонами, первісна міфологічна мотивація яких почати або повністю втрачена

Заборонене місто в Пекіні, палацовий ансамбль китайських імператорів, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Китай. Див. також у ст. **Імператорські палади династій Мін і Цін у Пекіні та в Шеньяні**

Забудова площі Ринок у Львові, пам'ятка архітектури національного значення, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Україна

Задарський соборний комплекс, архітектурна пам'ятка, область Північна Далмація; Хорватія

Загальнолюдське, поняття антропології та філософії культури, яке виокремлює те спільне, що притаманне кожному представнику людського роду; має насамперед морально-ціннісне навантаження

Закарпатський музей народної архітектури і побуту, один із перших в Україні музеїв просто неба (засн. 1965), що експонує типові зразки народної архітектури та побуту українського населення та інших народів Закарпатської України, м. Ужгород, Закарпатська обл.; Україна

Закарпатський обласний художній музей імені Йосипа Бокшая, спеціалізований музейний заклад (1945) у м. Ужгороді, що експонує мистецтво Закарпаття, України, а також країн Центральної та Західної Європи; Україна

Заклади музейного типу, див. Музейного типу заклади

«Зала століття» у Вроцлаві, архітектурна пам'ятка; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2006); Польща

Залевкинський скарб, комплекс знахідок (8–7 ст. до н. е.) на скіфському городищі біля с. Залевки Черкаського р-ну Черкаської обл.; Україна

Залізничного вокзалу споруда у Києві, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Залізничного вокзалу споруда у Львові, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Залізничного вокзалу споруда у Чернівцях, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Зальцбурга історичний центр, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Австрія

Замки Луари, див. **Луари долина між Сюллі-сюр-Луар і Шалонном «Замки Тернопілля»**, **Національний заповідник**, охоронна територія восьми замків 14–18 ст. у Тернопільській обл.; Україна

Замок, укріплене житло феодала

«Замок», городище, Городище «Замок», пам'ятка археології національного значення в с. Горбова, Чернівецького р-ну Чернівецької обл. (9–13 ст.); Україна

Замок Вартбург, див. **Вартбург замок**

Замок Іф, пам'ятка історії; фортифікаційна споруда 16 ст. на о. Іф поблизу м. Марселя; Франція

Замок Капрарола (вілла Фарнезе), архітектурна пам'ятка поблизу м. Вітербо, регіон Лаціо; Італія

Замок Карлштейн, архітектурна пам'ятка, Середньочеський край; Чехія

Замок князів Корецьких-Острозьких у Корці, пам'ятка архітектури національного значення, Рівненська обл.; Україна

Замок Крак де Шевальє, архітектурна пам'ятка; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2006); Сирія. Див. також у ст. **Крак де Шевальє та Кал'ат-Салах-ад-Дін**

Замок Куресааре, архітектурна пам'ятка; острів Сааремаа, Естонія

Замок Кусі, архітектурна пам'ятка, «пам'ятка вандалізму» в регіоні
О-де-Франс; Франція

Замок Любарта, див. **Верхній замок у Луцьку**

Замок Мальборк (Марієнбург), див. **Замок тевтонського ордену в Мальборку**

Замок Нойшванштайн, архітектурна пам'ятка у федеральній землі
Баварія; Німеччина

Замок П'єрфон, архітектурна пам'ятка у федеральній землі Баварія;
Німеччина

«Замок Річарда — Левове серце», опоетизована назва будинку № 15
на Андріївському узвозі в м. Києві; пам'ятка архітектури поч. 20 ст.;
Україна

Замок Святого Ангела у Римі, архітектурна пам'ятка; Італія

Замок семи веж у Стамбулі, пам'ятка архітектури, фортифікаційна
споруда 15 ст.; Туреччина

Замок Тауер, див. **Лондонський Тауер**

Замок тевтонського ордену в Мальборку, архітектурна пам'ятка;
об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Польща

Замок у Жовкві, пам'ятка архітектури національного значення,
Львівська обл.; Україна

Замок у Невицькому, пам'ятка архітектури національного значення,
Ужгородський р-н Закарпатської обл.; Україна

Замок у Новомалині, пам'ятка архітектури національного значення,
Рівненський р-н Рівненської обл.; Україна

Замок у Поморянах, пам'ятка архітектури національного значення,
Золочівський р-н Львівської обл.; Україна

Замок Хімедзі, замок Хімеджі, фортифікаційний архітектурний комп-
лекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Японія

Замок Шамбор, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої
спадщини ЮНЕСКО (від 2000) в регіоні Центр-Долина Луари;
Франція

Замостя старе місто, історико-архітектурний комплекс; об'єкт все-
світньої спадщини ЮНЕСКО (від 1992); Польща

Занзібара кам'яне місто, історична частина м. Занзібара; об'єкт все-
світньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Танзанія

Заповідник, територія з розташованими на ній об'єктами, які мають особливу історико-культурну цінність, що охороняється державою

Заповідники історико-культурні, законодавчо визначені території, що охоплюють ансамблі й комплекси пам'яток історії та культури, мають виняткову історичну, наукову й культурну цінність та перебувають під охороною держави

Західний тип культури, термін, що охоплює європейську та американську культури, які орієнтовані на: цінності техніко-технологічного розвитку; динамічний спосіб життя; пріоритет раціонального розумового підходу до аналізу світу; індивідуалізм; удосконалення культури та суспільства

Західного озера в Ханчжоу культурний ландшафт, озеро Сіху (Західне озеро) і садово-парковий комплекс навколо нього — одне з найкрасивіших місць Китаю, що вплинуло на садовий дизайн в інших регіонах країни; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011); Китай

Збаразький замок, пам'ятка архітектури національного значення; Тернопільська обл., Україна

Зберігання (у музейній справі), один із основних видів діяльності музею щодо створення матеріальних умов і правових засад, за яких забезпечується збереження музейних експонатів і колекцій

Зброярство, ремесло із виробництва військового захисного та бойового спорядження

Звартноц, храм в Ечміадзині, архітектурно-археологічна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Вірменія. Див. також у ст. **Ечміадзина кафедральний собор і церкви та археологічна пам'ятка Звартноц**

Звичай, 1) стереотипна форма соціокультурної регуляції поведінки людей у суспільстві, яка постійно відтворюється за певних обставин; 2) сума регулятивних норм і стереотипів побутової поведінки людей, сукупність яких, поряд зі звичками й ментальністю, складає їхній спосіб життя

Звіринецькі печери, печерний монастир у місцевості Звіринець (м. Київ); пам'ятка археології національного значення; Україна

Зевса вітвар у Пергамі, див. **Пергамський вітвар**

Зевса Олімпійського статуя, утрачений витвір мистецтва роботи Фідія; одне із Семи чудес Стародавнього світу; Греція

Зевса Олімпійського храм в Афінах, див. **Храм Зевса Олімпійського в Афінах**

Зелена мечеть у Бурсі, пам'ятка архітектури (15 ст.); Туреччина

Землеробство, провідна галузь виробництва традиційних суспільств, використання землі з метою вирощування сільськогосподарських культур (об'єднує рільництво, овочівництво, плідівництво, виноградарство, хліборобство тощо)

Земля ладану, історико-культурний ландшафт, пов'язаний із вирощуванням і торгівлею ладаном; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Оман

Земмерінгська залізниця, перша у світі гірська залізниця; об'єкт всесвітньої ЮНЕСКО (від 1998); Австрія

Земперівська опера, Оперний театр Земпера, Саксонська державна опера Дрездена, пам'ятка архітектури у м. Дрездені, федеральна земля Саксонія; Німеччина

Зиккурат, ступінчаста піраміда сакрального призначення у Стародавній Месопотамії

Зиккурат в Урі, архітектурно-археологічна пам'ятка; Ірак

Зиккурат Етеменанки у Вавилоні, див. **Вавилонська вежа**

Зимовий палац у Санкт-Петербурзі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990); Росія

Зимовий сад, закрите приміщення, в якому на обмеженій площі розміщено живі рослини, скульптури і малі архітектурні форми

Зільберман, Давид Бен'ямінович (1938–1977), філософ, індолог, епістемолог, соціолог культури; Україна, США

Зімбабве Велике, національна пам'ятка, руїни стародавнього міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); Зімбабве

Зіммель, Георг (1858–1918), філософ і соціолог, філософ культури; Німеччина

Змієві вали, пам'ятка археології; довгі земляні насипи в Середній Наддніпрянщині; Україна

Знак, матеріальний об'єкт, який у комунікативному або трансляційному процесі є аналогом іншого об'єкта (предмета, властивості, явища, поняття, дії), заміщує його

Знакова система, сукупність знаків, що має іманентну структуру, правила утворення, осмислення та впровадження її елементів і використовується для здійснення індивідуальних і колективних комунікативних і трансляційних процесів

Знання, форма індивідуальної та соціальної пам'яті, теоретично узагальнений досвід, результат оволодіння об'єктом (позначення, структурування, осмислення тощо) в процесі пізнання

Значення, зміст позначений знаком; об'єкт, що позначається, замінюється, репрезентується деяким іншим об'єктом

Золота Балка, пам'ятка археології, городище й могильник біля с. Золота Балка Бериславського р-ну Херсонської обл.; Україна

«Золота підкова Львівщини», туристичний маршрут, створений за ініціатииви Б. Возницького для популяризації замків Галичини

Золотий курган, 1) поховальна споруда 4 ст. до н. е. на околиці м. Керчі; 2) скіфське поховання у центральній частині Степового Криму біля м. Сімферополя; АР Крим, Україна

Золотий переріз, золотий перетин, система пропорціонування, заснована на ірраціональних числових співвідношеннях

Золоті ворота у Києві, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Золочівський замок, пам'ятка історії та культури національного значення у м. Золочіві Львівської обл.; Україна

Зомбарт, Вернер (1863–1941), економіст, історик, соціолог, філософ культури; Німеччина

Зони охорони пам'яток, території, в межах яких регламентується господарська і будівельна діяльність з метою збереження пам'яток і традиційного характеру середовища

Зоологічний музей, різновид природничого музею, колекцію якого складають зоологічні матеріали

Зоологічний музей Дрездена, див. **Дрезденський державний зоологічний музей**

Зоологічний музей імені М. Щербака, одна з експозицій Національного науково-природничого музею НАН України (м. Київ); найбільша зоологічна колекція в країні; Україна

Зоологічний музей Львівського національного університету імені Івана Франка, один із найстаріших університетських музеїв

Європи (1784), колекції якого мають виняткове значення для науки, м. Львів; Україна

Зооморфізм, наділення реальних або вигаданих об'єктів рисами, ознаками, подобою тварин

Зубараха археологічні пам'ятки, руїни стародавнього міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2013); Катар

Іберійська культура, див у ст. **Ібери**

Ібіца, Ібіца: біорізноманіття та культура, природний і культурний острівний ландшафт; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Іспанія

Івамі гіндзан: срібна копальня та її культурний ландшафт, комплекс споруд однієї з найбільших срібних копалень Японії; національна історична пам'ятка (від 1969); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2007); Японія

«Іван Гора» — залишки літописного міста Івана, городище (9–13 ст.); пам'ятка археології національного значення у м. Ржищові Київської обл.; Україна

Іваново скельні церкви, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Болгарія

Івано-Франківський краєзнавчий музей, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад (1940) у м. Івано-Франківську; найбільше зібрання пам'яток історії, етнографії, культури у Прикарпатті; Україна

Івано-Франківський обласний художній музей, див. **Музей мистецтв Прикарпаття**

Івреа — промислове місто 20 століття, зразковий соціальний проєкт, приклад сучасної візії взаємозв'язку між виробництвом та архітектурою; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2018); Італія

Ідеал, 1) вища досконалість, взірець, мета, до яких у своїй діяльності прагне людина чи соціальна група; 2) найліпший, завершений стан певного об'єкту;

Ідеалізм естетичний, парадигма культури епохи Відродження

Ідентифікація, 1) процес встановлення збігу, тотожності об'єктів; 2) у психології та соціології — процес емоційного та іншого самоотождолення особистості з іншою людиною, групою, зразком

Ідентичність, 1) подібність, рівнозначність, тотожність предметів, явищ і понять; 2) самототожність, самість, цілісність особистості; 3) сукупність уявлень людини про себе та своє становище в суспільстві на підставі співвіднесення себе з певними культурними середовищами і соціальними ролями

Ідентичність етнічна, результат усвідомлення етнічної належності, ототожнення індивідом себе з представниками певного етносу та відокремлення від інших етносів, а також переживання своєї етнічної належності

Ідентичність культурна, сукупність ознак і характеристик окремої особистості або соціальної групи, які відрізняють їх серед інших груп чи особистостей і вказують на їхню належність до певної культурної спільноти

Ідентичність національна, комплекс індивідуалізованих і неіндивідуалізованих міжособистісних зв'язків та історичних уявлень, який становить основу самоідентифікації окремих осіб і груп людей з певною нацією як самобутньою спільнотою

Ідеологія, система концептуально оформлених ідей, уявлень, міфів, гасел, програм суспільного розвитку, що презентує світогляд та ідеали різних соціальних суб'єктів і вмотивовує їхню соціальну активність

Ідея, 1) форма осягнення дійсності в думці, що містить усвідомлення мети та способів подальшого пізнання й перетворення світу; 2) думка, загальне поняття про предмет або явище; 3) засадниче поняття, яке лежить в основі теоретичної системи, концепції

Ідея національна, див. **Національна ідея**

Ідзумо тайся, одне з найдавніших синтоїстських святилищ, яке визнано національним скарбом Японії

Ідіографічний метод, спосіб пізнання об'єкта через відображення його індивідуальності, неповторності, автентичності, унікальної цілості

Ієраполіс — Памуккале, історико-архітектурний комплекс і природоохоронна територія; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Туреччина

Ікона, живописне, мозаїчне або рельєфне зображення Ісуса Христа, Богородиці, святих, подій Святого Письма

Іконографія, 1) систематизація та опис зображень певної особи, тлумачення їхнього змісту, символіки, атрибутів; 2) строго встановлена система зображення певного сюжету або особистості; 3) визначені Церквою правила, настанови, приписи зображення на іконах персонажів Біблії та святих

Іконологія, напрям в історії та історії мистецтва, що ставить за мету розкриття образно-символічного змісту творів

Іконостас, стіна з розміщеними на ній іконами, що відокремлює вівтар від центральної частини православного храму

«Іліада», епічна поема Гомера, найдавніша зі збережених пам'яток грецької літератури

Іллінська церква у Києві, перший християнський храм Давньої Русі, що згадується в «Повісті минулих літ»; Україна

Іллінська церква в Суботові, пам'ятка архітектури та історії національного значення, Черкаська обл.; Україна

Іллінська церква в Чернігові, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Іллінська церква в с. Шепіт, пам'ятка архітектури та історії національного значення, Вижницький р-н Чернівецької обл.; Україна

Іллірійська культура, див. у ст. **Іллірія**

Іль Джезу, див. **Церква Іль Джезу в Римі**

Імп-арт, імпресибілізм, неможливе мистецтво, самостійний напрям в оп-арті, ціллю якого є зображення т. з. неможливих фігур

Імператорський форум (Гофбург) у Відні, ансамбль архітектурних пам'яток, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Австрія

Імперський собор у Вормсі, архітектурна пам'ятка; федеральна земля Рейнланд-Пфальц, Німеччина

Імперський собор у Майнці, архітектурна пам'ятка; федеральна земля Рейнланд-Пфальц, Німеччина

Імперський собор у Шпаєрі, архітектурна пам'ятка; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1981); федеральна земля Рейнланд-Пфальц, Німеччина

Імператорські палаци династій Мін і Цін у Пекіні та в Шеньяні, найбільший палацовий комплекс у світі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Китай

Імпресіонізм, напрям у мистецтві останньої третини 19 — поч. 20 ст., заснований на принципі безпосередньої фіксації вражень, спостережень, співпереживань

Інваріант культурний, незмінне ядро тієї чи іншої культури, метафорично виражене її міфологічними сюжетами та мотивами; всі можливі варіанти певної парадигми; межа варіативності певного знаково-символічного коду, притаманного тій чи іншій культурі, перехід за яку відсилає до іншої культури

Інверсія транскультурації, форма транскультурації, коли представники розвиненішої, панівної культури переходять на позиції культури менш розвинутої або пригніченої, асоціюючи себе з цією культурою

Індепенденс-хол, споруда на площі Незалежності у м. Філадельфії, де було підписано Декларацію незалежності США 1776 і Конституцію США (1787); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); США

Індії гірські залізниці, історико-інженерний комплекс 1864–1899; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Індія

Індії національний музей, див. **Національний музей у Нью-Делі**

Індійська культура, див. у статтях **Індія**, **Індійська література**, **Індійська мовознавча традиція**, **Індійська філософія**, **Індійське мистецтво**, **Індуїзм**

Індійський музей у Колкаті, найстаріший заклад (1814) такого різновиду в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, дев'ятий найстаріший постійний музей у світі; найбільше сховище музейних експонатів в Індії

Індустріальне суспільство, тип економічно розвиненого суспільства, який приходить на зміну аграрному (традиційному) та передуює постіндустріальному суспільству

Ініціація, загальна назва ритуалів та обрядів, що санкціонують і освячують зміни соціального статусу особи (вікового, статевого, релігійного чи ін.)

Інкультурація, процес залучення індивіда до певної культури, засвоєння ним існуючих навичок, норм і патернів поведінки, властивих цій культурі

Інновація, 1) новітні явища культури, що породжені утворенням нових видів, способів людської життєдіяльності та соціально-куль-

турних норм і зразків поведінки; 2) механізм формування нових технологій і нових моделей поведінки, які створюють передумови для соціокультурних змін

Інставрація, 1) практика реактуалізації нереалізованих історичних можливостей; 2) дія, що відновлює зруйноване, завершує незавершене; протилежність реставрації

Інституалізація, процес надання соціальним відношенням упорядкованого, організованого характеру, що завершується прийняттям певних законів і створенням відповідних установ

Інститут культурології НАМ України, науково-дослідна установа (2007), що здійснює наукові дослідження у царині теорії та історії культури, культурної антропології, етнокультурології, прикладної культурології, музеєзнавства та пам'яткознавства

Інтеграція, 1) об'єднання в ціле будь-яких частин, елементів; 2) процес взаємного пристосування спільнот, розширення їх всебічного співробітництва

Інтеграція конфігураційна, інтеграція тематична, об'єднання культурних елементів в одне ціле за принципом подібності, коли різні елементи культури відповідають загальному патерну

Інтеграція культурна, стан внутрішньої цілісності культури та узгодженості між різними її елементами, а також процес, результатом якого є таке взаємоузгодження

Інтеграція логічна, форма інтеграції елементів на основі їхньої логічної узгодженості та несуперечності

Інтеграція регулятивна, форма інтеграції, що спрямована на узгодження й нейтралізацію культурних конфліктів

Інтеграція функціональна, інтеграція адаптивна, вид інтеграції, націлений на підвищення функціональної ефективності людської діяльності

Інтелігенція, 1) суспільна верства освічених людей, які професійно займаються розумовою працею; 2) у культурології — прошарок діячів культури, знаннями та зусиллями яких створюються, розповсюджуються й підтримуються культурні цінності, норми та традиції

Інтерактивність, у культурології — неklasичний тип взаємодії реципієнта з артефактом, що ґрунтується на принципі зворотнього зв'язку

Інтера́кціоні́зм символі́чний, теоретично-методологічний напрям у межах соціології (соціолінгвістики), культурології (лінгвокультурології), теорії міжкультурної комунікації, у межах якого здійснюється аналіз символічних аспектів соціальної взаємодії (зокрема взаємодії вербальної)

Інтернаціоналізація суспільного життя, закономірний історичний процес подолання національної замкнутості, посилення міжнаціонального обміну, встановлення тісніших зв'язків між народами, зростання взаємозалежності та взаємовпливу націй і народів

Інтерпретація, 1) тлумачення, пояснення сенсу чого-небудь; 2) загальнонауковий метод; 3) у гуманітаристиці — тлумачення текстів

Інтертекст, 1) текст, побудований на основі взаємодії з іншими текстами; 2) основний вид і спосіб побудови художнього тексту в мистецтві модернізму та постмодернізму

Інтертекстуальність, поняття постмодерністської текстології, що відображає феномен взаємодії тексту із семіотичним культурним середовищем

Інформаційна культура, див. **Культура інформаційна**

Інформаційне суспільство, 1) стадія розвитку постіндустріального суспільства; 2) новий історичний етап у розвитку цивілізації, в основі якого закладена нематеріальна субстанція — інформація

Інформація, 1) відомості, дані, повідомлення, що передаються за допомогою сигналів, знаків і є об'єктом зберігання, переробки та передачі; 2) загальнонаукове поняття, що означає обмін відомостями, сигналами тощо

Інфраструктура, комплекс виробничих і невиробничих галузей та сфер діяльності, що забезпечують життєдіяльність суспільства

Інший, Інакший, Чужий, культурні універсалії, що відбивають протилежність Я і не-Я: такий, хто не є мною (Інший); такий, що відмінний від мене за своїми ознаками, рисами, властивостями (Інакший); носій незрозумілого досвіду, нерелевантної системи цінностей, непізнаної ідентичності (Чужий)

Іньсюй, археологічний пам'ятник найдавнішої китайської держави Шан-Інь; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2006); Китай

Іракліона археологічний музей, спеціалізований музейний заклад (засн. 1883) у м. Іракліоні (о. Крит), один із найбільших музеїв Греції, провідна музейна установа у світі, колекція якої присвячена мистецтву мінойської цивілізації; Греція

Іраку національний музей, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад історико-археологічного спрямування в м. Багдаді; найстаріший (1923) і найбільший музей країни; Ірак

Іраку Південного ахвар: центр біорізноманіття та реліктовий ландшафт міст Месопотамії, комплекс із 3-х археологічних об'єктів і 4-х заболочених ділянок; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2016); Ірак

Ірам, Ірем, Убарі, в ісламі — збудована з металу й коштовного каміння стародавня споруда (або ж місто), що була зруйнована з волі Аллаха

Ірану національний музей, музейний заклад (1937) у м. Тегерані, колекції якого висвітлюють історію Ірану

Ірининська церква у Стамбулі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Туреччина

Ісаїївський собор у Санкт-Петербурзі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990); Росія

Ісе святилище, Ісе-джінгу, головне імператорське святилище синто в Ісе (префектура Міє, Японія), засноване, ймовірно, у 4–6 ст.

Істина, універсалія культури, що позначає ідеал знання, досконалий спосіб пізнання світу й людини

Історизм, 1) принцип розгляду явищ в їх конкретно-історичних умовах і зв'язках; 2) сукупність стилів і напрямів у мистецтві 19 ст., рисою яких є звернення до мистецької спадщини попередніх епох і переосмислення їх у новому контексті

Історико-культурне середовище, територіально-локалізоване предметно-просторове оточення людини, що поєднує у собі об'єкти культурної та природної спадщини

Історичний музей, див. **Музей історичний**

Історичних коштовностей України музей, колекція історичних і мистецьких пам'яток із дорогоцінних металів та коштовного каміння (1969), філіал Національного музею історії України (м. Київ); Україна

Ісуса Конгоньяського святилище, базиліка авторства архітектора Алейжадінью в м. Конгоньясі (штат Мінас-Жерайс, Бразилія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Бразилія

Ісуса місце народження: храм Різдва Христового та маршрут паломників, Віфлеєм, група пам'яток, пов'язаних із культом Ісуса Христа; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012); у Переліку пам'яток всесвітньої спадщини в небезпеці (2012–2019); Палестина

Ісуса форт у Момбасі, португальська фортифікаційна споруда; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011); Кенія

Ісфагана площа Мейдан-Імам, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Іран

Ісфагана П'ятнична мечеть, мечеть Джаме, одна з найстаріших мечетей Ірану, прототип для пізніших споруд у всій Центральній Азії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012); Іран

Іцукусіми синтоїстське святилище, архітектурний ансамбль храмового комплексу на однойменному острові; один із трьох офіційно визнаних головних краєвидів Японії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Японія

Ічан-Кала, історична частина м. Хіви; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990); Узбекистан

Йога, 1) філософська езотерична традиція Індії, започаткована прибл. у 5 ст. до н. е. і пов'язана з основоположними принципами філософії школи санкх'я; 2) сукупність різноманітних духовно-психічних і фізичних практик досягнення «просвітлених» станів свідомості, що вироблені в різних напрямках індуїзму та буддизму; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2016)

Йоні, в індуїзмі — жіноче пасивне начало на противагу активному чоловічому (лінгаму)

Кааба, пам'ятка архітектури, кам'яна споруда прямокутної форми в центрі Священної Мечеті в м. Мецці, головне святилище ісламу; Саудівська Аравія

Кабукі театр, різновид традиційного японського театру; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2005)

Кабульський музей, Національний музей Афганістану, головний музейний заклад країни (1919), колекція якого вважається однією із найцінніших у Центральній Азії, м. Кабул; Афганістан

Кадріорг, пам'ятка архітектури, бароковий палацово-парковий комплекс 18 ст. у м. Таллінні; Естонія

Кадріоргський художній музей, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад у м. Таллінні; єдиний музей в Естонії, присвячений європейському та російському мистецтву 16–18 ст.

Кадуцей, у греків і римлян — жезл оповісників волі богів у формі палиці, обвитої двома зміями, або ж крилатої палиці; атрибут Гермеса (Меркурія)

Каза-Буонарроті, музей (1859) у м. Флоренції (Італія), експозиція якого присвячена творчості скульптора Мікеланджело Буонарроті; Італія

Казанлика фракійська гробниця, поховання 4 ст. до н. е.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Болгарія

Казанський собор у Санкт-Петербурзі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990); Росія

Казанського Кремля історичний та архітектурний комплекс, архітектурний ансамбль; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Республіка Татарстан, Росія

Казерти королівський палац із парком, акведук Ванвітеллі та комплекс Сан Леучіо, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Італія

Каїр історичний, історична забудова столиці Єгипту; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Єгипет

Каїрський єгипетський музей, див. **Єгипетський музей у Каїрі**

Кайруан, головне священне місто мусульман Магрибу; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Туніс

Какаду національний парк, природний, археологічний та етнографічний резерват; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1981); Австралія

Кала-Бені-Хаммад, руїни стародавнього міста-фортеці, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1980); Алжир

Калакмул — стародавнє місто майя та заповідні тропічні ліси у штаті Кампече, історико-археологічний комплекс пам'яток на те-

- риторії біосферного резервату; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2002); Мексика
- Калат-аль-Бахрейн — стародавня гавань і столиця Дільмуна**, археологічний комплекс віком 2300 до н. е. — 16 ст., об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2005); Бахрейн
- «Калина Кантрі» екомузей**, музей просто неба (1991–1992) поблизу м. Едмонтона (провінція Альберта, Канада), що відтворює життя українських першопоселенців у Канаді та їхній побут у 1892–1931
- Калхат — стародавнє місто**, історико-археологічний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2018); Оман
- Кальварія Зебжидовська: архітектурно-парковий комплекс у стилі маньєризму й Паломницький парк**, духовна святиня поляків; пам'ятка архітектури; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Польща
- Камагуея історичний центр**, історико-архітектурний ансамбль одного з перших іспанських поселень на Кубі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2008); Куба
- Камінальгуйю**, релігійний центр майя; Гватемала
- Каміно Реал-де-Тьєрра Адентро**, пам'ятка історії — шлях від м. Мехіко до м. Санта-Фе; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2010); Мексика
- «Камінь Сонця»**, пам'ятка історії, базальтовий монолітний диск, на якому відображено астецьку космогонію та сонячний культ; Мексика
- Кампече історичне укріплене місто**, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Мексика
- «Кам'яна Могила», Національний історико-археологічний заповідник**, археологічна та геологічна пам'ятка біля смт Мирне Мелітопольського р-ну Запорізької обл.; Україна
- Кам'яне кільце**, різновид ритуальної споруди з вертикально розміщених каменів, що утворюють кільце, овал, або спіралеподібні будови
- «Кам'янець», Національний історико-архітектурний заповідник**, об'єкт культурної спадщини, створений на основі комплексу архітектурно-містобудівної спадщини м. Кам'янця-Подільського Хмельницької обл.; Україна

- Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник**, культурно-освітній та науково-дослідний заклад у м. Кам'янці-Подільському Хмельницької обл.; Україна
- Кам'янець-Подільський замок**, пам'ятка архітектури національного значення, Хмельницька обл.; Україна
- Кам'яниця Лизогубів у Седневі**, пам'ятка архітектури національного значення, Чернігівський р-н Чернігівської обл.; Україна
- Кам'яниця Полуботка у Любечі**, пам'ятка архітектури національного значення, Чернігівський р-н Чернігівської обл., Україна
- Кам'янське городище**, залишки скіфського городища (імовірно, столиці Скіфії) у м. Кам'янці Дніпровській Запорізької обл.; Україна
- Кам'янця-Подільського міські укріплення**, комплекс пам'яток архітектури національного значення, Хмельницька обл.; Україна
- Канделябрів галерея**, одна з галерей Папського палацу у Ватикані (1761)
- Канді священне місто**, релігійний центр буддистів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Шрі-Ланка
- Канівський музей Тараса Шевченка**, див. **Шевченка Тараса Канівський музей**
- Канон**, у широкому розумінні — найавторитетніші, фіксовані й усталені правила, взірці, тексти, норми, які є парадигмальними для різних сфер людської діяльності: релігійно-культової, мистецької, літературної, будівничо-архітектурної тощо (так, церковний канон — догмат або правило, що встановлене та узаконене церквою; художній канон — сукупність художніх прийомів або правил, які вважаються обов'язковими в ту чи іншу епоху та ін.)
- Канченджанга національний парк**, національний парк і біосферний заповідник, створений 1977 для охорони високогірного гімалайського ландшафту (штат Сіккім, Індія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2016); Індія
- Капали Чарши**, пам'ятка архітектури, один із найбільших критих ринків у світі в м. Стамбулі; Туреччина
- Капела в Роншані**, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2016); Франція. Див. також у ст. **Ле Корбюзьє архітектурна спадщина — визначний внесок у становлення модернізму**

Капітолій, 1) храм на Капітолійському пагорбі в Римі, античний культовий і світський центр міста; 2) будівля Конгресу США у м. Вашингтоні; 3) будівля, в якій до 1959 розміщувалися органи законодавчої влади Куби

Капітолійський ансамбль у Римі, визначний архітектурний комплекс, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія

Капітолійські музеї, комплекс із трьох палаців у м. Римі; перший публічний музей у світі; Італія

Капоейра, Капоейри коло, афробразильське бойове мистецтво з елементами танцю, музики й акробатики; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2014); Бразилія

Капонір, оборонна споруда у рові фортець і замків бастионної системи

Капулівський могильник, неонеолітичний могильник азово-дніпровської культури біля с. Капулівки Нікопольського р-ну Дніпропетровської обл.; Україна

Караван-сарай, гостинний двір на торгових шляхах і в містах у Центральній Азії, на Закавказзі тощо

Каракаса університетське містечко, університетський комплекс 1940-х — 1960-х у столиці Венесуели, збудований за проєктом архітектора К. Р. Вільянуєва; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Венесуела

Караль-Супе священне місто, археологічний комплекс культового центру найдавнішої держави Америки доколумбового періоду; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2009); Перу

Кара-Тобе музей, Музей старожитностей Північно-Західного Криму Кара-Тобе, музей просто неба (2000) у с. Прибережному (Сакський р-н, АР Крим) на території греко-скіфського городища; АР Крим, Україна

Карбунський скарб, комплекс предметів раннього етапу трипільської культури, знайдений на місці трипільського поселення у с. Карбуна Кайнарського р-ну; Молдова

Каркассонна історичне укріплене місто, середньовічний архітектурний ансамбль; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Франція

Карлів міст у Празі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Чехія

Карлскруна, морський порт, архітектурний ансамбль військово-морського порту; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Швеція

Карлштейн, див. **Замок Карлштейн**

Карнавал, народні гуляння

Карнавале музей, Музей Карнавале — історія Парижа, спеціалізований заклад культури (1880) у м. Парижі, колекції якого висвітлюють історію французької столиці; Франція

Карнакський храм, див. у ст. **Фіви Стародавні з їхніми некрополями**

Картахени порт, укріплення та комплекс пам'яток, історико-архітектурний комплекс старої частини м. Картахена; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1984); Колумбія

Картезіанський монастир у Березі Картузькій, архітектурна пам'ятка, Брестська обл.; Білорусь

Картина світу, одна з форм світоглядної репрезентації об'єктивної реальності в суспільній свідомості; образ освоєної в практиці дійсності, компонент світогляду

Картуш, прикраса у вигляді щита або не до кінця розгорнутого сувою, на якому розміщується герб, емблема або напис

Карфагена археологічні пам'ятки, руїни стародавнього міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Туніс

Касба Алжира, архітектурний комплекс історичної частини м. Алжира, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1992); Алжир

Касереса старе місто, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); Іспанія

Кассірер, Ернст (1874–1945), філософ і культуролог, розробник символічної теорії міфу; Німеччина — США

Кастель, див. **Людські вежі**

Кастель-дель-Монте, замок поблизу м. Андрії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Італія

Катакомба, різновид поховальної споруди; будь-які підземні приміщення, ходи, лабіринти

Катакомби Парижа, музей; мережа штучних підземних тунелів і печер, а також місце поховання; Франція

Катакомби Рима, мережа античних підземних ходів, загальною довжиною 150–170 км, що виконували функцію некрополя у період раннього християнства

Катарсис, 1) процес і результат духовного очищення, емоційного розвантаження, внутрішнього звільнення, що пов'язані з отриманням людиною задоволення внаслідок впливу різних факторів; 2) один із методів психотерапії; 3) у гештальтпсихології — прояв емоції, що призводить до зникнення почуття пригніченості й розрядки напруги

Категорії культурології, див. **Культурології категорії**

Катерини Святої монастир та його околиці, найстаріший у світі діючий християнський монастир (6 ст.) біля підніжжя гори Синай; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2002); Єгипет

Катерининська церква в Чернігові, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Катерининський палац у Царському Селі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в м. Санкт-Петербурзі; Росія

Катманду долина, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Непал

Кауачі, пам'ятка археології, ритуальний центр культури Наска; Перу

Кафедральний костел у Львові, пам'ятка архітектури національного значення; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Україна

Кафедральний собор в Ані, архітектурна пам'ятка вірменської культури, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Туреччина

Кафедрального костелу комплекс у Кам'янці-Подільському, пам'ятка архітектури національного значення, Хмельницька обл.; Україна

Кахокії кургани, державна історична пам'ятка, археологічний комплекс доколумбового поселення; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1982); штат Іллінойс, США

Кацура Рікю, пам'ятка архітектури, замський палацовий комплекс імператорів Японії в передмісті м. Кіото; Японія

«Качанівка», Національний історико-культурний заповідник, культурно-освітній та науково-дослідний заклад, створений на базі дворянської садиби 18 ст. в селищі Качанівка Прилуцького р-ну Чернігівської обл.; Україна

Кашвегі церква, церква Св. Георгія, пам'ятка архітектури, православний храм у центрі м. Тбілісі; Грузія

Кватроченто, загальноприйняте позначення епохи італійського мистецтва 15 ст., що співвідноситься з періодом раннього італійського Відродження

Квебека історичний центр, архітектурний ансамбль Старого міста Квебека (провінція Квебек, Канада); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Канада

Кведлінбурга старе місто, Коллегіатська церква та замок, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Німеччина

Кебрада-де-Умауака, археологічний та історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2003); Аргентина

Кедронська долина, Долина Йосафата, низина, що обмежує старе місто Єрусалима зі сходу та розмежовує Храмову й Оливну гори; неодноразово згадується в Біблії; Ізраїль

Кейс-дослідження, див. **Ситуаційні дослідження**

Кейтлі, Томас (1789–1872), письменник, фольклорист, історик, дослідник міфології; Велика Британія

Кельнський собор, пам'ятка готичної архітектури у м. Кельні; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Німеччина

Кельтська культура, див. у статтях **Кельти, Кельтська міфологія**

Кемпбелл, Джозеф Джон (1904–1987), дослідник міфології; США

Кенаса, сакральна споруда караїмів

Кенджу історичні райони, комплекс пам'яток буддійського мистецтва та руїни палаців; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Південна Корея

Кенеургенч, див. **Куня-Ургенч**

Кенотаф, символічна могила, в якій немає небіжчика

Кентерберійський собор, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988), м. Кентербері; Велика Британія

Кентерберійський собор, абатство Св. Августина та церква Св. Мартіна, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Велика Британія

Керамікосу археологічний музей, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад (1937) у м. Афінax; Греція

Керетаро район історичних пам'яток, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Мексика

Керкуан та його некрополь, див. **Пунічне місто Керкуан та його некрополь**

Кернаве археологічна пам'ятка (культурний резерват Кернаве), історико-археологічний та архітектурний комплекс у долині р. Няріс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Литва

«Керогли», фольклорно-епічна пам'ятка тюркських народів, поширена на Близькому Сході та у Середній Азії

Керченський державний історико-культурний заповідник, комплекс із 15-ти пам'яток археології, історії та архітектури; культурно-освітній та науково-дослідний заклад у м. Керч; АР Крим, Україна

Кесона історичні пам'ятки й об'єкти, комплексна історико-архітектурна пам'ятка з 12 самостійних елементів 10–14 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2013); Північна Корея

Києво-Могилянська академія, один із перших вітчизняних вищих закладів освіти (з 1632 до 1701 діяла як Києво-Братська колегія), загальноосвітній і культурний центр Європи; тепер Національний університет «Києво-Могилянська академія»; Україна

Києво-Печерська лавра, православний монастирський комплекс у м. Києві (1051); пам'ятка історії та архітектури України; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Україна

Києво-Печерський історико-культурний заповідник, див. **Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник**

Кишський погост, архітектурна пам'ятка у складі Державного історико-архітектурного музею «Кижі»; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990); о. Кижі, Республіка Карелія, Росія

Київ: собор Святої Софії та прилеглі монастирські будівлі, Києво-Печерська лавра, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990); Україна

Київська брама Глухівської фортеці, пам'ятка архітектури національного значення, Сумська обл.; Україна

Київська дитяча картинна галерея, див. «Шоколадний будинок», Мистецький центр

«Київська картинна галерея», Національний музей «Київська картинна галерея», зібрання пам'яток образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва від найдавніших часів до сьогодення, м. Київ; Україна

«Київська фортеця», Національний історико-архітектурний музей, історико-архітектурна пам'ятка, комплекс фортечних споруд 18–19 ст.; Україна

Київське товариство охорони пам'яток старовини та мистецтва, наукове товариство (1910), яке досліджувало історію та мистецтво земель України, Білорусі, Молдови й почасти Польщі

Київське товариство старожитностей і мистецтв, наукове товариство (1897), яке досліджувало історію та мистецтво земель України

Київський братський Богоявленський монастир, чоловічий православний монастир у м. Києві, заснований Київським братством (1615); від 1991 тут діє Національний університет «Києво-Могилянська академія»; Україна

Київський замок на горі Киселівці (Фролівській), втрачений визначний архітектурний об'єкт у м. Києві; Україна

Київського університету Святого Володимира будинок, пам'ятка архітектури національного значення, м. Київ; Україна

Киїк-Коба, пам'ятка археології, середньопалеолітичне поселення в Криму; найдавніша пам'ятка неандертальського поселення на території України; АР Крим, Україна

Килимарство, виготовлення художніх текстильних виробів, зазвичай з кольоровими візерунками чи зображеннями, з бавовняних, вовняних або шовкових ниток

Кирени археологічні пам'ятки, руїни стародавнього міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1982); Лівія

Кирилівська церква у Києві, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Кирилюк, Олександр Сергійович (нар. 1950), філософ, культуролог, семіотик, міфолог; Україна

Китайська культура, див у статтях **Китай**, **Китайська література**, **Китайська міфологія**, **Китайське мистецтво**

- Кії гірського хребта святі місця та паломницькі маршрути**, синтоїстський культовий комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Японія
- Кійомідзу-дера**, Кійомідзу монастир, пам'ятка архітектури, буддистський монастир 8 ст., частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Японія
- Кікладського мистецтва музей**, Музей кікладського мистецтва Ніколаса П. Гуландріса, спеціалізований музейний заклад (1986) у м. Афінах, колекції якого популяризують егейські культури, насамперед кікладське мистецтво; Греція
- Кілва-Кісівані та Сонго-Мнари руїни**, залишки двох середньовічних портів на узбережжі Індійського океану, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1981); Танзанія
- Кінетизм**, див. **Мистецтво кінетичне**
- Кінкаку-дзі**, монастир Кінкаку, пам'ятка архітектури, буддистський монастир 14 ст.; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Японія
- Кіномистецтво**, вид мистецтва, твори якого створюються шляхом кінотвірності реальних, інсценованих або відтворених засобами анімації подій
- Кіото Стародавнього історичні пам'ятки (міста Кіото, Уджі й Оцу)**, комплекс із 17 пам'яток історії та культури Японії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Японія
- Кіригуа руїни та археологічний парк**, історико-археологічний комплекс стародавнього міста майя; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1981); Гватемала
- Кірхгофф, Пауль** (1900–1972), антрополог, дослідник культурно-історичного ареалу Мезоамерики, автор терміна «Мезоамерика»; Німеччина — Мексика
- Кіто (місто)**, історико-архітектурний комплекс столиці Еквадору; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1978); Еквадор
- Кітч**, 1) продукт творчості, що претендує на художню цінність, але не відповідає їй; 2) твори масової культури, що розраховані на невибагливий смак
- Кладруби-над-Лабем: ландшафт для розведення та дресирування парадних упряжних коней**, один із найстаріших племінних кінних

заводів у Європі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Чехія

Клакхон, Клайд (1905–1960), соціальний антрополог, дослідник культури індіанців навахо; США

Класицизм, художній стиль в європейському мистецтві епохи Просвітництва, однією з найважливіших рис якого було звернення до форм античного мистецтва як ідеального естетичного еталону

Клеопатри голки, термін на позначення низки давньоєгипетських обелісків, що свого часу були вивезені з Єгипту і встановлені у США та країнах Європи

Клинопис, одна з найдавніших систем письма, винайдена шумерами в 4 тис. до н. е.

Клуб, 1) громадська організація, що об'єднує людей, пов'язаних спільними інтересами; 2) культурно-освітня установа, що організовує дозвілля населення

Клюні музей, Музей середньовіччя — терми та особняк Клюні, культурно-освітній та науково-дослідний заклад у м. Парижі (1832), експозиція якого присвячена історії та культурі середньовіччя; Франція

Клюнійське абатство, бенедиктинський монастир в м. Клюні, архітектурна пам'ятка; Франція

Книги і друкарства України музей, спеціалізований заклад культури, що діє з 1972 на території Києво-Печерського історико-культурного заповідника, м. Київ; Україна

Кносський палац, архітектурно-археологічна пам'ятка; о. Крит, Греція

Коа та Сіега-Верде доісторичні зразки наскельного мистецтва, історико-археологічні об'єкти доби палеоліту; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Португалія — Іспанія

Ковальство, високотемпературна обробка різних металів (залізо, мідь та її сплави, титан, алюміній і його сплави), нагрітих до кувальної температури

Когурьо комплекс гробниць, історико-археологічний об'єкт, що стоюється пізнього періоду існування держави Когурьо; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Північна Корея

Когурьо стародавнього царства столиці та гробниці, історико-археологічні об'єкти культури Когурьо; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Китай

Код культурний, 1) ключ до розуміння типу культури; сукупність знаків, символів, смислів та їхніх поєднань, які містяться в будь-якому об'єкті матеріальної та духовної діяльності, що дозволяє ідентифікувати певну культуру; 2) культурне несвідоме, набір образів, що пов'язані з будь-яким комплексом стереотипів у свідомості й визначають психологію та поведінкову реакцію людини або групи

Код культурно-символічний, набір культурних архетипів, що характеризують ідентичність історико-культурного типу особистості, соціальної групи тощо

Кодацька фортеця, частково втрачений визначний фортифікаційний об'єкт, пам'ятка архітектури, історії, археології національного значення, Волинська обл.; Україна

Кодзікі, історична хроніка 8 ст., пам'ятка японської літератури, що містить давньояпонські міфи, одна з основних книг синтоїстського канону

Козацькі могили під Берестечком, див. «Поле Берестецької битви», **Національний історико-меморіальний заповідник**

Козацькі пісні Дніпропетровщини, явище виконання степових пісенних творів; об'єкт нематеріальної культурної спадщини України (від 2016)

Козел, скіфський курган члена царської родини біля с. Новоолександрівки Бериславського р-ну Херсонської обл.; Україна

Козелецький Георгіївський монастир, пам'ятка архітектури національного значення в смт Козельці Чернігівського р-ну Чернігівської обл.; Україна

Козелецької полкової канцелярії будинок, пам'ятка цивільної архітектури 18 ст., одна з двох збережених адміністративних будівель канцелярій козацьких полків у смт Козельці Чернігівського р-ну Чернігівської обл.; Україна

Коїмбрський університет — Альта та Софія, архітектурний ансамбль найстарішого (1290) університету Португалії (муніципалітет Коїмбра); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2013); Португалія

Колаж, 1) технічний прийом, засіб організації цілого шляхом з'єднання різнорідних частин; 2) у постмодерністській філософії — універсальний принцип організації культурного простору

Колегіата в Івано-Франківську, костел Пресвятої Діви Марії, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Колегіум єзуїтів в Острозі, втрачений визначний архітектурний ансамбль у м. Острозі Рівненської обл.; Україна

Колегіум та костел єзуїтів у Луцьку, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Колегіуму будівля у Переяславі, див. **Переяславський колегіум**

Колегіуму будівля у Чернігові, див. **Чернігівський колегіум**

Колекціонування, цілеспрямоване систематичне збирання об'єднаних спільними ознаками предметів (твори мистецтва, предмети антикваріату, зразки рослин або комах тощо), що здійснюється з науковою, освітньою або комерційною метою, для розваги тощо

Колекція, систематизоване зібрання однорідних предметів, що мають науковий, художній, історичний інтерес

Колізей (амфітеатр Флавіїв) у Римі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія

Колоніалізм, система домінування групи промислово розвинених держав (метрополій) над рештою світу у 16–20 ст.

Колоніальна ментальність, системне відчуття неповноцінності у суспільствах, що пережили колоніалізм, стосовно культур тих держав, які їх підкорили

Колонії-дель-Сакраменто історична частина, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Уругвай

Колорит, в образотворчому мистецтві — система співвідношень колірних тонів, що утворює певну єдність і є естетичним перетворенням барвистого розмаїття дійсності

Колос Родоський, статуя грецького бога Сонця Геліоса (3 ст. до н. е.); одне із Семи чудес Стародавнього світу; Греція

Колумбарій, цвинтар біля крематорію для поховання урн із прахом померлих

Колумбії кавовий культурний ландшафт, 6 сільськогосподарських районів і 18 міських центрів у передгір'ї Анд, що спеціалізуються на вирощуванні та переробці кави; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011); Колумбія

Комісія УРСР у справах ЮНЕСКО, міжвідомчий орган, створений 1956 для координації діяльності установ і відомств УРСР у діяльності ЮНЕСКО

Комплекс архітектурний, група будівель і споруд на певній, чітко обмеженій, території

Композиція, 1) побудова художнього твору, що обумовлена його змістом, характером, призначенням і почасти визначає його сприйняття; 2) найважливіший, організуючий елемент художньої форми, що надає творові єдність і цілісність, підпорядковує його компоненти один одному та цілому

Комунікація міжкультурна, вид комунікації, коли комуніканти (індивіди або групи) належать до різних культур

Комунікація соціокультурна, процес взаємодії між суб'єктами соціокультурної діяльності з метою передачі або обміну інформацією за допомогою прийнятих у певній культурі знакових систем, прийомів і засобів їх використання

Конаракський храм Сонця, храм бога сонця Сур'ї (13 ст.) в м. Конараці (штат Одіша, Індія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1984); Індія

Конвенціональність, відповідність певним традиціям, умовам, регламентам; у культурології та соціології — невід'ємна якість культурного об'єкта, яку він набуває у результаті визнання за ним учасниками соціокультурної взаємодії певного набору стійких характеристик, виділених у якості значущих

Конвенціональний тип соціокультурної регуляції, тип соціокультурної регуляції, в основі якого лежить накопичений соціальний досвід, що закріплений у традиціях, звичаях, моралі, нормах, правилах, віруваннях, ціннісних орієнтаціях, уміннях і навичках, технологіях тощо, які визначають прийнятий у певному суспільстві порядок здійснення відповідних дій та упорядковують форми колективної взаємодії людей

Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972, міжнародно-правовий документ, прийнятий Генеральною конференцією ЮНЕСКО 16.11.1972 в м. Парижі (Франція); набула чинності 17.12.1975

Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003, міжнародний договір, що створює правові, адміністративні,

фінансові підстави для охорони й покращення нематеріальної культурної спадщини, стимулює країни світу визнати важливість цієї спадщини і дбайливо її оберігати

Конде музей, художній музей (1898) у замку Шантії неподалік м. Парижа (Франція), одне з найбільших мистецьких зібрань країни

Кондоа наскельні зображення, зразки прадавнього живопису; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2006); Танзанія

Консерватизм, 1) прихильність до всього сталого; 2) сукупність ідейно-політичних, ідеологічних, культурних течій, що спираються на ідею традиції та спадкоємності в соціальному й культурному житті; 3) політична ідеологія

Консервація, здійснення комплексу організаційних, науково обґрунтованих заходів щодо забезпечення захисту музейних предметів, об'єктів культурного значення від подальших руйнувань, збереження їхньої автентичності з мінімальним втручанням в їхній вигляд

Консервація пам'яток архітектури, комплекс ремонтно-реставраційних робіт на пам'ятці з метою збереження її в теперішньому стані й запобігання подальшому руйнуванню

Консо культурний ландшафт, кам'яні тераси з укріпленими поселеннями; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011); Ефіопія

Конструктивізм, напрям в архітектурі, мистецтві, літературі 1920-х — 1930-х, головною настановою якого було зближення мистецтва з практикою індустріального побуту

Консьєржері, пам'ятка історії та архітектури у м. Парижі, частина Палацу правосуддя; у минулому — королівський палац і в'язниця; Франція

Контекст, сукупність деяких обставин, від яких залежить значення або сенс будь-якого знаку, вислову, тексту, дії

Кон-Тікі музей, історичний музей (1949) на півострові Бюгдей, експозиція якого висвітлює подорожі Т. Геєрдала, м. Осло; Норвегія

Контркультура, 1) сукупність світоглядних, ціннісних, ідейних установок, орієнтацій, що альтернативні домінуючим у суспільстві; 2) характерна для молодіжної субкультури 1960-х — 1970-х тенденція активного нонконформізму, протесту проти культури

покоління «батьків»; 3) форми культури, носіями якої є маргінальні верстви

Конфігурація, зовнішній обрис, а також взаємне розташування будь-яких предметів або їх частин

Конфігурація культурна, категорія, з позицій якої своєрідність тієї чи іншої конкретно-історичної локальної культури розглядається не так у ракурсі унікальності будь-яких її рис, скільки в плані неповторної композиції її елементів, складників, патернів, форм тощо

Конфлікт, один із основних соціальних процесів, в якому індивід або група прагнуть досягнути власних цілей шляхом усунення, знищення чи підпорядкування собі іншого індивіда або групи з близькими чи ідентичними цілями

Конфлікт етнічний, протистояння або фізичне зіткнення, що виникає або існує між етнічними спільнотами чи групами з приводу етнічної території та її ресурсів, мови, історії, культури, релігії тощо

Конфлікт культурний, критична стадія протиріч між конфліктуючими сторонами в ціннісно-нормативних настановах, орієнтаціях, позиціях, судженнях

Конфуція храм і цвинтар та особняк родини Ку в Цюйфу, історико-архітектурний об'єкт; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Китай

Концентричні канали 17 ст. в Амстердамі, квартал Сінгелграхт, система каналів у м. Амстердамі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2010); Нідерланди

Концептуалізм, див. **Мистецтво концептуальне**

Концепція, 1) певний спосіб розуміння, трактування яких-небудь явищ, керівна ідея для їх освітлення; 2) провідний задум, конструктивний принцип різних видів діяльності

Концепція модернізації, див. **Модернізації концепція**

Копан, пам'ятка майя, історико-архітектурний комплекс м. Копана; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1980); Гондурас

Копії класичної скульптури музей, художній музей (1869) у м. Мюнхені; експонує виконані в гіпсі копії античних статуй; Німеччина

Копія (у мистецтві), точне відтворення оригінального твору мистецтва з метою розкриття авторських композиційних засобів, художньої манери і художньої техніки

Коптський музей, історико-культурний заклад у м. Каїрі (1910), експозиція якого висвітлює історію християнства у країні; Єгипет

Кораблів вікінгів музей, музейна установа (1926) у складі Музею історії культури при Університеті Осло, експозиція якого присвячена кораблям вікінгів та археологічним знахідкам тієї доби; Норвегія

Коран, священний текст ісламу, сакральна основа мусульманської культури

Корецький замок, див. **Замок князів Корецьких-Острозьких у Корці**

Кордови езуїтський квартал і ферми, історико-архітектурний ансамбль 17–18 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Аргентина

Кордови історичний центр, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1984); Іспанія

Кореї національний музей, культурний центр, найбільший історичний і художній культурно-освітній і науково-дослідний заклад Південної Кореї

Коріканча, пам'ятка архітектури, найважливіший храм Імперії Інків (1438); Перу

Корнуоллу та Західного Девонширу гірничопромисловий ландшафт, промисловий район видобутку міді й олова; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2006); Велика Британія

Коро і його порт, міський історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); у Переліку пам'яток всесвітньої спадщини в небезпеці (від 2005); Венесуела

Королево, археологічна пам'ятка, найдавніше на теренах України та одне з найдавніших у Євразії багатопалатне палеолітичне поселення поблизу смт Королево Виноградівського р-ну Закарпатської обл.; Україна

Королівський виставковий центр і Карлтонські сади, комплексна пам'ятка, поява якої пов'язана з проведенням міжнародних виставок у м. Мельбурні (1880, 1888); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Австралія

Королівський музей витончених мистецтв у Антверпені, культурно-освітній і науково-дослідний заклад (1810), експозиція якого присвячена насамперед розвитку мистецтва у 16–17 ст.; Бельгія

Королівський музей Центральної Африки, музей етнографії та природознавства (1898) у м. Тервюрені; Бельгія

Королівські музеї витончених мистецтв Бельгії у Брюсселі, комплекс художніх галерей, колекції яких охоплюють розвиток мистецтва від 15 ст. до сьогодення; Бельгія

Королівські музеї мистецтва та історії у Брюсселі, комплекс із 4-х музейних закладів у різних частинах міста; Бельгія

Королівський арсенал у Львові, пам'ятка архітектури національного значення; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Україна

Королівський замок у Варшаві, архітектурна пам'ятка; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Польща

Королівський палац у Буді, архітектурна пам'ятка; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Угорщина

Королівські палаци Абомея, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Бенін

Коррер музей, музейна установа (1830) у м. Венеції, яка експонує твори мистецтва, зокрема декоративно-ужиткового, і театральні старожитності; Італія

Корсунь-Шевченківський державний історико-культурний заповідник, комплекс різнопрофільних музеїв та історико-культурних пам'яток; культурно-освітній та науково-дослідний заклад у м. Корсуні-Шевченківському Черкаської обл.; Україна

Корфу старе місто, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2007); Греція

Кос і Севенни середземноморський агро-пасовищний культурний ландшафт, гірський регіон, де простежується органічний зв'язок між агропасовищним господарством і природним довкіллям; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011); Франція

Косий капонір, фортифікаційна споруда середини 19 ст. у складі Госпітального укріплення Нової Печерської фортеці у м. Києві; Україна

Косівська мальована кераміка, Косівської мальованої кераміки традиція, узвичаєний народний гуцульський промисел, різновид

кераміки; об'єкт нематеріальної культурної спадщини людства (від 2019); Україна

Косово середньовічні пам'ятки, комплекс із трьох православних монастирів та однієї церкви; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004; розширено 2006); Сербія

Космонавтики музей ім. С. П. Корольова, див. **Національний музей космонавтики ім. С. П. Корольова**

Космополітизм, теорія, що проповідує байдуже ставлення до власної вітчизни, обстоює необхідність заміни національного громадянства світовим; ідеологія відмови від національної культури, патріотизму, національних інтересів і традицій

Костел Діви Марії у Гданську, архітектурна пам'ятка, Поморське воєводство; Польща

Костел Святої Варвари у Кутній Горі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Чехія

Костел Святого Варфоломія та дзвіниця в Дрогобичі, пам'ятка архітектури національного значення, Львівська обл.; Україна

Костел Святого Лаврентія у Жовкві, пам'ятка архітектури національного значення, Львівська обл.; Україна

Костюм народний, сукупність і співвідношення одягу, прикрас, знаків розпізнавання (символів), головних уборів і взуття, які поєднано в цілісний комплекс під впливом життєвих функцій (практичної, знакової, захисної, естетичної, соціальної, регіональної та ін.), що склалися як засіб здійснення зв'язку людини з природним середовищем, у трудових процесах, та як один із проявів суспільних відносин і взаємодії матеріального й духовного в культурі

Котляревського Івана полтавський літературно-меморіальний музей, культурно-освітній і науково-дослідний заклад (1950), експозиція якого присвячена життю та творчості І. Котляревського, м. Полтава; Україна

Котор, природний та культурно-історичний регіон, природний та історико-архітектурний об'єкт; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Чорногорія

Коутаммакоу, батьківщина народності батаммаріба, історико-архітектурний об'єкт, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Того

Кофуку-дзі, буддійський монастир 7 ст. у м. Нарі; частина об'єкта все-світньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Японія

Коцюбинського Михайла музей у Вінниці, Вінницький літературно-меморіальний музей М. М. Коцюбинського, музей-садиба (1927), де народився письменник і проживав до 1897; Україна

Кочубеїв палац у Диканьці, див. **Палац Кочубеїв у Диканьці**

Краєзнавчі музеї, див. **Музеї краєзнавчі**

Крак де Шевальє та Кал'ат-Салах-ад-Дін, пам'ятки фортифікації 12–13 ст., об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2006); Сирія

Краківський музей князів Чорторийських, художній музей у м. Кракові (Польща), один із найдавніших у країні (1878); філія Національного музею у Кракові

Краківський національний музей, див. **Національний музей у Кракові**

Кракова історичний центр, історико-архітектурний об'єкт; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1978); Польща

Краса, культурна універсалія; властивість об'єкта, суб'єкта чи ідеї, споглядання якої приносить людині естетичну насолоду; соціальна цінність і складник людського світосприйняття

Краснокутський курган, скіфське поховання поблизу с. Григорівка Синельниківського р-ну Дніпропетровської обл.; Україна

Креативність, 1) здатність людини до творчої діяльності, результатом якої стає або нове бачення проблеми, ситуації, або новий продукт; 2) особливий стан суб'єкта, що передує процесу творчості; характеризує здатність творчого суб'єкта до інновацій, ступінь його готовності до творчої самореалізації

Крематорій, комплекс споруд для спалювання тіл померлих

Кременецький замок, пам'ятка архітектури національного значення у м. Кременці Тернопільської обл.; Україна

Кременецький єзуїтський монастир, католицький монастир ордену єзуїтів, освітній осередок Південної Волині у м. Кременці Тернопільської обл.; Україна

Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, науково-дослідний і культурно-освітній заклад; комплекс історико-архітектурних пам'яток міст Кременець і Почаїв, Тернопільська обл.; Україна

Кременецького колегіуму ансамбль, пам'ятка архітектури національного значення в м. Кременці Тернопільської обл.; Україна

Креспі-д'Адда, історичне фабричне поселення; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Італія

Крехівський Миколаївський монастир, пам'ятка архітектури національного значення у с. Крехові Львівського р-ну Львівської обл.; Україна

Криждірбисте, Литовські традиційні хрести та їхня символіка, традиційне литовське мистецтво обробки та прикраси хрестів; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2001)

Криза ідентифікації, соціокультурний феномен, що сформувався в контексті культури постмодерну й полягає у руйнуванні цілісного сприйняття суб'єктом себе як автототожної особистості

Криза соціокультурна, 1) крутий перелом, перехідний стан соціокультурного процесу, духовної сфери суспільства; 2) порушення балансу структурної впорядкованості соціокультурної системи, узгодженості та взаємодоповнюваності у функціонуванні її різних підсистем, ефективності взаємозв'язків між її компонентами

Кримський, Сергій Борисович (1930–2010), філософ, культуролог, методолог науки, представник київської філософської школи; Україна

Крипта, підземне приміщення сакрального або поховального призначення

Кричевський, Василь Григорович (1873–1952), архітектор, художник, мистецтвознавець, педагог, представник українського модерну; Україна

Кришталевий палац у Лондоні, втрачений визначний архітектурний об'єкт; Велика Британія

Кромержижа сади і замок, палацово-парковий бароковий ансамбль; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Чехія

Кромлех, мегалітична споруда, складена із розміщених по колу великих каменів

Кронборг, Кронборзький замок, пам'ятка архітектури; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Данія

Крос-культурна психологія, див. **Психологія крос-культурна**

Крос-культурні дослідження, різновид наукового пошуку, метою якого є не так порівняння різних культур, як порівняння певних культурних практик в умовах дії різних культурних установок; властивий сучасній культурологічній компаративістиці, соціальній психології, соціології, антропології та ін.

Кругла площа у Полтаві, ансамбль пам'яток архітектури національного значення; Україна

Крупицько-Батуринський Миколаївський монастир, частково втрачений визначний архітектурний комплекс поблизу с. Осіч, Ніжинський р-н Чернігівської обл., Україна

Крушельницької Соломії музично-меморіальний музей у Львові, спеціалізований заклад культури (1988), розташований у колишньому будинку співачки в м. Львові; Україна

Ксанф — Летоон, руїни стародавнього м. Ксанфа (провінція Анталія) і залишки святилища богині Лето та її дітей Аполлона й Афродіти (провінція Мутла); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Туреччина

Ксар, у країнах Магрибу — укріплене поселення, городище

Ксари стародавні в Уадані, Шингетті, Тішиті й Уалаті, руїни стародавніх торговельних і релігійних центрів, заснованих 11–12 ст. для обслуговування караванів, що перетинали Сахару; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Мавританія

Ксенофобія, термін на позначення різних форм несприйняття (від страху до нетерпимості) чужої культури, мови, релігії, поведінки, манери спілкування тощо, інших расових та етнічних ідентичностей

Куби Південно-східної перших кавових плантацій археологічний ландшафт, залишки кавових плантацій 19 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Куба

Кубізм, напрям модернізму у французькому мистецтві початку 20 ст., концепція якого будувалася на спробі знайти прості просторові моделі та форми для відображення всієї складності та різноманіття життя

Куева-де-лас-Манос печера, Ріо-Пінтурас, археологічний об'єкт із наскельними малюнками 11–8 тис. до н. е.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Аргентина

Куенки історичне укріплене місто, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Іспанія

Кулансу: історичне міжнародне поселення, історико-архітектурний і природний комплекс о. Кулансу; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2017); Китай

Куль-Оба, пам'ятка археології, одне з найбагатших скіфських царських поховань неподалік від м. Керчі; АР Крим, Україна

Культ, 1) преклоніння перед ким-небудь або чим-небудь; 2) у релігії — система дій, обрядів, предметів і символів, що вживаються у релігійній практиці й призначені для спілкування з надприродним

Культура, 1) сукупність штучних порядків та об'єктів, створених людьми як додаток до природних, засвоєних форм людської поведінки, здобутого знання, образів самопізнання й символічних позначень навколишнього світу; 2) впорядковане середовище проживання людей; 3) світ особистостей, чия свідомість і поведінка мотивується та регулюється не так біологічними, як соціальними інтересами й потребами, загальноприйнятими нормами й правилами їх задоволення; 4) світ колективів людей, об'єднаних спільними екзистенційними орієнтаціями, соціальними проблемами та досвідом спільної життєдіяльності; 5) світ символічних позначень явищ і понять, сконструйований людьми з метою фіксації й трансляції соціально значимої інформації, знань, уявлень, досвіду, ідей тощо; 6) надбіологічна програма людської діяльності, автономна система фундаментальних цінностей та ідей, що обумовлює унікальний тип соціальної організації

Культура 20 — початку 21 століть, етап у розвитку культури, для якого характерні нові форми й засоби реалізації досягнень людства: впровадження фундаментальних наукових відкриттів, розвиток засобів комунікації, космічного зв'язку та комп'ютеризації, прорив у біотехнологіях, застосування нових матеріалів, поява нових форм інтернаціоналізації суспільного життя та масової культури тощо

Культура автохтонна, див. **Автохтонна культура**

Культура археологічна, група споріднених археологічних пам'яток на одній території та одного часу

Культура бароко, етап у розвитку західноєвропейської культури, що охоплює 16–18 ст. й вважається початковим періодом культури Нового часу; див. також у ст. **Бароко, Бароко (архітектура)**

Культура Відродження, етап у розвитку культури Західної Європи, що охоплює 14–16 ст. і є перехідним від епохи середньовіччя до Нового часу; пов'язаний із виникненням і закріпленням буржуазних відносин; його головні риси — секуляризація та утвердження ідей гуманізму; див. також у ст. **Відродження, Відродження Північне**

Культура візуальна, збірне поняття на позначення візуальних феноменів сучасних арт-практик

Культура гендерна, система уявлень, цінностей, знань, норм, інтересів та потреб, які формують світоглядні та соціокультурні аспекти статі, встановлюють відповідні статуси жінок і чоловіків, визначають їхні ролі, взаємовідносини й моделі поведінки у різних сферах життя, впливають на форми й результати творчої діяльності статей

Культура господарська, 1) соціалізована сфера культури, яка пов'язана з формуванням, організацією та відтворенням відносин між членами суспільства, що складаються в процесі їхньої спільної діяльності, спрямованої на задоволення життєвих потреб; 2) спосіб упорядкування, нормативної регуляції, мотивації, реалізації спільної діяльності членів суспільства, орієнтований на їхнє життєзабезпечення

Культура і цивілізація, характерне для західноєвропейської філософії (зокрема філософії життя, франкфуртської школи та ін.) розмежування сукупності духовних продуктів людства, втілених у філософії, науці, мистецтві (культура), та вречевлених і «змертвілих» продуктів людської діяльності (цивілізація)

Культура духовна, див. **Духовна культура**

Культура елітарна, субкультура привілейованих груп суспільства, яка характеризується принциповою закритістю, духовним аристократизмом і ціннісно-сисловою самодостатністю

Культура естетична, художньо-творчі здобутки й цінності суспільства в єдності з усіма формами естетичної діяльності та інститутами, що її забезпечують

Культура етична, комплекс моральних цінностей, взірців поведінки, індивідуального й колективного морального досвіду, що закріплені механізмами моральної саморегуляції особистості, групи

Культура етнічна, див. **Етнічна культура**

Культура життєзабезпечення, 1) галузь культури, що регулює діяльність людини з підтримки, збереження й розвитку біосоціальних основ і структур її існування; 2) у широкому розумінні — вся система організації людської життєдіяльності як сукупності теоретичних і практичних дій, орієнтованих на впорядкування, збереження та ефективне функціонування певної спільноти людей, а також на створення необхідних для цього умов життя

Культура західноєвропейська 19 століття, «століття класики», завершальний етап у розвитку західноєвропейської культури Нового часу, коли основні тенденції 17–18 ст. проявили себе уповні; головні риси доби — раціоналізм, антропоцентризм, розвиток експериментальної науки, індустріалізація, демократія

Культура західноєвропейська доби Просвітництва, етап у розвитку культури Західної Європи, що охоплює 18 ст.; його головні риси — ідея панування розуму, спрямованість на розширення та поглиблення природничо-наукових знань; див. також у ст. **Просвітництво**

Культура західноєвропейська Нового часу, етап у розвитку культури Західної Європи, що охоплює період від рубежу 15–16 ст. і до поч. 20 ст. (хронологічні межі періоду, однак, усе ще дискутуються); є перехідним від доби Відродження до Новітнього часу; його головні риси — раціоналізм, антропоцентризм, сцієнтизм, інноваційність, формування цивілізації техногенного типу, поліцентризм влади, європоцентризм; див. також у ст. **Новий час**, **Культура західноєвропейська доби Просвітництва**, **Культура західноєвропейська 19 століття**

Культура західноєвропейського середньовіччя, етап у розвитку культури Західної Європи, що охоплює 5–14 ст. і поділяється на раннє (5–10 ст.), класичне (11–14 ст.) і пізнє (кін. 14 ст. або інколи перш. пол. 15 ст.) середньовіччя; головна ознака цього етапу — теоцентризм, обґрунтований християнством

Культура інформаційна, сукупність норм, правил і стереотипів поведінки та культури, що пов'язані з інформаційним обміном у суспільстві

Культура корпоративна, сукупність найважливіших положень діяльності організації, що визначаються її місією та стратегією розвитку

Культура локальна, культура певного культурного ареалу

Культура маргінальна, культура, що знаходиться на межі різних культурних світів або перебуває в опозиції до культурної спільноти, що є автохтонною на даній території

Культура масова, у культурології — термін на позначення специфічного різновиду духовного виробництва, орієнтованого на «середнього» споживача, та передбачає можливість широкого тиражування певного продукту

Культура матеріальна, див. **Матеріальна культура**

Культура мислення, усвідомлене ставлення до процесу міркування; вміння правильно наводити докази, спростування, проводити аналогії, висувати гіпотези, знаходити й усувати помилки у своїх і чужих міркуваннях

Культура міжнаціональних відносин, рівень взаємовідносин між етносами й людьми різних національностей на основі правових норм і моральних принципів, норм взаємної поваги та довіри

Культура моральна, рівень морального розвитку суспільства (людини), що відображає ступінь освоєння ним морального досвіду культури людства; здатність органічного й послідовного здійснення у поведінці та міжособистісному спілкуванні загальноприйнятих цінностей, норм і принципів, готовність до постійного самовдосконалення

Культура народна, традиційна культура, що охоплює культурні пласти різних епох від глибокої давнини до сучасності; в її підложжі — стабільні норми, цінності, принципи, моделі групової поведінки, а суб'єктом є народ

Культура національна, складник світової культури, сформована на фундаменті передуючих етнічних культур сукупність матеріальних і духовних цінностей нації, а також основних способів взаємодії з природою та соціальним оточенням, що застосовуються нею; поєднання загальнолюдського й національно особливого

Культура панівна (домінуюча), сукупність цінностей, вірувань, традицій, звичаїв, якими керується більшість членів суспільства

Культура первісного суспільства, початковий етап у розвитку культури, що охоплює період від появи перших людей до виникнення давніх цивілізацій

Культура повсякденна, сукупність ідей, принципів, процесів, явищ культури, пов'язаних із повсякденним життям людей

Культура політична, рівень і характер політичних поглядів, знань і переконань громадян, уміння застосовувати їх у процесі громадсько-політичної діяльності, а також зміст і якість соціальних цінностей, традицій і норм, що регулюють політичні відносини

Культура регіональна, культура певної території (області, району, частини країни тощо), позначена місцевими особливостями

Культура релігійна, 1) сфера культури, в якій змістом і метою діяльності всіх суб'єктів є осягнення метафізичних проблем людського існування, суспільства та світу на основі віри у надприродне; 2) система зразків, норм поведінки та релігійних знань, що транслюються та закріплюються релігійними інституціями

Культура світова, сукупність кращих досягнень людства від стародавніх цивілізацій до сьогодення

Культура семіотична, поняття, що характеризує культуру як світ символічних позначень явищ і понять, що сконструйований людьми з метою фіксації та трансляції соціально значимої інформації, знань, уявлень, досвіду, ідей тощо; у широкому розумінні — сфера знакової діяльності людини

Культура Стародавнього Сходу, узагальнене поняття для позначення культур усіх ранньоземлеробських держав, що сформувалися у низьзях великих річок (міста-держави Месопотамії, Стародавній Єгипет, Стародавній Іран, Стародавня Індія, Стародавній Китай тощо); культури Стародавнього Сходу характеризує: надзвичайна роль держави в усіх сферах життя, регламентованість, канонічність, традиціоналізм, беззастережне дотримання норм і ритуалів, фундаменталізм, монументальність тощо

Культура східних слов'ян, див. у ст. **Східні слов'яни**

Культура Сходу доби середньовіччя, етап у розвитку культур Сходу, який виділяють за аналогією із європейським Середньовіччям; його початок пов'язують із поширенням в регіоні ісламу й буддизму (1 ст.), а завершення — із переходом до капіталістичних відносин (19 ст.)

Культура Сходу Нового часу, етап у розвитку культур Сходу, що охоплює 19 — поч. 20 ст. та характеризується формуванням нової соціокультурної реальності, що базується на синтезі традиційного й

нового / європейського і пов'язаний із корінними економічними й політичними перетвореннями

Культура традиційна, культура традиційного суспільства, в якому переважають конвенціональні засоби соціокультурної регуляції у вигляді комплексу традицій, звичаїв із достатньо жорсткими настановами

Культура України, див. у ст. **Україна**

Культура художня, спеціалізована сфера культури, у межах якої вирішується завдання інтелектуально-чуттєвого відображення буття в художніх образах, а також різноманітних аспектів забезпечення цієї діяльності

Культури історична періодизація, періодизація розвитку культури, що зародилася в руслі європейської культури та відображає її уявлення про себе, своє походження, розвиток і значення для всього людства

Культури історична типологія, класифікація культур за типом і визначенням місця конкретної культури в культурно-історичному процесі

Культури модель, див. **Модель культури**

Культури морфологія, див. **Морфологія культури**

Культури функції, сукупність ролей, які виконує культура в соціумі, суспільстві, соціоприродній взаємодії

Культурна антропологія, див. **Антропологія культурна**

Культурна динаміка, 1) зміни всередині культури й у взаємодії різних культур; 2) розділ теорії культури, в межах якого вивчаються процеси мінливості в культурі, їхня обумовленість, спрямованість, сила виразності, закономірності адаптації культури до нових умов, а також фактори, що визначають зміни в культурі, умови й механізми, які детермінують ці зміни

Культурна екологія, див. **Екологія культурна**

Культурна зона (археологія), об'єднання археологічних культур на основі подібності, що не мають етнічного характеру, а засвідчують однаковість занять населення

Культурна меншовартість (культурне низькопоклонство), термін на позначення комплексу заниженої самооцінки власної культури, певності у потужній перевазі над нею інших культур

Культурна область (археологія), об'єднання кількох археологічних культур на основі етнічної подібності, що дозволяє висувати про їх етнічну та генетичну спорідненість

Культурна перцепція, процес сприйняття традицій і цінностей іншої культури

Культурна семантика, 1) галузь науки про культуру, що вивчає культурні об'єкти з погляду сенсу, значення, що виражається ними; 2) міждисциплінарна область науки про культуру, що пов'язує сенс (концепт, десигнат) із реальним предметом, подією, явищем (денотатом), зі знаком, що фіксує даний зміст і виступає як його опредмечений комунікативний аналог, а також із користувачем, який у процесі комунікації інтерпретує цей сенс

Культурна спадщина, сукупність успадкованих від попередніх поколінь матеріальних і духовних надбань, пам'яток, історико-культурних об'єктів і територій (ландшафтів), що зберегли автентичність і етнокультурну самобутність

Культурна таксономія, система класифікації рис конкретної культури, що дозволяє впорядкувати різноманітні ознаки та елементи культури та побудувати з них модель будь-якої культури; закладена в основі типології культури

Культурна трансмісія, процес трансляції (передавання) елементів культури від одного покоління до іншого

Культурне коло (археологія), сума генетично пов'язаних культур, що характеризуються одними й тими ж ознаками типів

Культурний герой, тип міфічного героя, який добуває або створює нові блага для людей, має божественне походження або обожнюється з часом

Культурний застій (культурна стагнація), стан тривалої незмінності й повторюваності норм, цінностей, змістів, знань, за якого суворо обмежуються або забороняються нововведення

Культурний комплекс (археологія), група синхронних або хронологічно пов'язаних і географічно обмежених сусідніх археологічних культур чи груп, що характеризуються низкою ключових ознак і власними внутрішніми зв'язками між ними

Культурний лаг, поняття, запропоноване В. Огборном на позначення нерівномірного розвитку культури, коли одні сфери (складники) культури розвиваються швидше, ніж інші

Культурний ландшафт, див. **Ландшафт культурний**

Культурний ландшафт долини річки Орхон, комплексний об'єкт уздовж берегів р. Орхон на захід від м. Улан-Батора, який висвітлює еволюцію кочової пастушої цивілізації упродовж двох тисячоліть; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Монголія

Культурний плюралізм, 1) концепція, що заснована на принципах визнання культурного різноманіття та рівноправного співіснування та розвитку етносів і меншин; 2) доктрина, що підкреслює соціальні переваги культурного різноманіття, орієнтована на збереження культурних відмінностей, які інколи входять у суперечність із основними цінностями та нормами панівної культури

Культурний поворот, зміни, що відбулися в соціальних і гуманітарних науках у 1970-х і пов'язані з переосмисленням поняття «культура»

Культурний прогрес, форма культурних змін, що визначає тенденцію поступу соціокультурної системи до досконалішої форми

Культурний процес, зміна у часі стану систем і об'єктів культури, а також типові моделі взаємодії між людьми та їхніми соціальними групами

Культурний регрес, форма культурних змін, для якої характерні процеси деградації соціокультурної системи, повернення до застарілих форм і структур

Культурний релятивізм, див. **Релятивізм культурний**

Культурний тип (археологія), матеріальна об'єктивація «мислених шаблонів» і підсвідомих стереотипів поведінки давньої людської групи, а відтак і найближча відповідність цим шаблонам і стереотипам

Культурний шар (археологія), шар ґрунту зі слідами людської діяльності

Культурних кіл теорія, вчення, розроблене в межах дифузіонізму, в основі якого такі парадигми: 1) поширення культурних елементів або комплексів у просторі здійснюється шляхом дифузії культурних кіл — штучних утворень, сформованих за низкою культурних ознак, характерних для певного географічного регіону; 2) вся історія культури — це історія переміщення в географічному просторі культурних кіл та їхньої механічної взаємодії

Культурні зміни, 1) процес зміни культурних патернів; 2) будь-які трансформації в культурі, навіть ті, що позбавлені цілісності, яскраво визначеної спрямованості руху

Культурні універсалії, термін, уведений Дж. Мердоком на позначення найзагальніших аспектів життя, норм, цінностей, інститутів, поведінкових моделей, які притаманні всім без винятку культурам, незалежно від часу існування, географічної локації, суспільного ладу тощо

Культурні цінності, 1) моральні, естетичні та культурні ідеали, норми й зразки поведінки, мови та діалекти, національні традиції та звичаї, визначні твори культури й мистецтва, результати та методи досліджень культурної діяльності, споруди, які мають історико-культурне значення й цінність, предмети і технології, унікальні в історико-культурному аспекті території та об'єкти; 2) з погляду законодавства, це об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення й підлягають збереженню, відтворенню та охороні

Культурного шоку теорія, комплекс ідей, запропонованих антропологом К. Обергом (1960) для дослідження стану спантеличення, втрати орієнтації та емоційного збурення, що спричинені потраплянням людини в незнайоме їй середовище або ж іншу культуру

Культурно-еволюційна школа, напрям неоеволюціонізму у вивченні культурних явищ, теоретичне підґрунтя якого закладено працями Л. Вайта

Культурно-історична епоха, етап у розвитку людства, що характеризується спільністю філософських, релігійних, політичних ідей, наукових уявлень, психологічних особливостей світосприймання, етичних і моральних норм, естетичних критеріїв життя тощо

Культурно-історична школа, термін на позначення дослідницького напрямку 19–20 ст., представники якого визнавали культурні чинники домінуючими в соціальному поступі; розглядали всесвітню історію як арену появи, розквіту та згасання самотутніх культур (цивілізацій)

Культурно-історичний тип, поняття, запроваджене М. Данилевським на позначення самотутньої, історично плінної «цивілізації»; локалізовані в історичному часі й просторі великі соціокультурні формування, що мають унікальні духовні засади, перебігають певний цикл розвитку та гинуть, виконавши своє призначення

Культурної спадщини об'єкт, визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а

також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність із археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність

Культурної спадщини пам'ятка, об'єкт культурної спадщини, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, або об'єкт культурної спадщини, який взято на державний облік відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності Законом України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000, до вирішення питання про включення (невключення) об'єкта культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України

Культурної спадщини український державний інститут, див. **Український державний інститут культурної спадщини**

Культурогенез, один із видів соціальної та історичної динаміки культури, що полягає у народженні нових культурних форм та їхньої інтеграції в існуючі культурні системи, а також у формуванні нових культурних систем і конфігурацій

Культурології інститут, див. **Інститут культурології НАМ України**

Культурології категорії, найфундаментальніші поняття про закономірності, явища, процеси, зв'язки, властивості культури

Культурологія, інтегративна наука, що формується на перетині соціального та гуманітарного знання про людину й суспільство, вивчає внутрішні закономірності та структури культури в її конкретно-історичних та регіонально-локальних проявах, а також конкретні цінності, результати культурної діяльності у динаміці, форми зв'язку та механізми трансляції культурного досвіду; термін запроваджено Л. Вайтом

Культурологія історична, напрям культурології, що досліджує образ світу давніх соціумів через культурну і ментальну реконструкцію контексту повсякдення

Культурологія прикладна, 1) галузь культурології, у межах якої вивчається, планується та розробляється методика цілеспрямованого прогнозування та управління соціокультурними процесами в межах соціальної й культурної політики, що здійснюється культурними

інститутами та суспільними організаціями; 2) сукупність культурологічних концепцій, методологічних принципів і методів пізнання, а також знань, орієнтованих на застосування у різних галузях соціокультурної взаємодії та досягнення певних практичних результатів

Культурологія психоаналітична, сукупність сформованих у психоаналізі вчень, що розкривають психологічні аспекти культури

Культурологія теоретична, галузь науки, що вивчає концептуальні засади культурології, напрями й етапи розвитку культурологічної думки, досліджує культуру як цілісність, конкретно-історичні явища культури, виявляє універсальні закономірності їхнього виникнення, еволюції та функціонування

Культуртрегер, 1) людина, яка працює задля взаємопроникнення і взаємозбагачення культур; 2) носій культури, просвітник; 3) застаріле — назва колонізатора, який приховує факт гноблення народів загарбаних країн твердженнями про насадження там вищої культури

Куму художній музей, спеціалізований заклад культури (2006) у м. Таллінні (Естонія), філіал Естонського художнього музею; найбільший музей такого виду в Балтійському регіоні й один із найбільших музеїв у Північній Європі; Естонія

Кунсткамера, кабінет рідкісних речей, кімната для розміщення та зберігання тематичних колекцій — природничо-наукових експонатів або / та різноманітних стародавніх, рідкісних чи курйозних речей

Кунсткамера в Санкт-Петербурзі, див. **Музей антропології та етнографії імені Петра Великого РАН**

Кунта Кінте та пов'язані з ним пам'ятки, острів із залишками фортифікаційних укріплень 17–18 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2003); Гамбія

Куня-Ургенч, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2005); Туркменістан

Курган, надмогильний пагорб, округлий або видовжений насип, зведений над одним чи кількома похованнями

«Кур'єр ЮНЕСКО» («UNESCO Courier»), щомісячне ілюстроване міжнародне видання ЮНЕСКО

Куртизанка, жінка вільної поведінки, яка веде світське життя і перебуває на утриманні багатих і впливових коханців

Куршська коса, антропогенно-природний ландшафт, смуга суходолу, що відділяє Куршську затоку від Балтійського моря; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Литва — РФ

Кусанагі-но цуругі, в Японії — міфічний меч; символ влади японських імператорів

Кусейр-Амра, руїни фортеці-резиденції халіфів із династії Омеядів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Йорданія

Кусі замок, див. **Замок Кусі**

Куско, історико-архітектурний комплекс історичної частини міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1983); Перу

Кутб-Мінар і його пам'ятки, Делі, історико-архітектурний комплекс, центральний елемент якого — найвищий у світі цегляний мінарет; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Індія

Кутна Гора: історичний центр міста із церквою Св. Варвари та собором Внебовзяття Діви Марії в Седліце, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Чехія

Кутянський могильник, втрачена археологічна пам'ятка, комплекс із 32-х поховань бронзового віку та скіфської доби, Дніпропетровська обл.; Україна

Кушнірство, вид шкіряного ремесла з вичинки овечих шкур

Кхаджурахо група пам'яток, комплекс індуїстських і джайністських храмів у штаті Мадх'я-Прадеш; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); Індія

Кхамі руїни, національна пам'ятка, залишки стародавнього міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); Зімбабве

Кхапак-Ньян, дорожня система в Андах, мережа доріг, прокладених упродовж кількох тисячоліть індіанськими цивілізаціями Південної Америки; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); Аргентина — Болівія — Чилі — Колумбія — Еквадор — Перу

Кшеменки: доісторичний район видобутку смугастого кременю, одна з найбільш комплексних доісторичних систем видобутку й обробки кременю із тих, що збереглися; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Польща

К'ю королівські ботанічні сади, історичний парковий ландшафт 18–20 ст. у передмісті Лондона; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2003); Велика Британія

Кялагаї, Традиційне мистецтво та символіка кялагаї, виготовлення і носіння жіночих шовкових хусток — азербайджанський національний жіночий головний убір (шовкова хустка з набивним візерунком), мистецтво виготовлення та носіння якого визнане пам'яткою нематеріальної культурної спадщини людства (від 2014)

К'ярамонті музей, один із музеїв Ватикану (1807), який експонує античну скульптуру

Лабіринт, 1) споруда, що складається із заплутаних шляхів до виходу, або її зображення; складне, заплутане поєднання чого-небудь; 2) у давньогрецькій міфології — палац, із якого неможливо знайти вихід; 3) образ-метафора постмодернізму — один із центральних елементів системи понять філософського світобачення Х. Борхеса

Лабна, пам'ятка археології, церемоніальний центр цивілізації майя; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Мексика

Ла-Вента, пам'ятка археології, культовий центр ольмекської культури (7–4 ст. до н. е.); Мексика

Лавра, великий православний чоловічий монастир, підпорядкований безпосередньо предстоятелю Церкви

Лаврентіївський костел у Жовкві, пам'ятка архітектури національного значення; Львівська обл., Україна

Лаво терасові виноградники, культурний ландшафт прадавнього виноробного регіону; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2007); Швейцарія

Лагича мідне виробництво, старовинний центр кустарного виробництва мідного посуду; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2015); смт Лагич, Ісмаїлінський р-н; Азербайджан

Лазенківський палацово-парковий ансамбль, пам'ятка архітектури у м. Варшаві; Польща

Лалібели скельні церкви, комплекс із 11-ти печерних церков (13 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1978); Ефіопія

Ламу старе місто, найдавніше та найкраще збережене поселення суахілі у Східній Африці; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Кенія

Лангобарди в Італії: місця сили (568–774), комплекс пам'яток, що свідчать про важливу роль лангобардів у духовному та культурно-

- му розвитку країни, а також у становленні середньовічного європейського християнства; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011); Італія
- Ландшафт культурний**, спільне творіння людини і природи, один із видів нерухомої культурної спадщини
- Л'Анс-о-Медовз національний історичний парк**, історико-археологічний об'єкт, територія першого в Північній Америці та в Західній півкулі європейського поселення вікінгів (кін. 11 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1978); Канада
- Ланцюговий міст у Будапешті**, пам'ятка архітектури, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Угорщина
- Лapidарій**, сховище для архітектурних деталей, обломів, надгробків тощо в музеях та археологічних заповідниках
- Лапонія**, культурний ландшафт Шведської Лапландії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Швеція
- Ларко музей**, Археологічний музей Рафаеля Ларко Еррери, художній музей (1926) у м. Пуебло-Лібре (округ Ліма, Перу), який спеціалізується на доколумбовому мистецтві; Перу
- Ла-Сантісіма-Трінідад-де-Парана та Хесус-де-Таваранге: єзуїтські місії**, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Парагвай
- Лас-Медулас**, залишки римської золотої копальні; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Іспанія
- Ластівчине гніздо, дача в Гаспрі**, пам'ятка архітектури національного значення; АР Крим, Україна
- Латеранська базиліка в Римі**, пам'ятка архітектури, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія
- Латинський квартал у Парижі**, студентський квартал поблизу Сорбонни, важливий туристичний об'єкт; Франція
- Ла-Форталеза та Сан-Хуан, національна історична пам'ятка в Пуерто-Рико**, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1983); США
- Лакхора фортеця та сади Шалімар**, історико-архітектурний і природний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1981); Пакистан
- Ла-Шо-де-Фон і Ле-Локль: міське планування центру годинникарства**, історико-архітектурний комплекс «міст-фабрик» епохи

- промислової революції; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2009); Швейцарія
- Ленбаххаус**, Міська галерея в будинку Ленбаха, вілла художника Ф. фон Ленбаха — пам'ятка архітектури, художній музей у м. Мюнхені; Німеччина
- Левоча, Списький Град і пов'язані з ними культурні пам'ятки**, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2009); Словаччина
- Левука історичне портове місто**, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2013); Фіджі
- Ледніце-Вальтіце культурний ландшафт**, природно-культурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Чехія
- Ле-Морна культурний ландшафт**, природний та історичний об'єкт, символ боротьби рабів за свою свободу; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2008); Маврикій
- Леві-Брюль, Люсьєн** (1857–1939), філософ, етнограф, антрополог; розробив теорію первісного «дологічного» мислення, яка розкриває специфіку первісного мислення, його якісну відмінність від наукового мислення; Франція
- Леві-Строс, Клод** (1908–2009), етнограф, соціолог, культуролог; засновник структурної антропології, дослідник фольклору та міфології; Бельгія — Франція
- Лєвова брама в Мікенах**, архітектурна пам'ятка, вхідна брама акрополя стародавніх Мікен; Греція
- Левоча, Списький Град і пов'язані з ними культурні пам'ятки**, архітектурний ансамбль історичної частини м. Левочі й найбільшого у країні замку — Списького Граду (округ Левоча, Пряшівський край, Словаччина); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Словаччина
- Ле Гофф, Жак** (1924–2014), історик-медієвіст, представник «нової історичної науки»; Франція
- Ледніце-Вальтіце культурний ландшафт**, природно-культурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Чехія
- Лемківської культури музей у с. Зиндранові**, скансен (1968), філія Підкарпатського музею в м. Коросні; Підкарпатське воєводство, Польща

Ленгтонгської долини археологічний спадок, палеонтолого-археологічний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012); Малайзія

Леон-В'єхо руїни, залишки одного з найстаріших іспанських поселень у Центральній Америці; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Нікарагуа

Лептіс-Магні археологічні пам'ятки, історико-археологічний об'єкт; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1982); у Переліку пам'яток всесвітньої спадщини в небезпеці (від 2016); Лівія

Лесі Українки літературно-меморіальний музей-садиба в Колодяжному, культурно-освітній і науково-дослідний заклад (1949), створений на базі садиби, де поетеса прожила свої дитячі та юнацькі роки, с. Колодяжне Ковельського р-ну Волинської обл.; Україна

Лесі Українки музей у Києві, див. **Видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького музей**

Лесі Українки музей у Сурамі, меморіальна музейна установа, створена 1952 на базі житлового будинку, де кілька останніх років проживала Леся Українка разом із чоловіком К. Квіткою, смт Сурамі, Хашурський муніципалітет; Грузія

Лесі Українки новоград-волинський літературно-меморіальний музей, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад (1963) на базі помешкання, де народилася поетеса, в м. Новоград-Волинському, Житомирська обл.; Україна

Лизогубів кам'яниця у Седневі, див. **Кам'яниця Лизогубів у Седневі Лисенка Миколи музей**, див. **Видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького музей**

«Личаківський цвинтар», Державний історико-культурний музей-заповідник, меморіальний комплекс у м. Львові, один із найстаріших комунальних кладовищ Європи (1786); Україна

Лівадійський палац, пам'ятка архітектури національного значення; АР Крим, Україна

Ліверпуль — морське торгове місто, історико-архітектурний комплекс портового міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Велика Британія

Ліми історичний центр, історико-архітектурний комплекс найбільшого міста Перу; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Перу

Лінгвокультурологія, інтегративна галузь мовознавства, що вивчає зв'язки між мовою та культурними концептами

Лінгам, в індуїзмі — чоловіче активне начало на протигагу жіночому пасивному (йоні)

Ліона історична частина, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Франція

Ліонський собор, Собор Івана Хрестителя в Ліоні, пам'ятка архітектури, головний храм міста Ліона; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Франція

Лісабонський монастир єронімітів і Вифлеємська башта, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1983); Португалія

Літературний музей Прикарпаття, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад (1986) у м. Івано-Франківську; Україна

Літературні музеї, див. **Музеї літературні**

Літературно-меморіальні музеї, див. **Музеї літературно-меморіальні**

Літомишльський замок, пам'ятка архітектури, зразок палацової архітектури Ренесансу; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Чехія

Ліцзяна старе місто, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Китай

Логоцентризм, 1) фундаментальне, стрижневе значення певного тексту для тієї чи іншої культури, світогляду або способу мислення; 2) у постмодерній філософії — поняття на позначення парадигми західної філософії та культури Модерну, що спиралася на ідеї лінійного детермінізму, пізнаваних об'єктивних закономірностей, іманентної логіки буття, наративи Розуму, Істини, Логосу тощо

Лодзький музей мистецтв, див. **Мистецтв музей у Лодзі**

Лондонська національна галерея, див. **Національна галерея в Лондоні**

Лондонська національна портретна галерея, див. **Національна портретна галерея в Лондоні**

Лондонський Тауер, фортеця в історичному центрі м. Лондона (11 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Велика Британія

Лонха-де-ла-Седа у Валенсії, комплекс споруд 15–16 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Іспанія

Лопе-Оканди екосистема та реліктовий культурний ландшафт, природоохоронна територія та історико-археологічний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2007); Габон

Лоропені руїни, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2009); Буркіна-Фасо

Лорський монастир і надбрамна капела, історико-архітектурний комплекс епохи Каролінгів (8–9 ст.) у м. Лорші (земля Гессен); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1991); Німеччина

Лосєв, Олексій Федорович (1893–1988), філософ, історик культури, історик філософії, антикознавець, перекладач, письменник, педагог; Росія

Лотман, Юрій Михайлович (1922–1993), літературознавець, культуролог, семіотик; член-кореспондент Британської академії наук, член Норвезької академії наук, Шведської королівської академії наук та Естонської академії наук; Росія — Естонія

Луари долина між Сюллі-сюр-Луар і Шалонном, архітектурні пам'ятки, розташовані в долині р. Луари; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Франція

Лувр, Музей Лувру, один із найбільших і найпопулярніший художній музей світу (1792) в м. Парижі; Франція

Луврський палац, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, м. Париж; Франція

Луганський обласний художній музей, культурно-освітній і науково-дослідний заклад (1920 / 1944) в м. Луганську; Україна

Луго давньоримські стіни, давньоримські укріплення 3 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Іспанія

Луксорський обеліск у Парижі, пам'ятка давньоєгипетського мистецтва; один із двох обелісків, що височіли при вході до Луксорського храму; був подарований Франції на поч. 1830-х

Луксорський храм, пам'ятка давньоєгипетської архітектури; центральне святилище бога Амона-Ра; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979), м. Луксор; Єгипет

- Лук'янівський заповідник**, Державний історико-меморіальний Лук'янівський заповідник, некрополь у м. Києві (1878), об'єкт Державного реєстру нерухомих пам'яток України (від 2001)
- Лумбіні, місце народження Будди**, історико-археологічний комплекс, центр паломництва буддистів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Непал
- Луненбург, старе місто**, пам'ятка історії та архітектури — найкращий зі збережених зразок британського колоніального поселення в Північній Америці; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); провінція Нова Шотландія, Канада
- Лунмень: кам'яні печери**, комплекс буддійських печерних храмів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Китай
- Лурд**, місто та муніципалітет у Франції (регіон Окситанія), один із головних центрів паломництва для вірян-католиків
- Луцька брама в Острозі**, пам'ятка архітектури національного значення, Рівненська обл.; Україна
- Луцький замок**, див. **Верхній замок у Луцьку**
- Лушань, національний парк**, природний і культурний ландшафт одного з духовних центрів китайської цивілізації; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Китай
- Львівська національна галерея мистецтв імені Бориса Возницького**, художній музей у м. Львові (1897); Україна
- Львівська національна опера**, Львівський національний академічний театр опери та балету імені Соломії Крушельницької, музичний театр (1900) у м. Львові; пам'ятка архітектури національного значення; Україна
- Львівський історичний музей**, спеціалізований заклад культури, один із найстаріших музеїв України (1893); м. Львів, Україна
- Львівський музей історії релігії**, спеціалізований заклад культури (1973), експозиція якого висвітлює історію релігій (світових і національних) та діяльність церковних організацій, м. Львів; Україна
- Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка**, див. **Франка Івана львівський національний літературно-меморіальний музей**
- Львівської політехніки будинок**, пам'ятка архітектури національного значення, м. Львів; Україна

Львова історичний центр, Львів — ансамбль історичного центру, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Україна

Любек, ганзейське місто, історико-архітектурний комплекс колишньої столиці Ганзейського союзу; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Німеччина

Людські вежі, кастель, традиційна каталонська розвага — вибудовування з людей, які стають на плечі один одному, щонайвищої споруди; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2010); Іспанія

Люксембурга старовинні квартали й укріплення, архітектурний ансамбль столиці Великого Герцогства Люксембург; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Люксембург

Люксембурзький палац, пам'ятка архітектури, палац-резиденція у стилі французького бароко (1620), м. Париж; Франція

Люксембурзький сад, палацово-парковий ансамбль (1612) у центрі м. Парижа; Франція

Лютера меморіали в Айсlebenі та Віттенберзі, пам'ятні місця, пов'язані з життям і діяльністю М. Лютера та його послідовника Ф. Меланхтона; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Німеччина

Лябі-хауз у Бухарі, ансамбль архітектурних пам'яток, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Узбекистан

Лянчжу археологічні руїни, історико-археологічні об'єкти стародавнього міста, яке датують епохою пізнього неоліту (бл. 3300–2300 до н. е.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Китай

Мавзолей, монументальна похоронна споруда, що складається з камери, де зберігаються останки померлої людини, і поминальної зали

Мавзолей Саманідів, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, м. Бухара; Узбекистан

Мавзолей Тадж-Махал в Агрі, див. **Тадж-Махал**

Мавзолей Теодоріха, гробниця короля остготів Теодоріха Великого, єдина вціліла пам'ятка готської архітектури; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996), м. Равенна; Італія. Див. також у ст. **Равенни ранньохристиянські пам'ятки**

- Мавзолей у Галікарнасі**, храм-гробниця і надгробний пам'ятник царя Мавсола (сер. 4 ст. до н. е.); одне із Семи чудес Стародавнього світу; Туреччина
- Мавзолей Хасекі-Хуррем**, пам'ятка архітектури, м. Стамбул; Туреччина
- Мавзолей Ходжі Ахмеда Ясаві**, пам'ятка архітектури кін. 14 — поч. 15 ст. (м. Туркестан); об'єкт Державного історико-культурного заповідника-музею «Азрет-Султан»; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2003); Казахстан
- Мавританське мистецтво**, умовна назва середньовічного мистецтва, що розвинулося в 11–15 ст. у країнах Північної Африки та південній частині Іспанії
- Магабаліпурама група пам'яток**, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1984); штат Таміл-Наду, Індія
- Магабодгі храмовий комплекс у Бодх-Гая**, буддійський храм, зведений на місці, де, за переказом, принц Гаутама досяг просвітлення та став Буддою; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2002); Індія
- Магала**, комплекс археологічних пам'яток поблизу с. Магала Чернівецького р-ну Чернівецької обл., Україна
- Магія**, віра в можливість впливати на світ за допомогою особливих дій, ритуалів, слів, опанувати надприродними силами
- Мадаїн-Саліх (археологічний об'єкт Аль-Хіджр)**, найбільша збережена пам'ятка набатейської цивілізації; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2008); Саудівська Аравія
- Мадам Тюссо музей**, музей воскових фігур у м. Лондоні, заснований 1835 скульпторкою М. Тюссо; Велика Британія
- Мадарський вершник**, рельєфне наскельне зображення воїна, що перемагає лева, головне священне місце населення Першого Болгарського царства; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Болгарія
- Мадіна аз-Захра — палацове місто**, архітектурний ансамбль міста, збудованого в 10 ст. за наказом халіфа Абд ар-Рахмана III, представника династії Омеядів неподалік від м. Кордови; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2018); Іспанія

Мадріу-Перафіта-Кларор долина, культурний ландшафт у високогір'ї Піренеїв, що демонструє традиційні для регіону способи ресурсокористування; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Андорра

Мазарган, португальське місто (Ель-Джадіда), історико-архітектурний комплекс португальської фортеці; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Марокко

Мазепи будинок у Чернігові, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Майданецьке поселення, пам'ятка археології, протомісто мідного віку трипільської культури поблизу с. Майданецьке Звенигородського р-ну Черкаської обл.; Україна

Майнський собор, див. **Імперський собор у Майнці**

Майоліковий будинок у Відні, пам'ятка архітектури; Австрія

Майстерність виготовлення та мистецтво гри на тарі, Майстерність виготовлення та мистецтво гри на тарі, струнному музичному інструменті з довгою шийкою — уміння виготовляти та виконувати музику на тарі (народному струнному щипковому музичному інструменті) поширене на всій території Азербайджану, це мистецтво — складник культурної ідентичності азербайджанців; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2012); див. також у ст. **Тар (музичний інструмент)**

Майя культура, див у ст. **Майя (народ)**

Макао історичний центр, історико-архітектурний комплекс портового м. Макао; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2005); Китай

Макаров, Анатолій Миколайович (1939–2015), культуролог, літературознавець, літературний критик; Україна

Маклі історичні пам'ятки у Татті, історико-архітектурний комплекс древнього суфійського некрополя; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1981); Пакистан

Максаківський Спасо-Преображенський монастир, втрачений визначний архітектурний комплекс поблизу с. Максаки Корюківського р-ну Чернігівської обл.; Україна

Максенція і Костянтина базиліка в Римі, антична архітектурна пам'ятка; Італія

Малакка та Джорджтаун, історичні міста Малаккської протоки, історико-архітектурні комплекси; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2008); Малайзія

Малий палац у Парижі, пам'ятка історії та архітектури, колишній виставковий павільйон, тепер музей; Франція

Малий Тріанон, невеликий палац на території Версальського палацу, пам'ятка французького неокласицизму 18 ст.; Франція

Малиновський, Броніслав (1884–1942), антрополог, етнограф, культуролог, соціолог; основоположник функціональної школи в антропології та соціології; Польща — Велика Британія — США

Малополовецький археологічний комплекс, пам'ятка археології національного значення в с. Малополовецьке Фастівського р-ну Київської обл. (4 тис. до н. е. — 19 ст.); Україна

Малоті-Дракенсберг парк, природоохоронна територія; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Лесото — Південно-Африканська Республіка

Мальборкський замок, див. **Замок тевтонського ордену в Мальборку**

Мальти мегалітичні храми, комплекс із 7 святилищ; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1980); Мальта

Мальти національний музей археології, археологічна колекція; діє у м. Валетті з 1958; Мальта

Мамай-Гора (могильник), пам'ятка археології, курганий могильник на височині Мамай-гора поблизу с. Велика Знам'янка Василівського р-ну Запорізької обл.; найбільший мультикомплексний могильник Північного Причорномор'я; Україна

Мантуя і Саббїонета, історико-архітектурні комплекси епохи Відродження; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2008); Італія

Маньєризм, стильова течія 16 — поч. 17 ст. в європейській літературі й образотворчому мистецтві, що відобразила кризу гуманістичної культури Відродження

Манявський Хресто-Воздвиженський чоловічий монастир, див. **Скит Манявський**

Мапунгубве культурний ландшафт, національний парк, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2003); Південно-Африканська Республіка

Марієтт, Франсуа Огюст Фердинан (1821–1881), єгиптолог, археолог, перший директор Інституту старожитностей Єгипту, ініціатор заснування Каїрського єгипетського музею; Франція — Єгипет

Маріїнський палац у Києві, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Маріїнський парк у Києві, парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва, розташована навпроти Маріїнського палацу й будинку Верховної Ради України (1874); Україна

Маріупольський могильник, пам'ятка археології, колективне поховання Дніпро-Донецької культури поблизу м. Маріуполя Донецької обл., Україна

Маркузе, Герберт (1898–1979), філософ, соціолог, культуролог, представник франкфуртської школи неомарксизму; Німеччина — США

Марракеша медина, архітектурна спадщина однієї з 4-х історичних столиць Марокко; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Марокко

Марсельська житлова одиниця, 17-поверховий житловий комплекс архітектора Ле Корбюзьє у м. Марселі; пам'ятка модернізму; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2016); Франція

Марсельський музей образотворчих мистецтв, художня галерея (1802) у м. Марселі, яка експонує живопис, малюнки та скульптуру 16–19 ст.; Франція

Марсове поле, 1) історична частина м. Рима на лівому березі р. Тибру; 2) парк в м. Афінах (1934) і район, утворений навколо нього; 3) публічний парк у м. Парижі (1908); 3) військовий цвинтар у м. Львові (1944)

Масада, пам'ятка фортифікаційної архітектури в Юдейській пустелі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Ізраїль

Масандрівський палац, пам'ятка архітектури національного значення; АР Крим, Україна

Масандрівський парк, парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення; АР Крим, Україна

Масова культура, див. **Культура масова**

Мастаба, давньоєгипетська гробниця

Матенадаран, Інститут стародавніх рукописів імені Месропа Маштоца, науково-дослідний інститут (1920) і найбільше зібрання давньовірменських рукописів, м. Єреван; Вірменія

Матери історичний центр і парк скельних церков, історико-архітектурний комплекс, що є одним із найкращих (за ступенем збереженості) прикладів печерного поселення, пристосованого до специфіки місцевого ландшафту; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Італія

Матеріальна культура, сукупність усіх створених людською працею матеріальних предметів конкретного суспільства в їхньому функціональному взаємозв'язку; утілення матеріалізованих людських потреб

Матобо пагорби, історико-археологічний та сакральний об'єкт, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2003); Зімбабве

Маульбронна монастирський комплекс, середньовічний цистерціанський монастир; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Німеччина

Мауріцгейс королівська галерея, художній музей (1815) у м. Гаазі (Нідерланди), що експонує твори голландських майстрів 17 ст.

Мафрі палацовий ансамбль: палац, базиліка, монастир, сад Серка й мисливський парк Тапада, архітектурний комплекс поблизу м. Лісабона (Португалія), створений за задумом короля Жуана V Великодушного як символ португальської монархії та держави; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Португалія

Мачу-Пікчу історичний заповідник, архітектурний комплекс міста інків; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1983); Перу

Мбанза-Конго, спадщина столиці колишнього Королівства Конго, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2017); Ангола

Мгарський Спасо-Преображенський монастир, ансамбль пам'яток архітектури національного значення поблизу м. Лубни, Полтавська обл.; Україна

Мегаліти, доісторичні споруди з великих каменів

Медведівський Пустинно-Миколаївський монастир, втрачений значний архітектурний комплекс, Полтавська обл.; Україна

Меджибізький замок, пам'ятка архітектури національного значення; смт Меджибіж Хмельницького р-ну Хмельницької обл.; Україна. Див. також «**Межибіж**», **Державний історико-культурний заповідник**

Медина, 1) друге (поряд із Меккою) священне місто ісламу й місце поховання пророка Мухаммада; 2) місто в Саудівській Аравії; 3) назва старого кварталу в арабських містах

Медицини музей, див. **Національний музей медицини України**

Медіакультура, культура сприймання і виробництва соціальними групами та соціумом у цілому сукупності інформаційно-комунікаційних засобів, що функціонують у суспільстві, знакових систем, технологій комунікації, пошуку, збирання, виробництва і передавання інформації; на особистісному рівні медіакультура означає здатність людини ефективно взаємодіяти з мас-медіа, адекватно поводитися в інформаційному середовищі, здійснювати ціннісно-вольову рефлексивну регуляцію інформаційної поведінки

Медічі вілла, римська резиденція роду Медічі на схилі пагорба Пінціо (1544); Італія

Медічі вілли і сади в Тоскані, дванадцять віл і два сади в Тоскані, що належали родині Медічі в 15–17 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2013); Італія

«Межибіж», **Державний історико-культурний заповідник**, замковий ансамбль 14–16 ст.; смт Меджибіж Хмельницького р-ну Хмельницької обл., Україна

Межигірський монастир, втрачений визначний архітектурний комплекс поблизу с. Нові Петрівці Вишгородського р-ну Київської обл.; Україна

Мезоамерики й американських індіанців міфологія, сукупність міфологічних уявлень представників доколумбових цивілізацій обох Америк

Мекнеса історичне місто, архітектурний комплекс однієї з 4-х історичних столиць Марокко; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996)

Мексиканська кухня, Традиційна мексиканська кухня — прабатьківська, неперервна культура спільноти, приклад штату Мічоакан, універсальна культурна модель, що включає землеробство, кулінарні техніки, ритуальні практики та звичаї, пов'язані з приготуванням і споживанням їжі; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2010); Мексика

Мелетинський, Єлеазар (1918–2005), філолог, історик культури; засновник школи теоретичної фольклористики; Україна — Росія

Мелітопольський курган, пам'ятка археології, скіфське поховання 4 ст. до н. е. у м. Мелітополі Запорізької обл.; Україна

Мельгунівський курган, Литий курган, пам'ятка археології, одне з найдавніших скіфських поховань (7 ст. до н. е.) у степовій зоні Північного Причорномор'я; поблизу с. Копані Кропивницького р-ну Кіровоградської обл.; Україна

Мем, одиниця передачі культурної інформації, що поширюється від однієї людини до іншої (за допомогою імітації, навчання тощо); поняття та його концепція розроблені Р. Докінзом у книзі «Егоїстичний ген» (1976)

Меморіал, архітектурна, скульптурна споруда, архітектурно-ландшафтний ансамбль у пам'ять про кого- або що-небудь; місце пам'яті, пов'язане з певною історичною подією; пам'ятна книга, щоденник; спортивне змагання в пам'ять про видатного спортсмена

«Меморіал жертв голодомору», Національний музей, див. **Національний музей Голодомору-геноциду**

Меморіал миру в Хіросімі (купол Генбаку), див. **Хіросімський меморіал миру (купол Генбаку)**

Меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні — Музей Революції Гідності, Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні — Музей Революції Гідності, меморіально-музейний комплекс (на стадії розробки), що покликаний утверджувати цінності громадянського суспільства з оперттям на історичний досвід боротьби українців за свої права, насамперед на досвід Революції Гідності (2013–2014), м. Київ; Україна

Меморіальні музеї, заклади культури, присвячені визначним історичним подіям, державним, політичним, громадським і військовим діячам, а також чільним представникам науки, літератури, мистецтва тощо

Меморіальні парки, парки, створені на честь визначних подій, або пов'язані з життям і діяльністю видатних людей

Меморіальні споруди, твори образотворчого мистецтва й архітектури, що увічнюють знаменні події в історії країни, регіону, міста, а також пам'ять про окремих видатних осіб чи групи осіб

Мемфіс та його некрополі — ділянки пірамід від Гізи до Дахшура, історико-архітектурний комплекс пам'яток; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Єгипет

Менгір, різновид мегалітичних пам'яток, що мають вигляд окремих вертикально поставлених каменів

Менеджмент (у культурно-мистецькій сфері), процес планування, організації, мотивації, контролю та координації, спрямований на досягнення певних цілей у галузі соціокультурної діяльності та за допомогою професійно підготованих фахівців

Ментальність, глибинний рівень колективної та індивідуальної свідомості, стійка сукупність нерелексованих інтелектуально-психологічних установок суб'єкта сприймати, тлумачити та оцінювати світ у певний спосіб

«Мерв Стародавній», державний історичний і культурний парк, руїни найстарішого середньоазійського міста-оази на Великому шовковому шляху; одна з найбільших археологічних пам'яток регіону; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Марійський велаят, Туркменістан

Мердок, Джордж Пітер (1897–1985), антрополог, засновник школи кросс-культурних досліджень; США

Меренге, Музика й танець меренге в Домініканській республіці, парний танець домініканського походження; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2016); Домініканська Республіка

Мериди археологічний ансамбль, залишки давньоримської колонії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Іспанія

Меровінгське мистецтво, умовна назва мистецтва кількох областей Франції, об'єднаних упродовж 5–8 ст. династією Меровінгів

Мерое археологічні пам'ятки, історико-археологічний комплекс столиці стародавнього царства Куш; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011); Судан

Меса-Верде національний парк, руїни поселень індіанців анасазі (6–13 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1978); США

Месіанізм, 1) релігійне вчення про майбутній прихід Божого посланця — рятівника світу; 2) уявлення про виняткову роль, особливе історичне покликання певного народу, держави, культури, особистості-лідера

Метанарація, поняття філософії постмодернізму, що трактує культуру модерну як культуру «великих наративів»

Метеора, комплекс православних монастирів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Греція

Метод, 1) у широкому сенсі — усвідомлений спосіб досягнення певного результату, здійснення певної діяльності, алгоритм дій для вирішення задачі; 2) сукупність правил, засобів, прийомів, операцій практичного й теоретичного освоєння дійсності

Методи культурологічного дослідження, сукупність загальнонаукових методів пізнання та специфічних методів дослідження окремих сфер гуманітарного знання, спрямованих на вивчення культури як цілісності, а також її окремих феноменів, виявлення універсальних закономірностей їхнього виникнення, еволюції та функціонування

Методологія, 1) філософське вчення про методи, їхній зміст, цільове призначення, межі, логічну організацію, критерії та сфери застосування; 2) тип рефлексивної свідомості, спрямованої на дослідження, удосконалення та конструювання методів у різних сферах духовної і практичної діяльності; 3) система методів, принципів і підходів, застосована до організації та здійснення певної теоретичної або практичної діяльності

Метрополітен-музей, Музей мистецтва «Метрополітен», один із найбільших і найвідвідуваніших художніх музеїв світу (1870), м. Нью-Йорк; США

Мехіко історичний центр і Сошимілко, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Мексика

Мехмеда-паші Соколовича міст у Вишеграді, діючий кам'яний міст через р. Дрину; пам'ятка монументальної архітектури й інженерного мистецтва 16 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2007); Боснія і Герцеговина

Меценат, термін на позначення заможного покровителя наук і мистецтв; особи, що добровільно й безкорисливо підтримує (матеріально, фінансово тощо) розвиток культури, освіти, мистецтва

Мечеть, сакральна споруда мусульман

- Мечеть Куббат ас-Сахра в Єрусалимі**, Купол Скелі в Єрусалимі, пам'ятка архітектури (685); частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1981); Ізраїль
- Мечеть Селіма у Феодосії**, Біюк-Джамі, втрачений визначний архітектурний об'єкт; АР Крим, Україна
- Мзаб долина**, традиційний район поселення берберських мусульман-ібадитів, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1982); Алжир
- Микільський (Військовий) собор у Києві**, втрачений визначний архітектурний об'єкт; Україна
- Микільський собор Микільського (Слупського) монастиря у Києві**, втрачений визначний архітектурний об'єкт; Україна
- Миколаївська астрономічна обсерваторія**, НДІ «Миколаївська астрономічна обсерваторія», науковий заклад; одна з найстаріших обсерваторій Східної Європи (1821), м. Миколаїв; Україна
- Миколаївська вірменська церква та дзвіниця у Кам'янці-Подільському**, пам'ятка архітектури національного значення, Хмельницька обл.; Україна
- Миколаївська церква (Горішня) у с. Середнє Водяне**, пам'ятка архітектури національного значення, Тячівський р-н Закарпатської обл.; Україна
- Миколаївська церква у Вінниці**, пам'ятка архітектури національного значення; Україна
- Миколаївська церква у Глухові**, пам'ятка архітектури національного значення, Сумська обл.; Україна
- Миколаївська церква у с. Данилове**, пам'ятка архітектури національного значення, Хустський р-н Закарпатської обл.; Україна
- Миколаївська церква в Диканьці**, пам'ятка архітектури національного значення, Полтавський р-н Полтавської обл.; Україна
- Миколаївська церква у Кам'янці-Бузькій**, пам'ятка архітектури національного значення, Львівська обл.; Україна
- Миколаївська церква у с. Колодне**, пам'ятка архітектури національного значення, Тячівський р-н Закарпатської обл., Україна
- Миколаївська церква у Новгороді-Сіверському**, пам'ятка архітектури національного значення, Чернігівська обл.; Україна
- Миколаївська церква у с. Нові Млини**, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Ніжинський р-н Чернігівської обл.; Україна

Миколаївська церква у Путилі, пам'ятка архітектури національного значення, Вижицький р-н Чернівецької обл.; Україна

Миколаївська церква у Чернівцях, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Миколаївський собор у Ніжині, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Мистецтв і ремесел музей у Парижі, найдавніший технічний музей Європи (1794); Франція

Мистецтв музей у Лодзі, художній музей (1930) у м. Лодзі (Польща), який спеціалізується на авангардному мистецтві; один із найдавніших сучасних музеїв, що колекціонують твори авангардизму

Мистецтва види, форми художньо-творчої діяльності, що вирізняються на основі специфічного характеру художнього змісту та відповідних засобів його матеріального втілення

«**Мистецтва і ремесла**», див. «**Артс енд Крафтс**»

Мистецтво, 1) у широкому розумінні — високий ступінь вміння й майстерності в будь-якому виді діяльності; 2) естетичне освоєння світу в процесі художньої творчості; 3) художня творчість в цілому — література, архітектура, скульптура, живопис, графіка, декоративно-ужиткове мистецтво, музика, танець, театр, кіно й інші види художньо-образних форм відбиття дійсності та внутрішнього світу людини

Мистецтво для мистецтва, назва низки естетичних концепцій, що утверджують самоцінність художньої творчості, незалежність мистецтва від політики й суспільного життя

Мистецтво кінетичне, кінетизм, напрям модернізму, що сформувався в 1950-ті й використовує т. з. мобілі (пристрої, які приводяться в рух вітром, водою, електрикою тощо)

Мистецтво концептуальне, концептуалізм, напрям постмодернізму, який виходить із положення, що концепція твору важливіша за його фізичне вираження; його метою є передача ідеї в її безпосередньому документально зафіксованому поданні (текстів, фотографій, аудіо- та відеозаписів тощо); напрям оформився наприкін. 1960-х — на поч. 1970-х

Мистецтво машинне, тенденція в художньому модернізмі, програмною ціллю якої є поєднання художньої та технічної творчості

Мистецтво монументальне, див. **Монументальне мистецтво**

Мистецтво наївне, художній напрям, характерною особливістю якого є відсутність спеціальної освіти чи професійних навичок у митців

Мистецтво образотворче, вид мистецтва (живопис, скульптура, графіка), заснований на зоровому сприйнятті й відтворенні предметного світу на площині або у просторі

Мистецтвознавство, галузь науки, що вивчає мистецтво як феномен художньої культури в розмаїтті його видових, родових, жанрових, стильових і мовних проявів, закономірності художнього процесу в різноманітних історико-географічних ареалах і в контексті визначення епох розвитку світової та вітчизняної культури; досліджує взаємини мистецтва з іншими складниками художньої культури, методи культурологічного аналізу феноменів мистецтва

«Мистецький арсенал», Національний культурно-мистецький та музейний комплекс «Мистецький арсенал», заклад культури (2006) у м. Києві, що перебуває у віданні Державного управління справами; Україна

Михайлівська церква у с. Велика Радогощ, пам'ятка архітектури національного значення, Шепетівський р-н Хмельницької обл.; Україна

Михайлівська церква у с. Вороніж, пам'ятка архітектури національного значення, Шосткинський р-н Сумської обл.; Україна

Михайлівська церква у с. Ісаїв, пам'ятка архітектури національного значення, Самбірський р-н Львівської обл.; Україна

Михайлівська церква у с. Крайниково, пам'ятка архітектури національного значення, Хустський р-н Закарпатської обл.; Україна

Михайлівська церква у с. Кути, пам'ятка архітектури національного значення, Золочівський р-н Львівської обл.; Україна

Михайлівська церква у с. Тростянець, пам'ятка архітектури національного значення, Рівненський р-н Рівненської обл.; Україна

Михайлівська церква у с. Ужок, пам'ятка архітектури національного значення; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, Ужгородський р-н Закарпатської обл.; Україна

Михайлівська церква та дзвіниця у Переяславі, пам'ятка архітектури національного значення, Київська обл.; Україна

Михайлівське поселення, пам'ятка археології, багаточислове поселення епохи енеоліту й ранньої бронзи поблизу с. Михайлівка Бериславського р-ну Херсонської обл.; Україна

Михайлівський Золотоверхий монастир, діючий православний монастир у м. Києві; пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Михалківський скарб, два скарби золотих речей раннього залізного віку, виявлені на незначній відстані один від одного поблизу с. Михалків Чортківського р-ну Тернопільської обл.; Україна

Міграційна школа, напрям у фольклористиці та літературознавстві, що замінив міфологічну школу; інші назви — школа запозичення; теорія запозичення

Мід, Маргарет (1901–1978), антропологиня; представниця етнопсихологічного напрямку в американській антропології; фундаторка наукового напрямку «Культура і особистість»; засновниця Інституту порівняльної культурології; США

Міджікенді священні ліси Кайя, сакральний та архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2008); Кенія

Міжнародна рада з питань охорони пам'яток та визначних місць, ICOMOS, міжнародна асоціація професіоналів, метою діяльності якої є збереження та захист культурної спадщини в усьому світі (1965); штаб-квартира — у м. Парижі, Франція

Міжнародна рада музеїв, ICOM, всесвітня громадська організація зі сприяння розвитку зв'язків та взаємодопомоги між музеями й музейними працівниками різних країн; створена в м. Парижі (Франція) під егідою ЮНЕСКО (1946)

Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць 1964, кодекс професійних стандартів збереження та реставрації матеріальної культурної спадщини, ухвалений 31.03.1964 у м. Венеції (Італія)

Мізинська стоянка, пам'ятка археології доби пізнього палеоліту поблизу с. Мізин Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл.; Україна

Мікеланджело Буонарроті (1475–1564), архітектор, скульптор, художник, поет, інженер, провідний архітектор Пізнього Ренесансу, автор собору Св. Петра в Римі та низки споруд у Флоренції; Італія

Мікеланджело Буонарроті музей, див. **Каза-Буонарроті**

Мікен і Тиринфу археологічні пам'ятки, історико-архітектурні комплекси двох найважливіших міст Мікенської цивілізації; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Греція

Мікрмініатюр музей, див. **Сядристого Миколи музей мікрмініатю**

Мікрмініатюра, напрям у просторових мистецтвах, а також твори цього напрямку

Міланський собор, пам'ятка архітектури в м. Мілані; Італія

Мінарет, вежа сакрального призначення поряд із мечеттю

Мініатюра, в образотворчому мистецтві — живописні, графічні та скульптурні твори малих форм, а також мистецтво їх створення

Мініатюра книжкова, твір образотворчого мистецтва малої форми, уміщений у книжці, рукописі тощо

Мініатюри мистецтво (пам'ятка нематеріальної культурної спадщини), твори живописного, графічного тощо мистецтва малих форм, а також традиції, принципи, способи їх створення в Азербайджані, Ірані, Туреччині, Узбекистані; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2020)

Мінімалізм, художня течія в мистецтві 1960-х — 1970-х, твори якої позбавлені зовнішньої декоративності, вирізняються простотою й одноманітністю форм, монохромністю

Мірського замку комплекс, архітектурний об'єкт; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Білорусь

Мірчук, Іван (1891–1961), філософ, історик культури, громадський, освітній і науковий діяч; Україна

Місто історичне, місто, яке зберегло свій історичний ареал з об'єктами культурної спадщини і пов'язані з ними розпланування та форми забудови, типові для певних культур або періодів розвитку

Містри археологічні пам'ятки, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1989); Греція

Місця знахідок викопних гомінідів Південної Африки, археологічні пам'ятки, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Південно-Африканська Республіка

Миські укріплення Кам'янець-Подільського, див. **Кам'янець-Подільського миські укріплення**

Міф, міт, оповідь про походження певних речей, явищ, світу за участю надприродних істот (богів, демонів, героїв); є основою релігійних систем, фольклорних традицій, художньої творчості

Міфи про близнюків, міфи народів світу, які розповідають про діяння близнюків, які або протистоять один одному, або взаємодіють, звершують подвиги та здобувають культурні блага

Міфи про вмирання і воскресіння богів, цикл міфів народів світу з інваріантним сюжетом про вмирання і воскресіння бога, що символізує зміну природних циклів

Міфи про всесвітній потоп, цикл міфів народів світу про потоп, який зазвичай трактується як кара богів; у результаті потопу рятується невелика група людей, гідних відродити людство

Міфи про чудесне народження, світовий міфологічний інваріант, в якому герой народжується в результаті чуда

Міфограф, назва низки давніх граматиків, які займалися поясненням міфів (Аристофан Візантійський, Асклепід Трагільський, Палефат та інші)

Міфологема, термін на позначення міфологічних сюжетів, сцен, образів, які характеризуються глобальністю, універсальністю та поширені в культурах народів світу; схожа тема, що повторюється в міфах різних народів

Міфологічна вісь, у міфології та релігії — вісь, що пов'язує небо і землю; у культурах практично всіх народів Землі існують міфологеми й образи, що відповідають поняттю «вісь світу» (символи стовпа, драбини, гори, дерева, ліани тощо)

Міфологічна свідомість, одна з форм суспільної свідомості, що характерна для первісного суспільства, ранній етап у розвитку історичної свідомості

Міфологічна школа, напрям у фольклористиці та літературознавстві поч. 19 ст., започаткований німецькими романтиками

Міфологія, мітологія, 1) історична перша форма колективної свідомості; спосіб духовно-практичного освоєння світу, домінуючий на ранніх етапах суспільного розвитку; 2) цілісний комплекс міфів, вироблений в межах тієї чи іншої історичної культури, цивілізації (напр., давньогрецька міфологія); 3) теорія міфу, вивчення міфів раціонально-логічними засобами

Міхрімач-султан мечеть, 1) пам'ятка архітектури 16 ст. в районі Едірнекапи м. Стамбула; 2) пам'ятка архітектури 16 ст. в районі Уксюдар м. Стамбула; Туреччина

Мішон святилище, руїни індуїстського храмового комплексу; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); провінція Куангнам, В'єтнам

Мова, вироблений на певних стадіях розвитку людства засіб комунікації у соціальних колективах — система звукових і графічних знаків для забезпечення потреб у спілкуванні, фіксації досвіду й родової пам'яті, трансляції інформації та пізнання

Мовчанський монастир у Путивлі, пам'ятка архітектури національного значення, Сумська обл.; Україна

Могильовцева палац, див. Шоколадний будинок

Могао печери, комплекс буддійських печерних святилищ; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Китай

Мода, 1) історико-культурний феномен, нетривале панування певного смаку й масової поведінки в якій-небудь сфері життя чи культури; 2) нетривка, швидкоплинна популярність

Модель культури, сфера смислових ототожнень, система цінностей, що вирізняються специфічними архітектонікою та характером прояву

Модени кафедральний собор, вежа Торре-Чівіка та площа П'яцца-Гранде, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Італія

Модерн, 1) одна з епох європейської історії, що стала засадовою темою філософського, естетичного, культурологічного й соціологічного дискурсів; 2) стильовий напрям в архітектурі та декоративному мистецтві Європи й Америки (кін. 19 — поч. 20 ст.)

Модернізації концепція, один із елементів концепції індустріалізації; теоретична модель семантичних та аксіологічних трансформацій свідомості й культури в контексті становлення індустріального суспільства

Модернізація, 1) соціальний і цивілізаційний процес спрямованої трансформації суспільств; 2) оновлення, удосконалення, надання будь-чому сучасного вигляду

Модернізм, 1) некласичний тип філософування, радикально дистанційований від класичного, який допускає можливість плюрального

модельовання світів; 2) світоглядно-мистецький напрям 20 ст., якому властиві: розрив із попереднім досвідом, заперечення методів, зразків, норм класичного мистецтва, утвердження нових нетрадиційних начал

Модернізм український, напрям в українському мистецтві (1-ша третина 20 ст.)

Модерністський ансамбль Пампуля, культурно-розважальний центр навколо штучного озера (1940) в м. Белу-Оризонті (штат Мінас-Жерайс, Бразилія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2016); Бразилія

Модзу-Фуруїгі Кофунгун, кургани Стародавньої Японії, 49 гробниць періоду Кофун (3–6 ст.), що розташовані на плато над Осацькою рівниною; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Японія

Мозаїка, техніка виконання архітектурного декору, коли зображення та орнаменти викладають із кольорових камінців, смальти, керамічних плиток

Мозамбік (острів), історико-архітектурний об'єкт; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1991); Мозамбік

Молдови церкви, комплекс із восьми церков 15–16 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Румунія

Монастир, комплекс будинків і споруд, призначений для життя і діяльності чернечої громади

Монастир Дафні, архітектурна пам'ятка; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990); Греція

Монастир Осіос Лукас у Фокіді, архітектурна пам'ятка; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990); Греція

Монастир Пантократора, архітектурна пам'ятка, м. Стамбул; Туреччина

Монастир Святого Галла, одна з найбільших бенедиктинських обителі Європи (м. Санкт-Галлен); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1983); Швейцарія

Монастир Святої Катерини біля гори Синай, див. Катерини Святої монастир та його околиці

Монастир цистерціанців Маульбронн, див. Маульбронна монастирський комплекс

Монастир цистерціанців Фонтене, див. **Фонтене цистерціанський монастир**

Монастирі початку 16 століття на схилах Попокатепетля, архітектурний ансамбль монастирських комплексів на схилах та в долинах поблизу вулкана Попокатепетль (штати Морелос і Пуебла, Мексика); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Мексика

Монастирі Святої Гори Афон, архітектурні пам'ятки; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988), Греція. Див. також у ст. **Афон (Свята Гора)**

Монмартр, історичний район м. Парижа, пов'язаний із розташованою тут найвищою точкою міста — Монмартром («Пагорбом мучеників»); Франція

Мономіф, термін, що позначає загальний шаблон, на якому вибудовуються міфи всіх народів світу; інша назва — подорож героя

Мон-Пердю в Піренеях, природний і культурний ландшафт третьої за висотою гірської вершини Піренейв; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Іспанія — Франція

Мон-Сен-Мішель і його затока, комплекс бенедиктинського монастиря-фортеці та поселення поруч із ним; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Франція

Монте-Кассіно монастир, діючий чоловічий монастир у місцевості Монте-Кассіно на південь від м. Рима; один із найстаріших (засн. 529) і найбільших монастирів Європи; Італія

Монтічелло й Університет Вірджинії в Шарлотсвіллі, історико-архітектурні комплекси, спроектовані третім президентом США Т. Джефферсоном і побудовані його коштом 1769–1826; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2015); США

Монумент, пам'ятник, архітектурно-скульптурна композиція

Монументальне мистецтво, вид образотворчого мистецтва, розрахований на масове сприйняття в ансамблі з архітектурою чи природним оточенням

Монументальні ансамблі епохи Відродження в містах Убеда та Баеса, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2003); Іспанія

Моравський музей, один із найбільших і найстаріших (1817) музеїв країни, м. Брно; Чехія

Мораль, духовно-культурний механізм регуляції поведінки особистості та соціальних груп за допомогою уявлень про належне, в яких узагальнені норми, цінності, зразки поведінки, а також принципи ставлення до інших індивідів і соціальних груп

Моральна культура, див. **Культура моральна**

Моральність, 1) спосіб, рівень і межі впливу моральних норм на реальне людське життя, поведінку людей та їхні стосунки; 2) внутрішня настанова суб'єкта діяти відповідно до свого сумління та уявлень про добро і зло (на відміну від моралі як зовнішньо-регламентуючої сили)

Морган, Льюїс Генрі (1818–1881), антрополог, етнограф, соціолог; автор наукової теорії первісного суспільства, один із основоположників еволюціонізму в соціальних науках; США

Морелії історичний центр, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1991); Мексика

«Морський Гринвіч», історико-архітектурний комплекс 17–18 ст. у м. Лондоні; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (з 1997); Велика Британія

Морфологія культури, розділ культурології, присвячений структурному аналізу культури як соціального феномена, дослідженню закономірностей побудови та процесів формоутворення культурних явищ

Московський державний історичний музей, див. **Державний історичний музей у Москві**

Московський Кремль та Червона площа, історико-архітектурний ансамбль столиці РФ; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990)

Московського Кремля музеї, державна музейна установа — комплекс із 7 музеїв, що займається охороною пам'яток історії та культури на території Московського Кремля й організацією екскурсій його території; Росія

Московський Новодівичий монастир, Ансамбль Новодівичого монастиря, православний жіночий монастир (1524) у м. Москві; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Росія

Мостара Старий міст, див. **Старий міст у Мостарі**

Мотронинське городище, пам'ятка археології, поселення скіфського часу в урочищі Холодний Яр поблизу с. Мельники Черкаського р-ну Черкаської обл., Україна

Мотронинський Троїцький монастир, пам'ятка архітектури національного значення поблизу с. Мельники Черкаського р-ну Черкаської обл., Україна

Мохенджо-Даро археологічні пам'ятки, руїни стародавнього міста (3 тис. до н. е.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1980); Пакистан

Мугам, Азербайджанський мугам, жанр азербайджанської традиційної музики; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2008)

Музеалія, музейний предмет

Музеезнавство, наукова дисципліна, що вивчає історію, теорію, практику музейної справи, її правові та економічні засади, закономірності виникнення та розвитку музеїв, їхні соціальні функції, форми та способи реалізації цих функцій на різних етапах суспільного розвитку; у вітчизняній традиції терміни «музеезнавство» і «музеологія» іноді вживаються як синоніми

Музеефікація, комплекс науково обґрунтованих заходів щодо приведення пам'яток історико-культурної спадщини у стан, придатний для екскурсійного відвідування та іншого культурно-освітнього використання

«**Музеї України**», науково-популярне видання (засн. 2004), єдиний в Україні спеціалізований журнал, присвячений музейній тематиці

Музей, інституція, яка опікується культурними цінностями (матеріальними й нематеріальними) і поширенням знань про них серед громадськості; науково-дослідний і культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів і музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та всесвітньої культурної спадщини

Музей антропології та етнографії імені Петра Великого РАН, перший музей Росії; заснований 1714 Петром I у м. Санкт-Петербурзі; Росія

Музей армії в Парижі, військовий музей, розташований у Будинку Інвалідів (1905); Франція

Музей військово-історичний, музей історичного профілю; культурно-освітній та науково-дослідницький заклад, присвячений історії військової справи

- Музей Грузії імені Симона Джанашія**, культурно-просвітницький і науково дослідний заклад у м. Тбілісі; Грузія
- Музей екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах**, єдиний в Україні природничий музей Українських Карпат, Рахівський р-н Закарпатської обл.; Україна
- Музей-заповідник**, музей комплексного типу просто неба, колекції якого мають особливу цінність; статус музею-заповідника встановлюється урядовими органами країни
- «Музей Івана Гончара»**, **Національний центр народної культури**, спеціалізований науково-дослідний і культурно-освітній заклад у м. Києві; діє з 1993; Україна
- Музей історичний**, профільна музейна установа, яка документує історію розвитку суспільства на основі пам'яток історії
- Музей історії афроамериканців Чарльза Х. Райта**, заклад культури в м. Детройті (1965), найбільша у світі постійна експозиція, присвячена афроамериканській культурі; США
- Музей історії науки міста Женеви**, спеціалізований заклад культури (1964) у м. Женеві, об'єкт Швейцарського реєстру культурних цінностей національного та регіонального значення; Швейцарія
- Музей історії польських євреїв Полін**, спеціалізований заклад культури (2005) у центрі м. Варшави, експозиція якого висвітлює тисячолітню історію єврейської громади в країні; Польща
- Музей історії Франції**, спеціалізований заклад культури (1867) у м. Парижі експозиції якого ілюструють історію країни архівними документами; Франція
- Музей краєзнавчий**, різновид народного музею; культурно-освітня й науково-дослідна установа, що збирає, зберігає, вивчає та експонує матеріали, які розповідають про природу, історію та культуру певного краю (області, району, міста, села)
- Музей літературний**, спеціалізований музейний заклад, що збирає, зберігає, вивчає та експонує матеріали, які розповідають про літературну спадщину, історію літератури та літературні процеси
- Музей літературно-меморіальний**, різновид літературного музею, експозиція якого демонструє меморіальну обстановку та розкри-

ває історико-біографічний контекст творчості письменника чи поета

Музей мистецтв Прикарпаття, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад (1980) у м. Івано-Франківську; Україна

Музей народної архітектури і побуту у Львові імені Климентія Шептицького, скансен (1971) на території ландшафтного парку «Знесіння», м. Львів; Україна

Музей народної архітектури та побуту Прикарпаття, музей просто неба (1979) у с. Крилосі Галицького р-ну Івано-Франківської обл.; частина Національного заповідника «Давній Галич»; Україна

Музей прикладного мистецтва у Відні, спеціалізований заклад культури (1867), експозиція якого фокусується на сучасному прикладному мистецтві; Австрія

Музей просто неба, різновид музеїв, де експонати розміщені на відкритому просторі

Музей середовищний, різновид музейної установи, діяльність якої ґрунтується насамперед на музеефікації історико-культурного та / або природного середовища з усіма його складниками за участі місцевого населення

Музей технічний, різновид музейної установи, експозиція якої присвячена прикладній науці й техніці

Музей української культури у Свиднику, краєзнавчий музей і науково-дослідна установа (1956), що належить до структури Словацького національного музею; Словаччина

Музей художній, різновид музейної установи, в якій зібрано мистецькі колекції

Музейна колекція, сукупність музейних предметів, що об'єднані однією або кількома спільними ознаками

Музейна справа, спеціальний вид наукової та культурно-освітньої діяльності, що включає комплектування, зберігання, охорону та використання музеями культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини, зокрема їх консервацію, реставрацію, музеефікацію, наукове вивчення, експонування та популяризацію

Музейне джерелознавство, музеезнавча дисципліна, що розробляє теорію та методику вияву, дослідження та використання музейних предметів і колекцій

Музейне зібрання, сукупність музейних предметів і колекцій, а також дотичних бібліотечних фондів, архівів, каталогів і наукової документації музею

Музейний облік, один із основних напрямів роботи музею, що здійснюється шляхом ведення фондово-облікової документації, яка містить назву предмета, датування, місце створення, дату надходження до музею, дані про матеріал і техніку виготовлення, короткий опис, наукову атрибуцію, відомості про стан збереження, облікові позначення; забезпечує можливість ідентифікації музейних предметів

Музейний острів у Берліні, див. **Берлінський музейний острів**

Музейний фонд України, сукупність окремих музейних предметів, колекцій, зібрань, які постійно зберігаються на території України, незалежно від їхнього походження та форми власності, а також музейних предметів і колекцій, що знаходяться за межами України і є власністю України та, відповідно до міжнародних договорів, підлягають поверненню в Україну

Музейні предмети, пам'ятки історії та культури, а також об'єкти природи, вилучені із середовища їхнього перебування у зв'язку з їхньою здатністю документувати суспільні та природні процеси і явища

Музейного типу заклад, установа, що виконує окремі функції музею та практикує властиві музеям форми діяльності (галереї, центри тощо)

Музеографія, галузь музеєзнавства, основне завдання якої — опис музеїв, експозицій, колекцій

Музеологія, наука про способи, форми та сам феномен збирання й зберігання в автентичному вигляді множини об'єктів та явищ культурного і природного оточення людини й у такий спосіб виявлення ставлення людини до навколишньої дійсності; у вітчизняній традиції терміни «музеєзнавство» і «музеологія» іноді вживаються як синоніми

Музею старожитностей та мистецтва будинок у Києві, пам'ятка архітектури національного значення, Україна; див. уст. **Національний художній музей України**

Музи, у давньогрецькій міфології — богині та покровительки мистецтв і наук; дочки Зевса та богині пам'яті Мнемозини

Музика, мистецтво, в якому переживання, почуття та ідеї передаються звуками, що впорядковуються ритмічно та інтонаційно

Музичних інструментів музей у Брюсселі, спеціалізований заклад культури (1877); один із найбільших у світі музеїв такого типу; Бельгія

Мультикультуралізм, 1) суспільний феномен співіснування багатьох різноманітних етнічних, культурних, конфесійних груп в одному соціокультурному просторі; 2) політика, ідеологія, що спрямовані на збереження й розвиток в окремо взятій країні та у світі в цілому культурних відмінностей

Мумбая комплекси у стилі вікторіанської готики й ар-деко, архітектурні ансамблі міста Мумбая (штат Махараштра, Індія) 19–20 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2018); Індія

Мумія, труп людини або тварини, штучним або природним шляхом збережений від розкладання

Мунданеум, музейна установа в м. Монсі (Нормандія, Франція), експозиція якої присвячена діяльності інформаційного сховища (т. з. Мунданеум) у м. Брюсселі (Бельгія) упродовж 1920–1934

Мурал, розпис на фасаді будинку

Мурзак-Коба, пам'ятка археології, мезолітичний грот у Балаклавському р-ні м. Севастополя; АР Крим, Україна

Мусейон, в античний період — спочатку — храм муз (покровительок поезії, мистецтв і наук), згодом — заклад, призначений для творів мистецтва

Мускау парк (Мужаковський парк), Парк князя Пюклера в Бад-Мускау, найбільший англійський ландшафтний парк у Центральній Європі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Німеччина — Польща

Мцхети історичні пам'ятки, історико-архітектурний комплекс колишньої столиці Грузії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Грузія

Мюллер, Фрідріх Макс (1823–1900), філолог, спеціаліст з індології та міфології, засновник «школи природного міфу»; Німеччина — Велика Британія

Мюнхенська гліптотека, зібрання античної скульптури в м. Мюнхені; Німеччина

«**Нагуєвичі**», Державний історико-культурний заповідник, законодавчо визначена територія, що охоплює меморіальні місця, пов'язані з життям і творчістю І. Франка; створено 1994 у с. Нагуєвичі Дрогобицького р-ну Львівської обл.; Україна

Надбрамна дзвіниця Китаївської пустині у Києві, втрачений визначний архітектурний об'єкт; Україна

Надбрамна церква-дзвіниця Кирилівського монастиря у Києві, втрачений визначний архітектурний об'єкт; Україна

Нагасакі приховані християнські пам'ятки, комплекс із 12-ти пам'яток, що відображають початковий етап діяльності християнських місіонерів і поселенців у Японії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2018), префектура Нагасакі; Японія

Надгробок, надгробний пам'ятник, архітектурна чи скульптурна форма, що встановлюється на могилі для увічнення пам'яті померлого

Наланда Махавігара, археологічна пам'ятка в Наланді, руїни монастирської освітньої установи, що діяла упродовж 3 ст. до н. е. — 13 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2016), штат Біхар; Індія

Намхансансон, фортечна споруда на г. Намхансан на південний схід від м. Сеула; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); Південна Корея

Наос, в античних храмах — головне приміщення (святилище), де розташоване скульптурне зображення божества

Наратив, поняття філософії та культури постмодернізму, що фіксує процесуальність як спосіб буття розповідного тексту; історично і культурно обґрунтована інтерпретація певного аспекту світу з позиції суб'єкта, Читача

Нарбут, Теодор (1784–1864), військовий інженер, історик, дослідник литовської міфології, публіцист; Білорусь — Литва

Нари Стародавньої історичні пам'ятки, група історичних пам'яток прадавньої столиці Японії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998) у м. Нара, префектура Нара; Японія

Народна культура, див. **Культура народна**

Народного мистецтва музей у Нафпліоні, спеціалізований музейний заклад (1974) у м. Нафпліоні (ном Арголіда, Греція), який експонує

предмети народного мистецтва та побуту усіх областей Пелопоннесу; Європейський музей року 1981; Греція

Наскельне мистецтво в Альті, комплекс петрогліфів поблизу м. Альти (фюльке Фіннмарк, Норвегія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Норвегія

Наскельне мистецтво Середземноморського басейну Піренейського півострова, понад 700 ділянок т. з. Левантійського мистецтва; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Іспанія

Наскельний живопис у провінції Хаїль Саудівської Аравії, історико-археологічний об'єкт — петрогліфи й наскельне мистецтво предків сучасних арабів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2015); Саудівська Аравія

Наскельні рельєфи в Танумі, комплекс петрогліфів бронзової доби на скелі Вітлюке (комуна Танум, провінція Богуслен, Швеція); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Швеція

Наски й Пальпи лінії та геогліфи, набір геометричних та фігурних візерунків на плато Наска (Перу), які, як вважається, створені представниками культури Наска між 200–700 до н. е.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Перу

Натуралізм, напрям в європейському й американському мистецтві останньої третини 19 ст., що прагнув до зовні точного відтворення дійсності, уподібнюючи художнє пізнання науковому

Наука, 1) особливий вид пізнавальної діяльності, спрямований на отримання об'єктивних, обґрунтованих, системно організованих знань про світ; 2) соціальний інститут, що забезпечує прирощення, поширення, збереження, застосування, розвиток знань; 3) окрема галузь знань, що має власний предмет дослідження і пізнавальний апарат

Науки та промисловості музей у Чикаго, спеціалізований заклад культури (1933); найбільший музей науки у Західній півкулі; США

Науки музей у Лондоні, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад (1857); Велика Британія

Науково-технічна революція, якісний стрибок у характері взаємозв'язку науки, техніки, технологій виробничої діяльності, сполучення наукової та технічної революцій, що обумовлює докорінну перебудову технічних основ матеріального виробництва, трансформацію

трудових та економічних відносин, фінансових і ринкових систем, соціальних інститутів, способу життя населення

Наумбурзький собор, Наумбурзький собор Святих апостолів Петра і Павла, у минулому — кафедральний собор єпископства Наумбург; будівля собору поєднує елементи романської та готичної архітектури; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2018), м. Наумбург; Німеччина

Національна академія мистецтв України, НАМ України, науково-творча установа в галузі художньої культури (1996), м. Київ; Україна

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, НАОМА, багатoproфільний заклад вищої художньої освіти (1917), м. Київ; Україна

Національна галерея в Лондоні, культурно-освітній і науково-дослідний заклад (1824), один із найкращих художніх музеїв Великої Британії та світу; об'єкт культурної спадщини Великої Британії

Національна галерея мистецтва у Вашингтоні, художній музей (1937); США

Національна ідея, духовна основа життєдіяльності нації, система соціокультурних координат, що задає їй світоглядні та стратегічні орієнтири, визначає ціннісні орієнтації; на теоретичному рівні — світоглядно-методологічна вихідна позиція в концепціях державотворення, національного інтересу тощо; на пізнавальному рівні — гносеологічна конструкція, що відображає погляди визначних представників суспільної думки на процеси націєстановлення, державотворення, місце й роль націоналізму; на політичному рівні — система символів і вольовий імпульс, що стають духовною основою національних рухів, національної самоідентифікації, стрижень національної ідеології; на побутовому рівні — відчуття та розуміння спільності історичної долі, усвідомлене сприйняття нерозривності генетичного зв'язку нації, держави, особи, власний ідеал народу, що є узагальненим уявленням про призначення нації та її місце в навколишньому світі

Національна кіностудія художніх фільмів імені Олександра Довженка, державне підприємство з виробництва ігрових фільмів, діє у м. Києві з 1925; Україна

Національна комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей, загальнодержавний орган при Кабінеті Міністрів України, створений з метою реалізації державної політики стосовно відновлення та збереження національної духовної спадщини, повернення в Україну культурних цінностей; діяла упродовж 1992–1999

Національна комісія України у справах ЮНЕСКО, постійно діючий міжвідомчий орган при МЗС України, створений 1995 із метою забезпечення участі України в діяльності ЮНЕСКО, відповідно до міжнародних зобов'язань України як члена ЮНЕСКО

Національна культура, див. **Культура національна**

Національна опера України, Національний академічний театр опери та балету України імені Т. Г. Шевченка, музичний театр (1867) у м. Києві; Україна

Національна портретна галерея в Лондоні, перший у світі заклад такого типу, створений 1856, щоб увічнити образи британців минулих століть; Велика Британія

Національна премія України імені Тараса Шевченка, Шевченківська премія, державна нагорода України, найвища в Україні творча відзнака за вагомий внесок у розвиток культури та мистецтва (від 1961)

Національний військово-історичний музей України, спеціалізований музейний заклад (1995) у м. Києві, колекція якого охоплює історію військової справи на території України від епохи бронзи до сьогодення; Україна

Національний музей-заповідник «Битва за Київ у 1943 році», пам'ятка історії та монументального мистецтва національного значення в с. Нові Петрівці Вишгородського р-ну Київської обл.; Україна

Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, музейний комплекс на території Києво-Печерської лаври (1922); Україна

Національний морський музей, найбільший у світі музей, присвячений історії мореплавства (1934), Гринвіч, м. Лондон; Велика Британія

Національний музей бджільництва України, спеціалізований музейний заклад у м. Києві, створений у 1980-х як структурний підрозділ Інституту бджільництва ім. П. І. Прокоповича; Україна

- Національний музей Голодомору-геноциду**, науково-дослідницький і культурно-освітній заклад (2009) у м. Києві, експозиції якого присвячені акту геноциду українського народу 1932–1933; Україна
- Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному**, науково-дослідний і культурно-освітній заклад (діє з 1986), метою якого є збереження та популяризація гончарської спадщини України, Полтавський р-н Полтавської обл.; Україна
- Національний музей історії України, НМІУ**, спеціалізований музейний заклад у м. Києві; засн. 1899 під назвою Музей старожитностей та мистецтв; Україна
- Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс**, спеціалізований культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад (1981) у м. Києві; Україна
- Національний музей космонавтики ім. С. П. Корольова**, спеціалізований культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад (1970) у м. Житомирі; Україна
- Національний музей літератури України**, спеціалізований музейний заклад (1986) у м. Києві, центральний музей такого профілю у країні; Україна
- Національний музей медицини України**, спеціалізований культурно-освітній і науково-дослідний заклад (1973) у м. Києві, експозиція якого висвітлює історію вітчизняної медицини; Україна
- Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків**, художня галерея (1919) у м. Києві; чільний музей світового мистецтва в країні, що презентує найзначніші колекції мистецтва Європи, Азії та Стародавнього світу; Україна
- Національний музей народної архітектури та побуту України**, скансен поблизу місцевості Пирогів на південній околиці м. Києва (1969), архітектурно-ландшафтний комплекс усіх історико-етнографічних регіонів України
- Національний музей Тараса Шевченка**, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад, створений 1949 шляхом об'єднання колекцій Галереї картин Тараса Шевченка (м. Харків) і Центрального державного музею Т. Шевченка (м. Київ); найбільше зібрання малярської спадщини митця; Україна

Національний музей у Варшаві, художній музей у м. Варшаві, один із найдавніших у країні (1862); об'єкт Державного реєстру музеїв; Польща

Національний музей у Кракові, художній музей у м. Кракові, один із найдавніших у країні (1879); об'єкт Державного реєстру музеїв; Польща

Національний музей у Нью-Делі, найбільша музейна установа Індії; діє в м. Нью-Делі з 1949; Індія

Національний музей у Празі, музейний заклад (1818) у м. Празі (Чехія); найбільший і найстаріший державний музей країни; головне й найбільше зібрання матеріалів з історії та культури Чехії

Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького. Науково-художній фонд митрополита Андрея Шептицького, художній музей, заснований митрополитом А. Шептицьким (1905) на основі Церковно-археологічного музею, що існував при митрополичій канцелярії від 1894, м. Львів; Україна

Національний науково-природничий музей НАН України, культурно-просвітницька та науково-дослідна установа в м. Києві, підпорядкована Відділенню загальної біології НАН України; один із найбільших природничих музеїв світу; науковий об'єкт, що становить національне надбання (діє з 2001); Україна

Національний римський музей, археологічний музей (1889) у м. Римі, експозиція якого висвітлює передісторію та ранню історію Стародавнього Риму; Італія

Національний характер, сукупність стійких психологічних, ментальних та поведінкових ознак, особливостей світосприйняття, притаманних певній етнонаціональній спільноті

Національний художній музей Республіки Білорусь, художня галерея (1939) у м. Мінську; найбільша мистецька колекція країни; Білорусь

Національний художній музей України, культурно-освітній і науково-дослідний заклад (1899) у м. Києві, найбільше мистецьке зібрання України

Національного автономного університету Мексики центральний кампус, університетське містечко (1949–1952) у м. Мехіко; пам'ятка

архітектури, пам'ятка монументального мистецтва, символ латиноамериканського модернізму; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2007); Мексика

Національного банку будинок у Києві, пам'ятка архітектури національного значення, Україна; див. у ст. **Національний банк України**

Нгоронгоро природоохоронна територія, природний та історико-археологічний об'єкт, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Танзанія

Неаполь Скіфський, пам'ятка археології, руїни столиці пізньоскіфської держави, об'єкт «Державного реєстру нерухомих пам'яток України», м. Сімферополь; АР Крим, Україна

Неаполя історичний центр, архітектурний комплекс історичної частини міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Італія

Некрополістика, історична дисципліна, що досліджує некрополі як історичні й культурні пам'ятки

Некрополь, великий цвинтар, могильник, кладовище; некрополями називають могильники Стародавнього Сходу, античного світу, Середземномор'я та Причорномор'я

Нематеріальна культурна спадщина, надбання культури у специфічних формах вияву (мова, фольклор, традиції, звичаї тощо), колективні знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти і культурні простори, які транслюються через покоління, відтворюються і живлять почуття етнокультурної самобутності та ідентичності.

Неможливе мистецтво, див. **Імп-арт**

Немрут-Даг, архітектурний ансамбль вірменської царської гробниці Антіоха I Коммагенського (62 до н. е.) на горі Немрут (мул Адияман, Туреччина); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Туреччина

Необароко, 1) термін, що вживається в межах постмодернізму на позначення стану західного суспільства кінця 20 ст., який визначається багатополарністю світоглядів, фрагментарністю сприйняття світу; 2) один із неостилів, що увійшли в моду в країнах Західної Європи в 1860-х — 1890-х; характеризується деструктивністю, ве-

ликою кількістю подрібненого барочного декору; 3) різновид українського мистецького стилю 20 ст., що пов'язаний із використанням елементів і форм давнього українського бароко (17–18 ст.)

Неовізантійський стиль, напрям в архітектурі історизму серед. 19 — поч. 20 ст.

Неоготика, стилізаторський напрям в архітектурі історизму серед. 19 — поч. 20 ст.

Неогрек, див. **Неокласицизм**

Неодетермінізм, нова версія інтерпретації феномена детермінізму в сучасній культурі, яка передбачає відмову від об'єктивного закономірного взаємозв'язку та взаємозумовленості явищ матеріального й духовного світу; визнання об'єктивної природи випадковості

Неоеволюціонізм, у сучасній культурології, соціології, соціальній антропології — теорії, що модифікують ідеї еволюціонізму 19 ст., заперечуючи однолінійність і безперервність розвитку

Неокласицизм, мистецька течія, що орієнтована на відродження класичних традицій і форм у мистецтві, ретроспективна тенденція художнього мислення, що звертається до ідеалів античності; напрям в архітектурі історизму 2-ї пол. 19 — поч. 20 ст.

Неоконструктивізм, 1) поняття, що узагальнює різні течії авангардного мистецтва, в якому художньо-образне відображення дійсності підміняється естетичним формоутворенням; 2) стиль у радянській архітектурі (з 2-ї пол. 20 ст.) і в сучасній російській архітектурі, що спирається на ідеї конструктивізму 1920-х — поч. 1930-х

Неолітичні кремнієві копальні в районі Сп'єнн (поблизу Монса), найбільші та найдавніші неолітичні копальні в Європі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Бельгія

Неомедієвізм, термін на позначення ретроспективних тенденцій у мистецтві країн Центральної та Північної Європи 16–17 ст., які не пройшли стадії зрілого класицизму епохи Відродження

Неореалізм, 1) течія англо-американської філософії 20 ст., що виникла як реакція на філософсько-ідеалістичні системи неогегельянства та прагматизму; базувалася на визнанні незалежного існування зовнішніх об'єктів та їх даності у чуттєвому досвіді

суб'єкта; 2) течія, яка розвинулася в образотворчому мистецтві низки країн Європи та США в середині 20 ст.; її представники на тлі модерністського формалістичного мистецтва проголосили повернення до реалістичних цінностей традиційних образотворчих форм

Неоренесанс, один із неостилів, в якому поєдналися елементи готики, класицизму, французького ренесансу й бароко; набув поширення в країнах Західної Європи в 1860-х — 1880-х

Неороманський стиль, напрям в архітектурі історизму серед. 19 — поч. 20 ст.

Неоромантизм, течія в художній культурі Європи кін. 19 — поч. 20 ст., що виникла як реакція на натуралізм у мистецтві та відродила низку принципів романтизму (подвиг, героїку пригод тощо)

Неостилі, узагальнена назва всіх вторинних стилів, історичних стилізацій, штучних відтворень історичних стилів минулого в наступних епохах

Несвізький замок, Архітектурний, житловий і культурний комплекс родини Радзивіллів у Несвіжі, архітектурний об'єкт, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2005); Білорусь

Несебира стародавнє місто, археологічний та архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1983); Болгарія

Нестінарство, Нестінарство, послання з минулого: фестиваль на честь святих Костянтина й Олени в с. Булгарі — щорічний (3–4 червня) фестиваль на честь святих Костянтина й Олени в с. Булгарі (гори Странджа, південний схід Болгарії), кульмінація якого — обрядовий танець на розпеченому вугіллі; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2009); Болгарія

Нігілізм, світоглядно-філософська позиція, що ґрунтується на запереченні усталених культурних цінностей, релігійних і моральних норм, соціальних ідеалів

Ніки Аптерос храм в Афінах, див. **Храм Ніки Аптерос на акрополі в Афінах**

Нікко святилища та храми, комплекс зі 103 пам'яток і прилеглої території у м. Нікко (префектура Тотігі, Японія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Японія

Німецький історичний музей, спеціалізована музейна установа (1987) у м. Берліні; Німеччина

Німецький музей, найбільший у світі музей природознавства та техніки (1903) у м. Мюнхені; Німеччина

Німецький національний музей, найбільша культурно-історична музейна установа країни (1852) у м. Нюрнберзі; Німеччина

Німфей, в античності — святилище, присвячене німфам, з архітектурно обробленою стіною з нішами й фонтанами

Нінгьо дзьорурі бунраку ляльковий театр, традиційний японський ляльковий театр, що виник на межі 16–17 ст.; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2008); Японія

Ніси парфянські фортеці, руїни стародавнього міста Ніси (Ахалський велаят, Туркменістан), заснованого парфянами в 3 ст. до н. е.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2007); Туркменістан

Ніцше, Фрідріх (1844–1900), філолог, філософ-ірраціоналіст, поет, представник філософії життя, автор концепції аполлонічного й діонісійського в культурі; Німеччина

Нова пінакотека, картинна галерея в м. Мюнхені; Німеччина

Нова речовність, нова матеріальність, напрям у мистецтві Німеччини 1920-х — 1930-х, концепція якого будувалася на парадигмі повернення до конкретної реальності; сенсом творчості була точність зображення, що не приховує за художньою декоративністю непривабливість реального світу

Новгорода й околиць історичні пам'ятки, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1992); Росія

Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім», див. «Слово о полку Ігоревім», Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник

Новий музей, музейна установа (1855) на території Берлінського музейного острова, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, м. Берлін; Німеччина

Новий світ, частини земної суші, що стали відомі європейцям (та колонізовані ними) від 15 ст. (на противагу Старому світові)

Новий час, епоха європейської та всесвітньої історії від порубіжжя 15–16 ст. (у вітчизняній традиції — до епохи Новітнього часу, у західній — триває дотепер), пов'язана з бурхливим науковим і

технічним поступом, розвитком капіталістичних відносин та експансією європейської цивілізації в інші регіони світу

Новогрудський замок, архітектурна пам'ятка в м. Новогрудку, Гродненська обл.; Білорусь

Новорозанівський курган, пам'ятка археології, одне з перших добре зафіксованих поховань скіфського часу (5 ст. до н. е.); знаходиться поблизу с. Новорозанівки Баштанського р-ну Миколаївської обл., Україна

Новруз, стародавнє свято Нового року в іранських і тюркських народів, яке за астрономічним сонячним календарем припадає на період весняного рівнодення; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2009); Афганістан — Азербайджан — Індія — Іран — Ірак — Казахстан — Киргизстан — Пакистан — Таджикистан — Туреччина — Туркменістан — Узбекистан

Ногайчинський курган, пам'ятка археології, багате сарматське поховання (1 ст. до н. е.) поблизу с. Червоне Сакського р-ну; АР Крим, Україна

Нойшванштайн, див. **Замок Нойшванштайн**

Ноосфера, буквально «сфера розуму», якісно новий стан біосфери, зумовлений культурною діяльністю людства як потужної геологічної сили; сфера взаємодії природи і суспільства, в межах якої людська діяльність стає визначальним чинником розвитку

Нор-Па-де-Кале кам'яновугільний басейн, культурний і промисловий ландшафт, сформований за три століття видобутку вугілля; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012); Франція

Носачівський курган, пам'ятка археології передскіфського часу (8 — поч. 7 ст. до н. е.) поблизу с. Носачів Черкаського р-ну Черкаської обл., Україна

Нубії пам'ятки від Абу-Сімбела до Філи, історико-археологічний комплекс, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Єгипет

Нью ейдж (New Age), широкий рух у культурі, релігії, філософії, науці 20 ст., світоглядною основою якого стало уявлення про нову еру в розвитку людства, що несе інший тип і спосіб взаємозв'язку науки, релігії, містики, знань, технологій, та актуалізація синкретичних уявлень і ритуальних практик

Нью-Ланарк, фабричне поселення 18 ст. — практичне втілення ідей утопічного соціалізму Р. Овена; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Велика Британія

Оаза Ель-Хаса — культурний ландшафт, що еволюціонує, найбільша оаза у світі, комплексна пам'ятка, що складається з каналів, садів, колодязів, озера, історичних будівель, міської забудови та археологічних об'єктів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2018); Саудівська Аравія

Оахаки історичний центр та археологічні пам'ятки Монте-Албану, руїни найдавнішого міста Мезоамерики, політичного й економічного центру Сапотецької цивілізації (штат Оахака, Мексика); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Мексика

Обеліск, вид меморіальної споруди, гранчастий стовп, що звукується дотори

Образ архітектурний, специфічна форма відображення архітектурних об'єктів у свідомості

Образ (мистецтво), 1) узагальнене художнє втілення у формі й змісті твору, що виражає творчий потенціал автора; 2) результат і форма відображення предметів і процесів матеріального світу в розумовій діяльності людини: модель, поняття, судження або висновки

Образ художній, категорія естетики й універсальна характеристика художньої творчості — притаманний мистецтву спосіб осмислення, репрезентації та перетворення дійсності

Образотворче мистецтво, див. **Мистецтво образотворче**

Образотворчих мистецтв музей у Будапешті, художня галерея, центральний музейний заклад країни (1896), експозиція якого висвітлює історію мистецтв Західної Європи; Угорщина

Образотворчих мистецтв музей у Лейпцизі, художня галерея (1848); одна з найцінніших мистецьких колекцій Німеччини

Обсерваторія Улугбека, архітектурно-археологічна пам'ятка, м. Самарканд; Узбекистан

Обскурантизм, негативне ставлення до освіти та прогресу, відсталість, реакційність

Ов'єдо та Королівства Астурії пам'ятки, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Іспанія

- Огієнко, Іван Іванович** (1882–1972), митрополит Української автокефальної православної церкви, мовознавець, культуролог, міністр освіти (1919) та віросповідань (1919–1920) УНР, дійсний член НТШ (1922); Україна — Польща — Канада
- Огрінь, Огрень, Стара Ігрень**, пам'ятка археології, що складається з багатошарового поселення та різночасових могильників на Ігреньському півострові у м. Дніпрі; Україна
- Огуз (курган)**, пам'ятка археології, скіфське поховання (4 ст. до н. е.) поблизу смт Нижні Сірогози Генічеського р-ну Херсонської обл., Україна
- Отборн, Вільям Філдінг** (1886–1959), соціолог, один із засновників соціології науки й соціології техніки; автор концепції «культурного відставання» і терміна «культурний лаг»; США
- Одеон**, в античній Греції — круглий будинок для музичних змагань і вистав
- Одеська кіностудія**, акціонерне товариство з кіновиробництва, правонаступник Одеської кінофабрики та Одеської кіностудії художніх фільмів; діє у м. Одесі з 1907; Україна
- Одеське товариство історії і старожитностей**, науково-археологічне товариство (1839–1922), що досліджувало історію земель півдня України та Криму й мало право на археологічні розкопки
- Одеський археологічний музей НАН України**, найстаріший в країні археологічний музей (1825); Україна
- Одеський державний літературний музей**, спеціалізований музейний заклад, діє у м. Одесі з 1977; Україна
- Одеський музей західного і східного мистецтва**, колекція творів західноєвропейського мистецтва 16–19 ст., діє у м. Одесі з 1923; Україна
- Одеський музей кіно**, Музей кіно Одеського відділення Національної спілки кінематографістів України, спеціалізований заклад культури на території Одеської кіностудії, колекції якого висвітлюють розвиток кінематографу в м. Одесі; Україна
- Одеський національний академічний театр опери та балету**, музичний театр (1887) в м. Одесі; найстаріший оперний театр України; пам'ятка архітектури національного значення; Україна
- Одеський художній музей**, художня галерея, діє у м. Одесі з 1899; Україна

«Одіссея», 1) епічна поема Гомера; 2) у широкому розумінні — тривалі мандри героя, який врешті-решт повертається додому

Ойканье, традиційний поліфонічний народний спів у Хорватії; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства, що потребує негайного захисту (від 2010)

Ойкумена, освоєна людством частина світу

Окіносіма, священний острів, і пов'язані з ним об'єкти в регіоні

Мунаката, група пам'яток священного для синтоїстів о. Окіносіма — втілення богині-покровительки мореплавців Тагорі Хіменокамі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2017); Японія

Окопи Святої Трійці, пам'ятка архітектури та містобудування національного значення поблизу с. Окопи, Чортківського р-ну Тернопільської обл., Україна

Оксиденталізм та орієнталізм, філософські поняття на позначення дихотомії Заходу і Сходу як унікальних культурних світів, умовну «вісь» розвитку людської цивілізації; дослідницькі метафори, які полегшують співвіднесення, порівняння та систематизацію культурного досвіду

Олександрівська церква у Запоріжжі, втрачений визначний архітектурний об'єкт; Україна

Олександрійський музей миру, культурно-освітній і науково-дослідний заклад (1987) у м. Олександрії (Кіровоградська обл., Україна); єдиний музей такого профілю в Україні

«Олександрія», парк у Білій Церкві, Державний дендрологічний парк «Олександрія» НАН України, пам'ятка садово-паркового мистецтва (м. Біла Церква, Київська обл.), пам'ятка архітектури національного значення; найбільший архітектурно оформлений ландшафтний парк в Україні

Олександропільський курган, Лугова могила, пам'ятка археології, скіфський курган (4 ст. до н. е.) поблизу с. Олександрополя Дніпровського р-ну Дніпропетровської обл., один із «царських» курганів Північного Причорномор'я; Україна

Олеський замок, пам'ятка архітектури національного значення, один із найстаріших в Україні замків (перша згадка — 1327); смт Олесько Золочівського р-ну Львівської обл.; Україна

Олімпейон, див. **Храм Зевса Олімпійського в Афінах**

- Олімпії археологічний музей**, спеціалізований заклад культури (1885), один із найбільших музейних закладів країни, розташований у м. Олімпія; Греція
- Олімпії археологічні пам'ятки**, руїни давньогрецького поселення в північно-західній частині Пелопоннеського півострова — місця проведення Олімпійських ігор і центру поклоніння Зевсу; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1989); Греція
- Олімпійський музей**, спеціалізований заклад культури (1993) у м. Лозанні (Швейцарія); центр наукових досліджень у галузі олімпійського спорту, олімпійської освіти й виховання; Європейський музей року 1995; Швейцарія
- Олінди історичний центр**, архітектурний ансамбль колоніального періоду; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1982); Бразилія
- «Олонхо»**, «Олонхо», якутський героїчний епос — один із найдавніших епосів тюркських народів; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (2005, 2008); Росія
- Оломоуца колона Святої Трійці**, зразок чумного стовпа (18 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Чехія
- «Ольвія»**, **Національний історико-археологічний заповідник**, комплекс пам'яток античного міста-держави, розташований у Миколаївській обл. (діє з 1926); Україна
- Ольшанський цвинтар**, найбільше кладовище м. Праги, національна культурна пам'ятка, український некрополь у Чехії
- Омбілін, історична вугільна шахта поблизу Савахлунто**, промисловий комплекс поблизу м. Савахлунто (Західна Суматра), створений голландським колоніальним урядом наприкінці 19 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Індонезія
- Онацький, Никанор Харитонович** (1874/1875–1937), мистецтвознавець, музейний діяч, археолог, живописець, поет, педагог, громадський діяч, організатор і директор Сумського художнього музею; Україна
- Онищенко, Олексій Семенович** (нар. 1933), філософ, культуролог, соціолог, історик, громадський діяч, академік НАН України
- Оп-арт**, оптичне мистецтво, художній напрям 2-ї пол. 20 ст., що використовує різноманітні оптичні ілюзії, засновані на особливостях сприйняття плоских і просторових фігур

- Опішнянський заповідник**, див. **Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному**
- Оранжа давньоримський театр із довкіллям і тріумфальна арка**, ансамбль давньоримських пам'яток; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1981); Франція
- Оранжерея**, засклеєне приміщення або споруда для вирощування рослин, які потребують особливих кліматичних умов
- Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, ЮНЕСКО**, спеціалізована установа ООН, яка, за співпраці своїх членів-держав у галузі освіти, науки, культури, сприяє ліквідації неписьменності, підготовці національних кадрів, розвитку національної культури, охороні пам'яток культури тощо
- Органічна архітектура**, напрям в архітектурі 20 ст.
- Орденський замок у Ризі**, архітектурний об'єкт, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Латвія
- Ордер архітектурний**, одне з основних понять в історії архітектури та теорії класичних архітектурних форм — композиційно осмислена й канонізована система елементів стійково-балкової конструкційної системи; розрізняють декілька класичних історичних ордерів, назви яких пов'язані з назвами племен і областей античності: грецькі — доричний, іонічний і коринфський; римські — тосканський, доричний, іонічний, коринфський і композитний; єгипетський
- Оркнейських островів неолітичні пам'ятки**, сакральні та житлові споруди періоду неоліту (3 тис. до н. е.) на Оркнейських островах у Шотландії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Велика Британія
- Орнамент**, живописна, графічна або скульптурна прикраса речі, система закономірного (згідно з симетрією, ритмом) поєднання геометричних чи стилізованих елементів
- Орта Віктора головні міські особняки у Брюсселі**, чотири споруди архітектора В. Орта — одного з основоположників стилю модерн; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Бельгія
- Ортега-і-Гассет, Хосе** (1883–1955) філософ і публіцист, теоретик культури; Іспанія

Ору-Прету історична забудова, архітектурний ансамбль колоніального періоду; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1980); Бразилія

Орхестра, в античній Греції — круглий майданчик для виступів акторів у театрі

Оселівські стоянки, група палеолітичних пам'яток в околицях с. Оселівка Дністровського р-ну Чернівецької обл., Україна

«Основного міфу» теорія, концепція, розроблена В. Топоровим та В. Івановим у 1960-х — 1970-х у галузі індоєвропейської міфології

Оствальд, Вільгельм Фрідріх (1853–1932), фізико-хімік і філософ-ідеаліст, Нобелівська премія з хімії (1909); увів термін «культурологія»; Латвія — Німеччина

Остія-Антика, археологічний заповідник, руїни давньоримського м. Остії; Італія

Острозький замок, пам'ятка архітектури національного значення в м. Острозі, Рівненська обл.; Україна

Осун-Осогбо священний гай, сакральна пам'ятка народу йоруба, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2005); Нігерія

Осьовий час, термін, уведений К. Ясперсом на позначення епохи якісних трансформацій духовно-культурного, світоглядного життя людства (появи раціональної філософії та етично орієнтованих релігій) при переході від ранніх до розвинутих цивілізацій (8 ст. до н. е. — 2 ст. н. е.)

Охорона пам'яток архітектури та містобудування, комплекс заходів щодо збереження пам'яток для теперішнього і майбутніх поколінь

Охридського регіону природна та культурна спадщина, природоохоронна територія та історико-архітектурний ансамбль м. Охрида й околиць; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Північна Македонія — Албанія

Охтирський Троїцький монастир, частково втрачений визначний архітектурний ансамбль, Сумська обл.; Україна

Павільйон, невелика паркова споруда; приміщення для розміщення експозиції, кінозйомок, торгівлі тощо

Пагарпурської буддійської вігари руїни, див. **Сомапуре Магавігара**

- Пагода**, буддійська сакральна і меморіальна споруда у вигляді багатоярусної башти
- Падуні ботанічний сад**, перший у світі заклад такого типу (1545); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Італія
- Пакіме археологічна зона, Касас-Грандес**, руїни доколумбового міста (штат Чиваві, Мексика); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998)
- Паланок, замок у Мукачеві**, пам'ятка архітектури національного значення, у стінах якої діє Мукачівський історичний музей; Україна
- Палац**, репрезентативна будівля житлового чи громадського призначення
- Палац Абази в Одесі**, пам'ятка архітектури національного значення; Україна
- Палац Безбородька у с. Стольне**, втрачений визначний архітектурний об'єкт у Корюківському р-ні Чернігівської обл.; Україна
- Палац Вишневецьких у Вишнівці**, пам'ятка архітектури національного значення, Кременецький р-н Тернопільської обл.; Україна
- Палац Гагаріна в Одесі**, пам'ятка архітектури національного значення; Україна
- Палац дожів у Венеції**, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія. Див. також у ст. **Венеція та її лагуна**
- Палац імператора Діоклетіана**, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, м. Спліт; Хорватія. Див. також у ст. **Спліта історичний центр із палацом Діоклетіана**
- Палац каталонської музики і лікарня Сан Пау**, архітектурний ансамбль у м. Барселоні; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Іспанія
- Палац князів Сангушків в Ізяславі**, частково втрачений визначний архітектурний ансамбль, пам'ятка архітектури національного значення; Україна
- Палац Кочубеїв у Диканьці**, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Полтавська обл.; Україна
- Палац Любомирських у Рівному**, втрачений визначний архітектурний об'єкт; Україна

Палац у с. Маліївці, пам'ятка архітектури національного значення, Кам'янець-Подільський р-н Хмельницької обл.; Україна

Палац Парламенту в Бухаресті, визначна архітектурна споруда; Румунія

Палац Потоцьких у Тульчині, пам'ятка архітектури національного значення, Вінницька обл.; Україна

Палац Кирила Розумовського в Батурині, пам'ятка архітектури національного значення, Чернігівська обл.; Україна

Палац Кирила Розумовського в Глухові, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Сумська обл.; Україна

Палац робітника у Харкові, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Палаццо, італійський міський приватний палац із внутрішнім двором

Палаццо Канчелерія в Римі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія. Див. також у ст. **Рима історичний центр**, власність Святого Престолу в цьому місті, що користується правами екстериторіальності, і **Сан-Паоло-Фуорі-ле-Мур**

Палаццо Медічі-Рікарді у Флоренції, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія. Див. також у ст. **Флоренції історичний центр**

Палаццо Пітті у Флоренції, палац і галерея мистецтв, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія. Див. також у ст. **Флоренції історичний центр**

Палаццо Ручеллаї у Флоренції, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія. Див. також у ст. **Флоренції історичний центр**

Палаццо Строцці у Флоренції, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія. Див. також у ст. **Флоренції історичний центр**

Палаццо Фарнезе в Римі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія. Див. також у ст. **Рима історичний центр**, власність Святого Престолу в цьому місті, що користується правами екстериторіальності, і **Сан-Паоло-Фуорі-ле-Мур**

Паленке, Доіспанське місто та національний парк Паленке, комплекс археологічних та архітектурних пам'яток міста майя; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Мексика

Палермо арабо-норманська архітектура та кафедральні собори Чефалу й Монреале, історико-архітектурний комплекс періоду норманського завоювання Італії (12 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2015); Італія

Палестина: земля олив і виноградників — культурний ландшафт південної частини Єрусалима, Баттір, комплекс пам'яток, пов'язаних із унікальною системою зрошування долин сільськогосподарського призначення та розподілу водних ресурсів між жителями с. Баттір; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); у Переліку пам'яток всесвітньої спадщини в небезпеці (від 2014); Палестина

Палімпсест, переважно пергаментний чи папірусний рукопис, первісний текст якого було зіскоблено або змито і замість нього написано новий текст

Паломницькі церкви у Франції, пам'ятки архітектури, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Франція

Пальміри археологічні пам'ятки, історико-архітектурний комплекс м. Пальміри; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1980); у Переліку пам'яток всесвітньої спадщини в небезпеці (від 2013); Сирія

Пам'ятка, матеріальний об'єкт або зафіксована в будь-якій об'єктивній формі ідеальна конструкція, що є продуктом історичного розвитку суспільства та втілює певні риси й етапи цього розвитку

Пам'ятка археології, сукупність давніх артефактів і відкладень, що пов'язані в єдине ціле безпосереднім зіткненням, взаєморозташуванням та взаємопроникненням

Пам'ятка архітектури, різновид пам'яток культури, високохудожній архітектурний твір, створений у попередні історичні періоди

Пам'ятка історичного ландшафту, природна територія, що має історичну цінність

Пам'ятка історії, різновид пам'яток культури, визначне місце, пов'язане з важливими історичними подіями, із життям і діяльністю видатних осіб, культурою та побутом народу тощо

Пам'ятка культури, визначна споруда, археологічний об'єкт чи витвір мистецтва, що є частиною культурного надбання країни, людства загалом і охороняється законом

Пам'ятка містобудування, високохудожній містобудівний твір, виконаний у попередні історичні періоди

Пам'ятка монументального мистецтва, різновид пам'яток культури, високохудожній зразок скульптури, живопису чи декоративного мистецтва, що відображає світогляд, естетику та рівень розвитку культури певної історичної епохи

Пам'ятка науки і техніки, унікальний промисловий, виробничий, науково-виробничий, інженерний, інженерно-транспортний, видобувний об'єкт, що визначає рівень розвитку науки і техніки певної епохи, певних наукових напрямів або промислових галузей

Пам'ятка садово-паркового мистецтва, поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами

Пам'ятки промислової революції епохи Мейдзі: чорна металургія, виробництво сталі, кораблебудування та вугільна промисловість, ансамбль із одинадцяти пам'яток періоду промислової революції кін. 19 — поч. 20 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2015); Японія

«Пам'ятки України», науково-популярне видання (започатковане 1969), яке висвітлює питання пам'яткознавства, музеєзнавства та українознавства

Пам'яткознавство, спеціальна наукова дисципліна, предметом якої є всебічне дослідження, охорона, збереження і популяризація пам'яток історії та культури як складових національної і всесвітньої культурної спадщини

Пам'ятник, скульптурний або архітектурний твір, встановлений для увічнення пам'яті видатної людини чи історичної події

Пам'ятник-музей визволителям м. Києва від фашистських загарбників в 1943 році, див. Національний музей-заповідник «Битва за Київ у 1943 році»

Пам'ятник Слави в Полтаві, пам'ятка архітектури та монументального мистецтва національного значення; Україна

«Пам'ять світу», програма ЮНЕСКО, міжнародна ініціатива (1992), що має на меті забезпечення визнання документальної спадщини країн світу, ведення реєстру цієї спадщини і присудження емблеми з метою її ідентифікації; має міжнародне, регіональне та національне значення

- Панвіц, Рудольф** (1881–1969), письменник, поет, філософ, культуролог, автор поняття «постмодерн»; Польща — Німеччина
- Панно**, частина стіни, виділена обрамленням і заповнена живописним або скульптурним зображенням чи орнаментом
- Паннонгалми тисячолітнє бенедиктинське абатство та його природне середовище**, архітектурний ансамбль одного з найбільших монастирів Європи (10 ст.) у м. Паннонгалмі (медьє Дьйор-Мошон-Шопрон, Угорщина); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Угорщина
- Панорама**, загальний вигляд природного, антропогенного ландшафту або його зображення
- Пантелеймонівська церква у Галичі**, пам'ятка архітектури національного значення; тепер с. Шевченкове Івано-Франківського р-ну Івано-Франківської обл.; Україна
- Пантеон**, 1) сукупність усіх богів певної язичницької релігії (міфології); 2) в античних релігіях — храм, присвячений всім богам; 3) загальна назва для місця поховання відомих людей
- Пантеон у Парижі**, див. **Церква святої Женеєви (Пантеон) у Парижі**
- Пантеон у Римі**, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія. Див. також у ст. **Рима історичний центр, власність Святого Престолу в цьому місті, що користується правами екстериторіальності, і Сан-Паоло-Фуорі-ле-Мура**
- Папський палац в Авін'йоні**, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Франція. Див. також у ст. **Авіньйона історичний центр**
- Папаханаумоуакееа, морська національна пам'ятка**, група островів та атолів посеред Тихого океану у складі Північно-західних Гавайських островів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2010); США
- Параті й Ілья-Гранді — культура та біорізноманіття**, культурний і природний ландшафт між гірським хребтом Серра-да-Бокайна та Атлантичним океаном; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Бразилія
- Парк**, озеленена територія, призначена для відпочинку

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва, різновид заповідних об'єктів, найцінніші зразки паркового будівництва

Парк «Софіївка» в Умані, див. «Софіївка», парк в Умані

Партер, відкрита частина саду або парку з газонами, квітниками, водоймами; нижній рівень зали для глядачів у театрі

Парфенон в Афінах, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта все-світньої спадщини ЮНЕСКО, Греція; див. також у ст. **Акрополь**

Патерн, повторюваний елемент у різних сферах життя; різновид асоціації, складна впорядкованість абстрактів у матеріалі; структура множинного матеріалу; у культурології — зразок, модель культури, структура культурного об'єкта або явища

Патмоса історичний центр (хора) з монастирем Івана Богослова й печерою Апокаліпсису, історико-архітектурний комплекс о. Патмоса; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Греція

Патріархів печера, печера Махпела, печера Ібрагіма, гробниця в м. Хевроні, де, згідно з Біблією, поховані патріархи з дружинами (Авраам із Сарою, Ісаак із Ревекою, Яків із Лією) і, згідно з юдейською традицією, — Адам із Євою; Палестина

Паттадакала група пам'яток, архітектурний ансамбль м. Паттадакала (штат Карнатак, Індія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Індія

Пейзаж, жанр образотворчого мистецтва або окремий твір цього жанру, в якому основним об'єктом зображення є природа

Пекіна літній палац та імператорський сад, історико-архітектурний комплекс літньої резиденції імператорів династії Цін і парку із понад трьома тисячами будівель; пам'ятка садово-паркового мистецтва Китаю; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Китай

«Пекінської людини» стоянка у Чжоукоудяні, археологічний об'єкт: короточасне поселення синантропа бл. 600–400 тис. років тому; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Китай

Пектораль, нагрудна металева прикраса, що облягає груди та плечі

Пектораль із Товстої могили, Скіфська пектораль, нагрудна прикраса скіфського царя (4 ст. до н. е.), виявлена 1971 у кургані Товста могила поблизу м. Покрова Дніпропетровської обл.; Україна

Пекче історична область, група пам'яток стародавньої держави Пекче; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2015); Південна Корея

Первісна культура, див. **Культура первісного суспільства**

Пергам і його багаточаровий культурний ландшафт, руїни колишньої столиці Пергамського царства (тепер околиця м. Бергама, провінція Ізмір, Туреччина); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); Туреччина

Пергамський вітар, античний вітар із м. Пергама, визначна архітектурна пам'ятка, тепер у м. Берліні (Німеччина)

Переп'ятиха, пам'ятка археології, курган ранньоскіфського часу (кін. 7 ст. до н. е.) поблизу с. Мар'янівка Білоцерківського р-ну Київської обл.; Україна

«Переяслав», **Національний історико-етнографічний заповідник**, заповідна територія в м. Переяславі та його околицях, діє з 1979; Україна

Переяславський колегіум, православний навчальний заклад вищого типу; пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Периптер, тип античного грецького храму з колонадами по периметру

Персеполь, комплекс архітектурних пам'яток столиці імперії Ахеменідів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Іран

Перформанс, 1) різновид концептуального мистецтва, що спеціалізується на відображенні переживань, станів свідомості, соціально-психологічних явищ, які виникають у процесі людського спілкування; 2) коротке дійство або вистава, що виконується за визначеним планом, сценарієм, програмою одним або кількома учасниками в художній галереї, музеї, залі перед запрошеною публікою

Петергофа Великий палац, див. **Великий палац у Петергофі**

«Петергоф», **державний музей-заповідник**, музейний комплекс палаців і парків 18–19 ст. у м. Санкт-Петербурзі; Росія

Петра, руїни стародавнього міста набатеїв; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Йорданія

Петриківський розпис, Петриківський декоративний розпис як феномен українського орнаментального народного мистецтва, різновид декоративно-орнаментального народного малярства, що

- сформувався в селищі Петриківка на Дніпровщині; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2013); Україна
- Петров, Віктор Платонович** (1894–1969), філософ, письменник, антрополог, літературний критик, історик, культуролог, член НТШ; Україна
- Петроглиф**, наскельний малюнок чи напис
- Петроглиф, національний монумент**, пам'ятка природи й археології поблизу м. Альбукерке, штат Нью-Мексико; США
- Петропавлівська фортеця у Санкт-Петербурзі**, комплекс архітектурних пам'яток, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Росія. Див. також у ст. **Санкт-Петербурга історичний центр і пов'язані з ним групи пам'яток**
- Петропавлівська церква у Києві**, втрачений визначний архітектурний об'єкт; Україна
- Петропавлівський костел на Антакальнісі**, архітектурна пам'ятка у м. Вільнюсі; Литва
- Петропавлівський собор у Санкт-Петербурзі**, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Росія. Див. також у ст. **Санкт-Петербурга історичний центр і пов'язані з ним групи пам'яток**
- Петрушевич, Антін Степанович** (1821–1913), історик, архівіст, археолог, філолог, етнограф, релігійний, музейний і громадський діяч; Україна
- Петяявесі старовинна церква**, лютеранська дерев'яна церква (18 ст.) у с. Петяявесі (Центральна Фінляндія) — типовий приклад унікальних для Східної Скандинавії архітектурних традицій; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Фінляндія
- Печа (Сопіани) ранньохристиянський некрополь**, найбільше ранньохристиянське кладовище Європи (4 ст.) у м. Печі (медье Бараня, Угорщина); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Угорщина
- П'ємонт ландшафт виноградників: Ланге-Роєро та Монферрат**, один із найважливіших виноробних регіонів Італії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); Італія
- П'єнци історичний центр**, історико-архітектурний комплекс міста, де вперше на практиці були втілені містобудівні концепції епохи

- Відродження; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Італія
- Пібоді музей археології та етнології**, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад при Гарвардському університеті (м. Кембридж, штат Массачусетс); США
- Пібоді музей в Ессексі**, художній музей у м. Салемі (округ Ессекс, штат Массачусетс); один із найдавніших безперервно діючих музеїв США
- Південний канал**, Лангедокський канал, технічна споруда, що сполучає м. Тулузу із портом Сет на березі Ліонської затоки, також у Тулузі сполучається з Гаронським каналом, що веде до Біскайської затоки; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Франція
- «Під чорним орлом», Аптека-музей у Львові**, спеціалізований заклад культури (1966), експозиція якого висвітлює історію фармації та медицини; Україна
- Підгорецький замок у Львівській області**, пам'ятка архітектури національного значення у с. Підгірці Золочівського р-ну Львівської обл.; Україна
- Пізи Соборна площа**, середньовічний архітектурний комплекс центральної площі міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Італія
- Пікассо музей у Барселоні**, спеціалізований заклад культури (1963) у м. Барселоні (Іспанія), який експонує одну з найбільших колекцій художника П. Пікассо; один із найвідвідуваніших музеїв Каталонії
- Пікассо музей у Малазі**, спеціалізований заклад культури (2003) у рідному місті художника на території палацу Буенавіста; Іспанія
- Пікассо музей у Парижі**, спеціалізований заклад культури (1985) у м. Парижі; Франція
- Піктографія**, мальоване письмо, одна з найдавніших форм писемності
- Піку виноробний ландшафт**, матеріальні свідчення виноробної культури на о. Піку (Азорські о-ви), зародження якої датують 15 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Португалія

Пімачіовін Акі, культурний ландшафт споконвічної території проживання анішінабегів — носіїв традиції «збереження землі» (провінції Манітоба й Онтаріо, Канада); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2018); Канада

Пінакотека, картинна галерея

Пінакотека сучасності, художній музей у м. Мюнхені (Німеччина), до складу якого входять: Колекція сучасного мистецтва, Нова колекція, Архітектурний музей Мюнхенського технічного університету, а також Державне зібрання графіки

Пінзеля Івана Георгія музей, Музей «Творчість Івана Георгія Пінзеля», експозиція сакральної барокової скульптури 18 ст.; діє з 1996 у м. Львові у приміщенні колишнього костелу кларисок; Україна

Пін'яо, Старовинне місто Пін'яо, історико-архітектурний комплекс традиційного китайського міста періоду династій Мін і Цін; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Китай

Піо-Крістіано музей, один із музеїв Ватикану (1854), який експонує ранньохристиянські твори мистецтва, знайдені у римських катакомбах

Піраміда (архітектура), монументальна поховальна чотиригранна споруда

Піраміда фараона Джосера в Саккарі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Єгипет. Див. також у ст. **Мемфіс та його некрополі** — ділянки пірамід від Гізи до Дахшура

Піраміди в Гізі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Єгипет. Див. також у ст. **Мемфіс та його некрополі** — ділянки пірамід від Гізи до Дахшура

«**Пісня про Нібелунгів**», пам'ятка німецького героїчного епосу, створена приблизно 1200–1210

Пія-Климента музей, один із музеїв Ватикану (1771) на території палацу Бельведер, що експонує твори античного мистецтва

Плантена-Моретуса музейний комплекс видавництва й типографії, музейна установа (1876) у м. Антверпені, присвячена ранньому періоду книгодрукування в Європі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2005); Бельгія

Плас-Станіслас, Плас-де-ла-Кар'єр і Плас-д'Альянс у Нансі, містобудівний ансамбль із трьох площ; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1983); Франція

Платереско, стиль в архітектурі Іспанії 19 ст.

Плачинда, Сергій Петрович (1928–2013), письменник, літературознавець, культуролог, дослідник давньоукраїнської міфології, публіцист; Україна

Плем'я, в етнології, соціальній та культурній антропології, політичній соціології та соціальній історії — суспільна група, форма соціальної та політичної організації людського суспільства, характерна для доби первісності, переходу до соціально стратифікованого суспільства та ранніх форм держави

Плетіння, ремесло з виготовлення господарсько-побутових та художніх виробів з різної еластичної сировини (лози, кори, тощо)

Площа Ринок у Львові, ансамбль архітектурних пам'яток національного значення, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Україна. Див. також у ст. **Львова історичний центр**

Площа Сан-Марко у Венеції, ансамбль архітектурних пам'яток, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія. Див. також у статтях **Венеція та її лагуна**, **Собор Сан-Марко у Венеції**

Площа Сан-Франциско в Сан-Крістовао, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2010); Бразилія

Площа Святого Петра в Римі, ансамбль архітектурних пам'яток, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія. Див. також у ст. **Рима історичний центр**, **власність Святого Престолу в цьому місті, що користується правами екстериторіальності**, і **Сан-Паоло-Фуорі-ле-Мура**

Плюралізм (культурологія), методологічний принцип, що протистоять теоріям єдиної, універсальної загальнолюдської культури (цивілізації); суть принципу полягає у визнанні існування різних і рівноцінних культур

Пнівський замок, пам'ятка архітектури й містобудування національного значення, Івано-Франківська обл.; Україна

Поблет, Монастир Поблет, цистерціанський монастир (1151); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1991); Іспанія

Поверті-Пойнт монументальні земляні споруди, пам'ятка археології — комплекс із п'яти курганів (3700–3100 до н. е.) поблизу селища Еппс, штат Луїзіана; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); США

Повсякденна культура, див. **Культура повсякденна**

Повсякденність, уся сукупність життєвих реалій, актуальне «тепер» і «тут» буття людини, що охоплює весь спектр її особистісних виборів, природні й самоочевидні умови її діяльності

Погруддя, бюст, скульптурне зображення голови і верхньої частини тіла людини

Покровська церква у с. Волокитине, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Конотопський р-н Сумської обл.; Україна

Покровська церква у с. Дігтярівка, частково втрачений визначний архітектурний об'єкт, Новгород-Сіверський р-н Чернігівської обл.; Україна

Покровська церква у Зінькові, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Полтавська обл.; Україна

Покровська церква в Києві, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Покровська церква у Новгороді-Сіверському, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Чернігівська обл.; Україна

Покровська церква у с. Пархомівка, пам'ятка архітектури національного значення, Білоцерківський р-н Київської обл.; Україна

Покровська церква у Переяславі, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Київська обл.; Україна

Покровська церква у с. Пирогівка, пам'ятка архітектури національного значення, Шосткинський р-н Сумської обл.; Україна

Покровська церква у Ромнах, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Сумська обл.; Україна

Покровська церква в Сутківцях, пам'ятка архітектури національного значення, Ярмолинецький р-н Хмельницької обл.; Україна

Покровська церква і дзвіниця в Сумах, втрачені визначні архітектурні об'єкти; Україна

Покровський собор в Ізмаїлі, пам'ятка архітектури національного значення, Одеська обл.; Україна

Покровський собор в Охтирці, пам'ятка архітектури національного значення, Сумська обл.; Україна

Покровський собор у Харкові, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Польді-Пеццолі музей, художня галерея (1881) у м. Мілані; Італія
«Поле Берестецької битви», **Національний історико-меморіальний заповідник**, архітектурно-меморіальний комплекс, пам'ятка архітектури, історії, археології національного значення, Волинська обл.; Україна

Поливанів Яр, пам'ятка археології, багаточисельне поселення трипільської культури поблизу с. Комарова, Дністровський р-н Чернівецької обл.; Україна

Політична культура, див. **Культура політична**

Поліформізм культури, множинність форм культури, культурне різноманіття, яке зумовлене соціальною різноманітністю суспільства, що призводить до диференціації властивих йому цінностей

Полкова канцелярія в Козельці, пам'ятка архітектури національного значення, Чернігівська обл.; Україна

Полкова канцелярія в Чернігові, пам'ятка цивільної архітектури 17 ст. у м. Чернігові; Україна

Полтави Кругла площа, див. **Кругла площа у Полтаві**

Полтавського губернського земства будинок, пам'ятка історії та архітектури (1903–1908) у м. Полтаві; Україна

Полуботка кам'яниця у Любечі, див. **Кам'яниця Полуботка у Любечі**

Польдер Бемстер, найстаріша з відвойованих у моря ділянок суходолу в Нідерландах (муніципалітет Бемстер, провінція Північна Голландія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Нідерланди

Полювання та природи музей, спеціалізований заклад культури (1967) у м. Парижі, який експонує мисливську зброю, трофеї, а також твори мистецтва, пов'язані з полюванням; Франція

Поморянський замок, пам'ятка історії та архітектури в с. Поморяни Золочівського р-ну Львівської обл.; Україна

Помпеї, Геркуланум і Торре-Аннунціата — **археологічні зони**, комплекс пам'яток двох давньоримських міст і поселення, що загинули унаслідок виверження вулкану Везувію (79); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Італія

Помпиду Жоржа центр, Національний центр мистецтва й культури імені Жоржа Помпиду, культурний центр (1977) у м. Парижі; Франція

Пон-дю-Гар (давньоримський акведук), пам'ятка давньоримської архітектури, найвищий давньоримський акведук із тих, що збереглися; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Франція

Понткісілте акведук і канал, пам'ятка науки і техніки, пам'ятка архітектури, найдовший і найвищий акведук Великої Британії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2009); Велика Британія

Поп-арт, напрям в образотворчому мистецтві США та Західної Європи (кін. 1950-х — 1960-ті), що виник як реакція несприйняття на абстрактний експресіонізм

Поп-культура, напрям у художній культурі др. пол. 20 ст. — поч. 21 ст., для артефактів якого характерні спрощеність, розважальність та орієнтація на масову аудиторію

Попович, Мирослав Володимирович (1930–2018), філософ, культуролог, громадський і політичний діяч, академік НАН України, директор Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України у 2001–2018; Україна

Порто-Венере, Чинкве-Терре та острови (Пальмарія, Тіно й Тінетто), культурний ландшафт, що відображає основні етапи розвитку людських поселень у цьому регіоні за останнє тисячоліття; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Італія

Порту історичний центр, міст Луїша I та монастир Серра-ду-Пілар, історико-архітектурний ансамбль; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Португалія

Поселення, населений пункт; в археології — місце перебування людського колективу, обране на тривалий час

Поселення вождів і кам'яні кулі племені Дікіс доколумбового періоду, доісторичні кам'яні кулі (петросфери), виявлені у гирлі річки Діквіс, на півострові Нікоя й на острові Каньйо біля узбережжя Коста-Рики; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); Коста-Рика

Постімпресіонізм, художній напрям, що виник на межі 19–20 ст. на основі художніх досягнень імпресіонізму, однак спирався на низку

нових художніх принципів і висунув нову художню концепцію світу й особистості

Постіндустріальне суспільство, стадія розвитку соціуму, що приходить на зміну державно-монополістичному індустріальному суспільству і відзначається збільшенням частки виробництва послуг та інформації і зростанням суспільної важливості такого виробництва

Постколоніалізм, міждисциплінарні студії, що вивчають наслідки колоніального правління та його скасування, стосунки колишніх метрополій із колоніями

Постмодерн, одне з основних понять сучасних соціологічних і культурологічних теорій, що позначає відтинок історичного часу, який хронологічно розпочався в період підриву основ індустріального ладу і сягає в майбутнє

Постмодернізм, поняття на позначення структурно подібних явищ у суспільному житті та культурі 2-ї пол. 20 ст. — поч. 21 ст., зміст яких становить радикальний перегляд традиційних засад європейської культури, її ідей, цінностей, ідеалів, морально-етичних приписів, стереотипів тощо; вживається стосовно: 1) постнекласичного типу філософування; 2) комплексу художніх стилів, що виникли в епоху постмодерну

Постмодернізм (архітектура), напрям в архітектурі 2-ї пол. 20 ст.

Постструктуралізм, напрям у філософських і гуманітарних дослідженнях, що розвинувся у 1970-х — 1980-х у формі критики і подолання структуралізму

Потала, Історичний ансамбль палацу Потала в м. Лхаса, палацово-храмовий комплекс — зимова резиденція далай-лами; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Тибетський автономний округ, Китай

Потосі, індустріальний та архітектурний ландшафт одного з найбільших промислових комплексів 16 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); у Переліку пам'яток всесвітньої спадщини в небезпеці (від 2014); Болівія

Потоцьких палац у Тульчині, див. **Палац Потоцьких у Тульчині**

Потсдама і Берліна палаци та парки, комплекс пам'яток архітектури й садово-паркового мистецтва міст Потсдама та Берліна; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990); Німеччина

Поховання (археологія) — поміщення небіжчика або залишків його кремації у землю — природну чи штучну камеру або урну

Поховальна пам'ятка, речовий результат поховального ритуалу, спеціально оформлене місце поховання людей і тварин

Почаївська Успенська лавра, пам'ятка архітектури національного значення, Тернопільська обл.; Україна

Прадо, Національний музей Прадо, музей і галерея мистецтв у м. Мадриді (засн. 1819); одне з найбільших і найвагоміших зібрань європейського образотворчого мистецтва у світі; Іспанія

Праги історичний центр, архітектурний комплекс історичної частини міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1992); Чехія

Празький град, ансамбль архітектурних пам'яток, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Чехія. Див. також у ст. **Праги історичний центр**

Празький національний музей, див. **Національний музей у Празі**

Прамбанан, храмовий комплекс, архітектурний ансамбль ранньосередньовічних буддійських та індуїстських храмів у центральній частині о. Ява (Індонезія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1991)

Преахвіхеа, храмовий комплекс періоду Кхмерської імперії, присвячений богу Шіві; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2008); Камбоджа

Премодерн, історичний період, що передує модерну

Прецедентний текст культури, добре відомий середньостатистичному носієві певної культури текст, до якого він багаторазово звертається упродовж життя в процесах соціалізації, міжособистісного спілкування з метою задоволення пізнавальних і естетичних потреб

Примітивізм, 1) низький або початковий ступінь розвитку чого-небудь; 2) спрощення чого-небудь; 3) художня стилістика, для якої характерні спрощені форми; 4) тенденція в мистецтві кін. 19 — поч. 20 ст., якій властиві свідоме спрощення художніх засобів, звернення до т. з. примітивного мистецтва (напр., до народної чи дитячої творчості, творчості народів Африки, Океанії тощо)

Приморський бульвар в Одесі, ансамбль пам'яток архітектури національного значення; Україна

Природознавства музей у Лондоні, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад (1881), колекція якого презентує 5 напрямів: ботаніку, зоологію, мінералогію, палеонтологію та ентомологію; Велика Британія

Природознавства національний музей у Парижі, музей природничої історії (1793); Франція

Притисько-Микільська церква, діючий православний храм у м. Києві, пам'ятка архітектури національного значення (1695–1707); Україна

Провен, місто середньовічних ярмарків, архітектурний ансамбль середньовічного торговельного центру; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Франція

Прогрес, поступ, напрям розвитку, що характеризується переходом від нижчого щабля до вищого, від простого рівня організації до складнішого, досконалішого

Пропілеї Акрополя в Афінах, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Греція. Див. також у ст. **Акрополь**

«Просвіти» в Україні, культурно-освітні громадські організації (1868 — кін. 1930-х)

Просвітництво, 1) особливий тип світогляду та філософії, що сформувався в культурному житті Європи та Америки 18 ст.; 2) новобуржуазна ідеологія антифеодального спрямування, яка пропагувала завдання перебудови всіх сфер суспільного життя на принципах розуму, свободи й рівності, природного права, соціальних реформ

Просекко пагорби в Конельяно та Вальдобб'ядене, ландшафт регіону виробництва вина Просекко; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Італія

Проторенесанс, історична доба переходу від Готики до Ренесансу в 13–14 ст.

Процес культурний, див. **Культурний процес**

Прядіння, одне з традиційних ремесел, процес подовжнього складання і спірального скручування окремих волокон для одержання довгої і міцної нитки

Психологія крос-культурна, область психології, що вивчає закономірності розвитку й функціонування психіки в контексті зумовленості її формування соціальними, культурними та економічними факторами

Псковської архітектурної школи храми, десять пам'яток церковної архітектури м. Пскова 12 — поч. 17 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Росія

Пуєбли історичний центр, архітектурний ансамбль столиці штату Пуєбла (Мексика); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Мексика

Пунічне місто Керкуан та його некрополь, руїни стародавнього міста, зруйнованого під час Першої Пунічної війни; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Туніс

Пустинно-Рихлівський Миколаївський монастир, втрачений визначний архітектурний комплекс поблизу смт Понорниця Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл.; Україна

Пуфендорф, Самюель фон (1632–1694), юрист, політичний мислитель, історик, державний діяч; засновник світської юридичної науки, фундатор німецької природно-правової школи; вперше вжив термін «культура» в сучасному розумінні слова; Німеччина — Швеція

Пучков, Андрій Олександрович (нар. 1970), історик і теоретик архітектури, мистецтвознавець, культуролог; Україна

Пушкарівські стоянки, пам'ятка археології, група палеолітичних і мезолітичних стоянок в околицях с. Пушкарів Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл.; Україна

Пушкінський музей, див. **Державний музей образотворчих мистецтв імені О. С. Пушкіна**

П'ю міста-держави, руїни трьох міст-держав, заснованих народом п'ю у 2 ст. до н. е. (Верхня Бірма); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); М'янма

П'яти континентів музей у Мюнхені, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад, що спеціалізується на не-європейських творах мистецтва і предметах, що мають культурну цінність; Німеччина

П'ятницька церква в Чернігові, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

- Рабат, сучасна столиця та історичне місто: спільна спадщина**, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012); Марокко
- Равенни ранньохристиянські пам'ятки**, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Італія
- Раджастхану гірські форти**, комплекс із шести оборонних споруд 5–18 ст. на території штату Раджастхан (Індія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2013); Індія
- Райта Френка Ллойда архітектура 20 століття**, комплекс із восьми будівель, споруджених арх. Ф. Л. Райтом у США в 1-й пол. 20 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); США
- «Райтінг-он-Стоун»**, культурний ландшафт теренів, священних для чорноногих (групи корінних американських народів) на кордоні між Канадою та США; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Канада
- Райхенау монастирський острів**, архітектурний ансамбль бенедиктинського монастиря (8 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Німеччина
- Раммельсберга шахти, Гюслара історичне місто й система управління водними ресурсами Верхнього Гарца**, давній центр гірництва (з 10 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1992); Німеччина
- Рані-кі-вав (ступінчастий колодязь королеви) в Патані**, індуїстський храм у м. Патані (штат Гуджарат, Індія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); Індія
- Рапа-Нуї національний парк**, культурний ландшафт о. Пасхи; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Чилі
- Ратуша**, будівля міського самоврядування
- Ратуша в Бучачі**, пам'ятка архітектури національного значення, Тернопільська обл.; Україна
- Ратуша у Відні**, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Австрія. Див. також у ст. **Відня історичний центр**
- Ратуша у Львові**, пам'ятка архітектури національного значення, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Україна. Див. також у ст. **Львова історичний центр**

Ратуша у Таллінні, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Естонія. Див. також у ст. **Таллінна історичний центр (старе місто)**

Ратуша у Торонто, архітектурна пам'ятка; Канада

Ратуша у Чернівцях, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Раума Стара, архітектурний ансамбль однієї із найстаріших гаваней Фінляндії (м. Раума, провінція Сатакунта); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1991); Фінляндія

Реалізм, 1) у філософії — визнання самостійного дійсного існування зовнішнього світу незалежно від наших уявлень про нього та від нашого пізнання; 2) стиль і напрям у літературі та мистецтві 19 ст., що ставив за мету правдиве відтворення дійсності у її типових рисах

Реалізм магічний, художній метод, в якому органічно поєднуються елементи реального та фантастичного, побутового та міфічного, дійсного та уявного, таємничого; притаманний передовсім латиноамериканській культурі

Реалізм соціалістичний, термін, що закріпився у радянському мистецтвознавстві для позначення художнього методу та стилю, що панував у СРСР з 1930-х

Ребетіко, жанр міської авторської пісні, популярний у Греції на поч. 20 ст.; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2017); Греція

Революція, стрибкоподібні, швидкі, якісні зміни в розвитку будь-яких явищ природи, суспільства, пізнання, внаслідок чого вони змінюють свої істотні, сутнісні властивості; протилежне еволюції

Регістан, архітектурний ансамбль, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, м. Самарканд; Узбекистан. Див. також у ст. **Самарканд — перехрестя культур**

Регрес, тип розвитку, для якого характерно: перехід від вищого рівня до нижчого; процеси деградації; втрата суспільством здатності до виконання тих чи інших функцій, зниження рівня його організації

Регуляція соціокультурна, 1) одна з основних функцій культури, що пов'язана із забезпеченням колективних форм життєдіяльності

людей; 2) процес встановлення та підтримки певної впорядкованості у взаємодії людей для задоволення їхніх індивідуальних й особливо групових інтересів і потреб, зняття суперечностей і напружень, що виникають при спільній життєдіяльності, визначення спільних цілей соціальної активності та критеріїв оцінки результатів діяльності

Регенсбурга старе місто та Штадтамгоф, архітектурний ансамбль історичної частини міста й острівного району Штадтамгоф; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2006); Німеччина

Ред-Бей, баскська китобійна станція, історико-археологічна пам'ятка 1530-х, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (2013); Канада

Редкліф-Браун, Альфред Реджинальд (1881–1955), етнограф, культуролог, засновник соціальної антропології; Велика Британія

Резиденція митрополитів Буковини і Далмації, пам'ятка архітектури національного значення у м. Чернівцях; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011); Україна

Резиденція єпископа з парком і палацовою площею у Вюрцбурзі, див. **Вюрцбурзька резиденція єпископа з парком і палацовою площею**

Рейксмузеум, Державний музей, національний музей в м. Амстердамі, один із найвідвідуваніших художніх музеїв світу; Нідерланди

Реймський собор, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Франція. Див. також у ст. **Реймський собор Нотр-Дам, колишнє абатство Сен-Ремі та палац То**

Реймський собор Нотр-Дам, колишнє абатство Сен-Ремі та палац То, історико-архітектурний ансамбль у м. Реймсі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1991); Франція

Рейну Середнього долина, культурно-історичний ландшафт і туристичний центр; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2002); Німеччина

Реконструкція, 1) докорінна перебудова чого-небудь з метою поліпшення; 2) у культурі — відновлення первісного вигляду чого-небудь (пам'яток архітектури, тексту тощо); 2) у лінгвістиці — гіпотетичне відновлення зниклих мовних форм і систем на основі їхніх пізніших відбитків із урахуванням можливих шляхів мовного розвитку

Релігія, одна з найдавніших форм духовного життя людства, особливий тип світогляду, світосприйняття і практик особи або групи, що ґрунтується на вірі в реальне існування надприродного (Бога, божеств, духів, істот, енергій) та пропонує особливі засоби зв'язку з ним (молитви, жертвоприношення, богослужіння та ін.)

Релікварій, сховище для святих мощей, деталей одягу, інших священних предметів

Релятивізм культурний, концепція, в основі якої — визнання принципу історичної своєрідності кожної культури, шляхів розвитку культур, унікальності ціннісних систем і культурно-історичних типів

Ремесло, дрібне виробництво готових виробів, основане на ручній техніці, без внутрівиробничого поділу праці. Найхарактернішою рисою ремесла є виготовлення виробів на замовлення споживача

Ремінісценція, різновид інтертекстуальності, елемент художньої системи, що відсилає до загальної структури, окремих елементів чи мотивів іншого твору

Ренесанс, архітектурний стиль доби Відродження, 15 — поч. 17 ст.

Репрезентація, 1) відтворення; 2) відображення одного в іншому або на інше; 3) спосіб подання, оприявлення ідей, уявлень

Реп'яхувата могила, пам'ятка археології, курган ранньоскіфського часу в околицях с. Матусова Звенигородського р-ну Черкаської обл., Україна

Реріх, Микола Костянтинович (1874–1947), живописець, сценограф, філософ-містик, письменник, мандрівник, археолог, громадський діяч, дослідник культури Індії та Тибету, автор міжнародного юридичного документа (т. з. пакт Реріха), що забезпечував захист культурної спадщини під час військових конфліктів; Росія — Україна — Індія

Реріха пакт, Вашингтонський пакт, «Договір про охорону художніх і наукових установ та історичних пам'яток», перший в історії права міжнародний документ про охорону культурної спадщини, що встановлював пріоритет захисту культурних цінностей в умовах війни (автор М. Реріх); підписаний у м. Вашингтоні 15.04.1935 представниками країн Північної та Південної Америк, 03.09.1948 ухвалений урядом Республіки Індія

Реставрація, 1) поновлення будь-чого в первісному вигляді; 2) в архітектурі — комплекс робіт із відновлення і збереження первісних форм пошкоджених пам'яток історії, архітектури і містобудування за залишками, кресленнями, малюнками та іншими матеріалами

Реституція культурних цінностей, відновлення прав власності на культурні цінності у випадку їх незаконного присвоєння

Ретійська залізниця в культурному ландшафті Альбулі і Берніни, технічні й архітектурні комплекси двох залізничних ліній, що перетинають швейцарські Альпи; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2008); Італія — Швейцарія

Рефлексія культурна, стан свідомості, спрямований на переусвідомлення культурних актів, що відбулися, і власного культурного досвіду в пошуках нових парадигм розвитку культури та власного удосконалення

Рецепція, запозичення певним суспільством соціальних і культурних форм, що постали в іншій країні або в іншу епоху

Реципієнт, 1) суб'єкт, який сприймає адресоване йому повідомлення; 2) у культурології — суб'єкт (індивідуальний або колективний), який засвоює елементи й форми чужої культури в результаті взаємодії, спілкування з суб'єктом цієї культури (при збереженні ідентифікації з автохтонною культурою)

Рибаков, Борис Олександрович (1908–2001), історик, археолог, фахівець з історії та культури Давньої Русі, академік АН СРСР (1958); Росія

Риги історичний центр, ансамбль пам'яток архітектури, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Латвія

Рижанівський курган, див. **Великий рижанівський курган**

Рильський монастир, монастир Св. Івана Рильського (10 ст.) на північному заході гірського масиву Рила (Кюстендильська обл., Болгарія), символ країни; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1983); Болгарія

Рима історичний центр, власність Святого Престолу в цьому місті, що користується правами екстериторіальності, і **Сан-Паоло-Фуорі-ле-Мура**, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1980); Італія — Ватикан

Римський національний музей, див. **Національний римський музей**

Римський храм у Гарні, архітектурна пам'ятка; Вірменія

Римської імперії укріплені рубежі, фрагменти захисних укріплень (2 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (1987; 2005; 2008); Велика Британія — Німеччина

Ритуал, визначена традицією усталена послідовність символічних актів, обрядів

Рігль, Алоїз (1858–1905), історик, мистецтвознавець, представник т. з. віденської школи мистецтвознавства; Австрія

Ріджіоналізм, регіоналізм, напрям у мистецтві США 1920-х — 1940-х, представники якого прагнули створити справжнє американське мистецтво на противагу авангардним течіям, що йшли з Європи

Рідо канал, канал, що сполучає міста Оттаву й Кінгстон (провінція Онтаріо, Канада); найстаріший (1832) постійно діючий канал у Північній Америці; один із перших у світі каналів, збудованих у розрахунок на парові судна; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2007)

Різблення, 1) вид декоративного мистецтва, який полягає в оздобленні дерев'яних елементів; 2) процес надання каменю необхідної форми і зовнішньої обробки

Ріккерт, Генріх (1863–1936) філософ, один із основоположників баденської школи неокантіанства, теоретик культури; Польща — Німеччина

Ріо-Абісео національний парк, резерват в регіоні Сан-Мартін (Перу), пам'ятка природи, на території якої розташовані понад 30 археологічних ділянок доколумбового періоду; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990); Перу

Ріо-де-Жанейро: пейзажі Каріюки між горами та морем, природно-урбаністичний ансамбль; об'єкт всесвітньої-спадщини ЮНЕСКО (від 2012); Бразилія

Ріско-Кайдо і священних гір Гран-Канарії культурний ландшафт, об'єкти доіспанської острівної культури троглодитів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Іспанія

Рітберга музей, художній музей (1952) у м. Цюріху, який експонує азійське, африканське, американське й океанічне мистецтво; Швейцарія

- Рітвельда-Шредер будинок**, споруда, зведена 1924 у м. Утрехті за проектом архітектора Г. Рітвельда на замовлення Т. Шредер, єдина будівля у стилі неопластицизму; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Нідерланди
- Ріхтерсфельда культурний і ботанічний ландшафт**, національний парк, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2007); Південно-Африканська Республіка
- Роббейланд**, Роббейланд, острів в Атлантичному океані, музей під відкритим небом, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Південно-Африканська Республіка
- Родена музей**, художня галерея (1919) у м. Парижі, яка експонує твори скульптора О. Родена, витвори його коханої — скульпторки К. Клодель, а також особисту колекцію живопису Родена; Франція
- Родосу середньовічне місто**, комплекс архітектурних пам'яток середньовічного міста-фортеці на о. Родосі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Греція
- Розенкрейцери**, орден Троянди і Хреста, таємне товариство, утворене в 17 ст., пізніше — елітарний культурний рух, які керувалися містико-теологічними ідеями удосконалення християнства, інституту церкви, досягнення благоденства для держави й кожної особистості
- Розкопки (археологія)**, дослідження археологічної пам'ятки з метою збору археологічного матеріалу та визначення його положення стосовно споруд, будівель
- Розумовського Кирила палац у Батурині**, див. **Палац Кирила Розумовського в Батурині**
- Розумовського Кирила палац у Глухові**, див. **Палац Кирила Розумовського в Глухові**
- Рок-культура**, молодіжна субкультура, що виникла у Великій Британії та США в сер. 20 ст. і виражає нонконформістський пафос
- Рококо**, стильовий напрям в європейському мистецтві першої пол. 18 ст., для якого характерні примхлива витонченість, ілюзорність, світ театралізованої гри й пасторальних сюжетів, ускладнений декор, примхливий ритм, що панують у декорі інтер'єру
- Романський стиль**, стиль у західноєвропейській архітектурі і мистецтві раннього середньовіччя (10–13 ст.)

Романські церкви в долині Буї, ансамбль із 9-ти католицьких храмів, збудованих у романському каталонському стилі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Іспанія

Романтизм, 1) умонастрій, що характеризується домінуванням мрійливої споглядальності та почуття над розумом, ідеалізацією дійсності; 2) ідейний і художній напрям в європейській та американській культурі кін. 18 — першої пол. 19 ст., що виник як реакція на раціоналізм і механіцизм естетики класицизму й філософії Просвітництва; 3) стильовий напрям в архітектурі Європи кін. 18 — 1-ї пол. 19 ст.

Російський стиль, стильовий напрям в архітектурі Російської імперії 19 — поч. 20 ст.

Російсько-візантійський стиль, стильовий напрям в архітектурі Російської імперії 1830-х — 1880-х

Рохтас, фортеця, архітектурний ансамбль фортеці 16 ст. у м. Джелумі (провінція Пенджаб, Пакистан); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Пакистан

Рошак (Роззак), Теодор (1933–2011), культуролог, соціолог, історик, філософ, письменник; США

Рубенса будинок, муніципальний музей (1946) м. Антверпена, присвячений життю і творчості художника П. П. Рубенса; Бельгія

Румба, Кубинська румба: запальна суміш музики, танцю і всіх пов'язаних із цим традицій, парний танець африканського походження; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2016); Куба

Румунського селянина музей, спеціалізований заклад культури (1930-ті) у м. Бухаресті; один із найкращих музеїв народного мистецтва і традицій в Європі; Європейський музей року 1996; Румунія

Рьорус, шахтарське місто, і його околиці, архітектурний ансамбль історичної частини м. Рьоруса (фюльке Сер-Тренделаг, Норвегія) і культурний ландшафт прилеглої промислової та сільськогосподарської місцевостей; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1980); Норвегія

Рюкана й Нутоддена об'єкти промислової спадщини, комплекс, що складається з гідроелектростанцій, ліній електропередач, заводів, транспортної інфраструктури та власне міст Рюкана й Нутоддена

(фюльке Телемарк, Норвегія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2015); Норвегія

Сабрати археологічні пам'ятки, руїни стародавньої фінікійської торговельної факторії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1982); Лівія

Савойського королівського дому резиденції, історико-архітектурний комплекс у м. Турині та його околицях; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Італія

Саграда Фамілія, див. **Собор Саграда Фамілія у Барселоні**

Сад, спеціально розпланована ділянка землі, засаджена деревами, кущами, квітами

Сад каменів, садово-паркова композиція, різновид японського саду

Садина (замчище) Богдана Хмельницького в с. Суботові, пам'ятка архітектури та історії національного значення; Черкаська обл., Україна

Садина в Качанівці, див. «Качанівка», **Національний історико-культурний заповідник**

Садина Галаганів у с. Сокиринці, пам'ятка архітектури національного значення, Прилуцький р-н Чернігівської обл.; Україна

Садина Дараганів у Покорщині, пам'ятка архітектури національного значення, м. Козелець, Чернігівська обл.; Україна

Садина Комарів-Чихачових у Мурованих Курилівцях, пам'ятка архітектури національного значення, Могилів-Подільський р-н Вінницької обл.; Україна

Садина Лінтварьових на Луці, пам'ятка архітектури національного значення, м. Суми; Україна

Садина Стецьких у с. Великі Межирічі, пам'ятка архітектури національного значення, Рівненський р-н Рівненської обл.; Україна

Садина Чечелів у с. Самчики, пам'ятка архітектури національного значення, Хмельницький р-н Хмельницької обл.; Україна

Садово-паркова архітектура, садово-паркове мистецтво, мистецтво проектування і створення садів і парків

Сакатекаса історичний центр, архітектурний ансамбль столиці штату Сакатекас (Мексика); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Мексика

Сакральне, священне, присвячене Богу; термін на позначення простору, об'єктів, дій, предметів тощо, які пов'язані із поклонінням надприродному, стосуються релігійного культу; протилежне профанному

Сакре-Кер у Парижі, див. **Церква Сакре-Кер у Парижі**

Сакрі-Монті П'ємонту й Ломбардії, історико-архітектурні ансамблі християнських святинь 16–17 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2003); Італія

Саксаганського Панаса музей, див. **Видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького музей**

Саламанки старе місто, архітектурний ансамбль історичної частини міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Іспанія

Салвадора-ді-Баїї історичний центр, архітектурний ансамбль першої столиці Бразилії, першого у Новому світі ринку рабів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Бразилія

Сален-ле-Бен та Арк-е-Сенан, Від Великої солеварні Сален-ле-Бен до Королівських соляних фабрик Арк-е-Сенана, виробництво кухонної солі — комплекс споруд, пов'язаних із виробництвом солі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1982); Франція

Салонік ранньохристиянські та візантійські пам'ятки, архітектурний ансамбль м. Салонік (Центральна Македонія, Греція) — одного з найважливіших центрів поширення християнства; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Греція

Салума дельта, національний парк, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011); Сенегал

Самарканд — перехрестя культур, історико-архітектурний комплекс стародавнього міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Узбекистан

Самарра — археологічне місто, історико-архітектурний комплекс стародавнього міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2007); Ірак

Самбор-Прей-Кук, Храмова зона Самбор-Прей-Кук — археологічна пам'ятка стародавньої Ішанапури, археологічний комплекс м. Ішанапури — однієї зі столиць царства Ченла; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2017); Камбоджа

Саммаллахденмякі, похоронний комплекс бронзової доби, некрополь (муніципалітет Раума, провінція Сатакунта, Фінляндія), що включає 36 похоронних каїрнів (бл. 1500–500 до н. е.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Фінляндія

Самобутність, 1) істотний і постійний прояв тих компонентів культурного надбання певного суспільства, які виявляються функціонально необхідними на нових етапах його існування, забезпечуючи його самозбереження та ідентичність при всіх змінах у нормативно-ціннісній та смисловій сферах; 2) спроможність підтримки властивих певному суспільству принципів соціокультурної регуляції в різних ситуаціях

Самосу Піфагорей та Герайон, руїни античного поліса та храму Гери на о. Самосі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1992); Греція

«Самсон», фонтан у Києві, див. **Фонтан «Самсон» у Києві**

Сан-Агустін археологічний парк, група сакральних пам'яток і мегалітичних скульптур культури Сан-Агустін; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Колумбія

Сан-Антоніо місії, національний історичний парк, п'ять архітектурних комплексів, пов'язаних із діяльністю місіонерів-францисканців у 18 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2015); США

Сангушків палац в Ізяславі, див. **Палац князів Сангушків в Ізяславі**

Сан-Джиміньяно історичний центр, історико-архітектурний комплекс «міста середньовічних хмарочосів»; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990); Італія

Сани старе місто, історико-культурні об'єкти столиці Ємену; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); у Переліку пам'яток всесвітньої спадщини в небезпеці (від 2015); Ємен

Сан-Крістобаль-де-ла-Лагуна, міський історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Іспанія

Санкт-Петербурга історичний центр і пов'язані з ним групи пам'яток, історико-архітектурний комплекс, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990); Росія

Санктуарій, у європейській культурі — святилище (місце вшанування святих могил, реліквій, чудотворних ікон тощо) з правом надання притулку

Санктуарій Бон-Жезуш-ду-Монте у Бразі, ансамбль сакральної архітектури 17–18 ст. у м. Бразі (округ Брага, Португалія), «священний пагорб» епохи Контрреформації; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Португалія

Санктуарій у Лурді, див. **Лурд**

Сан-Луїса історичне місто, архітектурний ансамбль столиці штату Мараньян, видатний приклад колоніального міста іберійського типу; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Бразилія

Сан-Марко, базиліка у Флоренції, собор (829) у м. Флоренції (Італія), названий на честь покровителя міста — святого Марка, кафедральний собор патріархів Венеційських, рідкісний зразок візантійської архітектури в Західній Європі; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія. Див. також у ст. **Флоренції історичний центр**

Сан-Марко національний музей, художній музей (1869) у м. Флоренції (Італія), створений на базі споруд і колекцій колишнього монастиря Сан-Марко; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія. Див. також у ст. **Флоренції історичний центр**

Сан-Марко скарбниця, колекція скарбів собору Сан-Марко у м. Флоренції, розташована у приміщеннях, що з'єднують собор із Палацом дожів; Італія

Сан-Мігель, місто-заповідник, і санктуарій Хесуса-Насарено-де-Атотонілько, архітектурний ансамбль історичного міста Сан-Мігель-де-Альєнде (штат Гуанахуато, Мексика); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2008); Мексика

Сан-Мільян-де-Сусо та Сан-Мільян-де-Юсо, два монастирські комплекси; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Іспанія

Сан-Паулу музей мистецтв, художній музей (1947) у м. Сан-Паулу (штат Сан-Паулу, Бразилія); одна з найбагатших у Латинській Америці та у всій Південній півкулі мистецька колекція; Бразилія

Сан-Педро-де-ла-Рока в Сантьяго-де-Кубі, див. **Фортеця Сан-Педро-де-ла-Рока**

Санса, буддійські гірські монастирі в Кореї, архітектурний ансамбль семи буддійських монастирів 7–9 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2018); Південна Корея

Сан-Сусі, палацово-парковий ансамбль у м. Потсдамі на околиці м. Берліна; архітектурна, містобудівна й ландшафтна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Німеччина. Див. також у ст. **Потсдама і Берліна палади та парки**

Сан-Сусі (Гаїті), див. у ст. **Цитадель — національний історичний парк, Сан-Сусі, Рам'єр**

Санта-Кроче, базиліка у Флоренції, мала базиліка (1294) у м. Флоренції, найбільший у світі францисканський храм, музей, пантеон видатних містян; Італія

Санта-Крус-де-Момпоса історичний центр, архітектурний ансамбль колоніального періоду; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Колумбія

Санта-Марії-де-Івадалупе королівський монастир, архітектурний комплекс римо-католицького монастиря (1340), що поєднує усі напрями розвитку іспанської сакральної архітектури; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Іспанія

Санта-Марія-делле-Ґраціє (церква й домініканський монастир) із фрескою Леонардо да Вінчі «Тайна вечеря», пам'ятка архітектури (м. Мілан), пам'ятка монументального мистецтва; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1980); Італія

Санта-Марія-дель-Фйоре музей, див. **Флорентійського собору музей**

Санта-Марія-дель-Фйоре, собор у Флоренції, кафедральний собор (1296–1436) у м. Флоренції, найвідоміша пам'ятка флорентійського кватроченто, символ міста; Італія

Сантьяго-де-Компостели старе місто, архітектурний ансамбль «християнської Мекки» — кінцевого пункту паломницького «шляху святого Якова»; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Іспанія

Санчі буддійські пам'ятки, найдавніше зі збережених буддійських святилищ; комплекс пам'яток 2–1 ст. до н. е. (монолітні стовпи,

- палаці, храми та монастирі); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1989); штат Мадх'я-Прадеш, Індія
- Саразм, протомісто**, неолітичне городище у верхів'ї р. Зеравшану (Согдійська обл., Таджикистан); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2010); Таджикистан
- Саркофаг**, невелика гробниця
- Сафранболу**, архітектурний ансамбль міста Сафранболу (провінція Карабюк, Туреччина); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Туреччина
- Сванетія Верхня**, природний і культурний ландшафт історичної гірської області на заході Грузії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Грузія
- Светі-Цховелі**, ансамбль кафедрального собору, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, м. Мцхета; Грузія. Див. також у ст. **Мцхети історичні пам'ятки**
- Свештарська фракійська гробниця**, поховальна споруда 3 ст. до н. е. поблизу с. Свештари (Разградська обл., Болгарія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Болгарія
- Свиязький Богородице-Успенський чоловічий монастир**, Успенський собор і монастир острова-граду Свиязьк, діючий чоловічий монастир (1555) Казанської єпархії Татарстанської митрополії Російської православної церкви у с. Свиязьку (Зеленодольський р-н, Республіка Татарстан, РФ); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2017); Росія
- Свірзький замок**, пам'ятка архітектури національного значення; с. Свірж Львівського р-ну Львівської обл.; Україна
- Світова культура**, див. **Культура світова**
- Світогляд**, комплексна система поглядів і уявлень про світ, самоусвідомлення людиною свого місця, оточення та основних зв'язків у всесвіті, відображені в оцінках, принципах, знаннях, поведінкових стереотипах тощо
- Свобода**, універсалія європейської культури, що відображає таке співвідношення суб'єкта та його дій, за якого він є самодетермінантою власної активності, може діяти (чи не діяти) з власної волі, незалежно від зовнішніх причин, тиску, обставин; в широкому розумінні — відсутність обмежень чи примусу, можливість вільного самоствердження

Свободи статуя, національний пам'ятник США (у м. Нью-Йорку), символ свободи, демократії та справедливості; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1984); США

Свято, день або дні, коли урочисто відзначають видатні події, знаменні дати

Святогірський Успенський монастир у с. Зимно, пам'ятка архітектури національного значення, Володимирський р-н Волинської обл.; Україна

Святогірський Успенський монастир у Слов'яногірську, пам'ятка архітектури національного значення, Донецька обл.; Україна

Святодухівська церква з дзвіницею у с. Потелич, пам'ятка архітектури національного значення, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, Львівський р-н Львівської обл.; Україна. Див. також у ст. **Дерев'яні церкви Карпатського регіону Польщі і України**

Святодухівський собор у Ромнах, пам'ятка архітектури національного значення, Сумська обл.; Україна

Свято-Михайлівський Золотоверхий монастир, див. **Михайлівський Золотоверхий монастир**

Священна гора, гора або пагорб, що має релігійне або культове значення в деяких релігіях і віруваннях; одне з найтипівіших місць поклоніння

Севастопольський музей героїчної оборони і визволення міста, Національний музей героїчної оборони і визволення Севастополя, комплекс пам'яток і музеїв м. Севастополя (1960), які висвітлюють події Кримської та Другої світової воєн; АР Крим, Україна

Севастопольський художній музей імені М. П. Крошицького, до 1965 — Севастопольська картинна галерея, науково-дослідний і культурно-освітній заклад у м. Севастополі, заснований 1927 на базі Музею міста Ялти; АР Крим, Україна

Севільї кафедральний собор, Алькасар та Архів Індій, архітектурний комплекс історичної частини міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Іспанія

Сеговії старе місто й давньоримський акведук, ансамбль пам'яток архітектури і техніки; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Іспанія

- Сейд**, сейда, у північноєвропейських народів — священний об'єкт — особливе місце в горах, тундрі, тайзі тощо; щось, що виділяється — камінь, озеро, пень і т. д.; інколи сейдами називають споруди з каменів
- Секуляризація**, процес вивільнення різних сфер суспільства, культури, соціальних груп та окремих індивідів від релігійного впливу та санкціонування
- Селище (археологія)**, неукріплене давнє поселення невеликих розмірів та з малопотужним культурним шаром
- Селіміє мечеть та її соціальний комплекс**, мечеть в м. Едірне і пов'язані з нею будівлі (бібліотека, медресе, лікарня, лазня тощо); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011); Туреччина
- Селітряні заводи Гумберстоун і Санта-Лаура**, недіючі заводи з очищення калієвої селітри у регіоні Тарапака (Чилі); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2005); Чилі
- Семейські**, Культурний простір та усна культура семейських, культурні надбання старообрядців, висланих владою Російської імперії до Забайкалля у 18 ст.; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (2001, 2008); Росія
- Семіосфера**, термін, запропонований Ю. Лотманом, — узагальнене найменування знакових систем, різних за своєю природою, що складають семіотичний простір
- Семіотика**, наука, яка досліджує способи передачі інформації, властивості знаків та знакових систем в людському суспільстві, природі або в самій людині
- Сенегамбії мегалітичні кільця**, сакральний ландшафт; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2006); Гамбія — Сенегал
- Сени узбережжя в Парижі**, комплекс пам'яток, значущих для м. Парижа й регіону, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1991); Франція
- Сен-Луї (острів)**, історико-архітектурний об'єкт, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Сенегал
- Сен-Савен-сюр-Гартамп**, архітектурний ансамбль бенедиктинського абатства (9 ст.), що відоме добре збереженими фресками 11–12 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1983); Франція
- Сенс буття**, світоглядна й культурна універсалія, яка відбиває фундаментальну екзистенційну проблему мети існування людини як уні-

кальної, діяльної й творчої особистості, її самоствердження в житті перед невідворотністю смерті

Сент-Джорджа історичне місто та його укріплення на Бермудських островах, історико-архітектурний комплекс м. Сент-Джорджа (17 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Велика Британія

Сент-Емільйон, Сент-Емільйона юрисдикція, культурний ландшафт виноробного регіону; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Франція

Сент-Кілда, культурний ландшафт островів Хірта, Дан, Соуей, Боре-рей у Шотландії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); Велика Британія

Сент-Шапель у Парижі, готична каплиця, пам'ятка архітектури; Франція

Сепір, Едвард (1884–1939), мовознавець, етнограф, антрополог; США

Середземноморська дієта, тип харчування, характерний для середземноморського регіону; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2013); Кіпр — Хорватія — Іспанія — Греція — Італія — Марокко — Португалія

Середземномор'я музей, спеціалізований заклад культури (1954) у м. Стокгольмі (Швеція), колекції якого охоплюють Середземноморський регіон і Близький Схід

Серра-да-Капівара національний парк, резерват зі значною кількістю археологічних пам'яток доісторичного періоду; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1991); Бразилія

Серра-де-Трамунтана, Культурний ландшафт Серри-де-Трамунтани, гірське пасмо, що простягнулося уздовж північно-західного берега о. Майорки; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011); Іспанія

Сецесіон, виставкова споруда у м. Відні, що дала назву стильовому напрямку Сецесія (сецесіонистиль); Австрія

Сецесія, сецесіонистиль, стильовий напрям в архітектурі Центральної Європи поч. 20 ст.; одна з назв стилю модерн

«Сивіла на Майорці», піснеспів, Розспівування «Сивіли на Майорці», Пісня Сивіли, літургійний твір каталонською мовою; григоріанський хорал, який пророкує настання Апокаліпсису та виконується

з часів середньовіччя у Святвечір у деяких церквах каталонських громад Майорки (Балеарські о-ви, Іспанія) й Алегро (о. Сардинія, Італія); пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2010); Іспанія

Сикстинська капела у Ватикані, пам'ятка архітектури та монументального мистецтва; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Ватикан

Символ, 1) знакова, матеріально-образна форма виразу ідеального змісту; джерело смислів, що потребує розшифровки, інтерпретації; 2) у лінгвістиці, логіці, математиці — синонім поняття «знак»

Символізм, 1) містико-релігійний напрям в європейській культурі (особливо мистецтві) кін. 19 — перш. третини 20 ст., який ґрунтувався на символізації як основному способі художнього узагальнення; 2) тип соціальної поведінки, регулятором якої є міфи й символи, переважно сакрального змісту

Симулякр, образ-конструкт, що не містить схожості з реальним предметом (або не співвідноситься з реальністю взагалі), але створює ефект подібності з ним; маскує, симулює дійсність

Синагога Нахмановича (Золота Роза) у Львові, втрачений визначний архітектурний об'єкт; Україна

Синкретизм, 1) злитість, нерозрізненість елементів, характерна для первісного, нерозвинutoго стану об'єкта; 2) сполучення різнорідних поглядів, принципів, ідей в одній системі; переплетення мистецьких стилів тощо

Сирії Північної стародавні села, реліктовий культурний ландшафт стародавніх поселень, заснованих упродовж 1–7 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011); у Переліку пам'яток всесвітньої спадщини в небезпеці (від 2013); Сирія

Система управління водними ресурсами Аугсбурга, пам'ятка архітектури, пам'ятка науки і техніки — система водопостачання, що послідовно розвивалася з 14 ст. і сприяла становленню міста як лідера гідротехніки; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Німеччина

Ситуаційні дослідження (кейс-дослідження), міждисциплінарна методологія аналізу об'єкта як унікального культурного феномена та

його ситуативної (мінливої, локальної, конкретно-визначеної) детермінації

Сігішоари історичний центр, архітектурний ансамбль старої частини міста Сігішоари; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Румунія

Сідаде-Велья, історичний центр Рібейра-Гранде, історико-архітектурний комплекс (о. Сантьягу); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2009); Кабо-Верде

Сіді та Хунцунь — старовинні села на півдні провінції Аньхой, історико-архітектурний комплекс двох сільських поселень, що найкраще зберегли традиційне планування та забудову періоду династій Мін і Цін; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Китай

Сіднейський оперний театр, визначна архітектурна споруда; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2007); Австралія

Сієни історичний центр, історико-архітектурний комплекс, що вважається ідеальним утіленням середньовічного міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Італія

Сільбо гомеро, мова свисту на острові Ла-Гомера (Канарські острови), форма одного з діалектів іспанської мови: мешканці о. Гомера спілкуються за допомогою свисту, зважаючи на глибокі ущелини та вузькі долини, якими перерізаний острів; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2009); Іспанія

Сім чудес світу, буквально — перелік шедеврів архітектури Стародавнього світу, що символічно складається з семи назв; у широкому розумінні — сталий фразеологізм для позначення найдивовижніших та найвідоміших артефактів, створених людиною

Сінтри культурний ландшафт, архітектурний і садово-парковий ансамбль першого осередку європейського романтизму (м. Сінтра, округ Лісабон); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Португалія

Сіракави та Гокаями історичні поселення, архітектурний ансамбль трьох поселень Огіматі, Айнокури та Сагануми (префектури Гіфу і Тояма, Японія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Японія

Сіракузи та скельний некрополь Панталіка, пам'ятки археології, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2005); Італія

Січинський, Володимир Юхимович (1894–1962), архітектор, графік, історик мистецтва, педагог, культурний і громадський діяч, автор першої «Історії української архітектури»; Україна — США

Скальди, середньовічні скандинавські поети, декламатори, співці

Скансен, 1) музей-село на о. Юргорден в м. Стокгольмі, перший у світі етнографічний музей просто неба (1891); Швеція; 2) етнографічний музей просто неба

Скарб, набір предметів, захованих у землі або іншому таємному місці

Скелліг-Майкл, культурний ландшафт острова-скелі неподалік узбережжя графства Керрі (Республіка Ірландія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Ірландія

Скит Манявський, монастир, пам'ятка архітектури національного значення; с. Манява Івано-Франківського р-ну Івано-Франківської обл.; Україна

Скіфська пектораль, див. **Пектораль із Товстої могили**

Склеп, внутрішнє приміщення гробниці, зазвичай заглиблене в землю або побудоване з великих кам'яних плит

Скляний будинок у Нью-Ханаані, визначний архітектурний об'єкт, штат Коннектикут; США

Скутсчюркогорден, цвинтар у південній частині м. Стокгольма, заснований 1917–1920; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Швеція

Славой, Жижек (нар. 1949), філософ, культуролог, психоаналітик, засновник люблянської школи психоаналізу; Словенія

«Слово о полку Ігоревім», **Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник**, комплекс історико-архітектурних пам'яток Сіверщини; об'єкт засновано 1990, Чернігівська обл.; Україна

Слов'янська міфологія, сукупність міфологічних уявлень та культів слов'янських народів у дохристиянський період

Смоленський кремль, архітектурна пам'ятка; Росія

Смольний монастир, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, м. Санкт-Петербург; Росія. Див. також у ст. **Санкт-Петербурга історичний центр і пов'язані з ним групи пам'яток**

Сноррі Стурлусон (1178–1241), політик, поет-скальд, історіограф; Ісландія

Собор, головний храм єпархії, міста, монастиря

Собор у Бове, архітектурна пам'ятка; Франція

Собор Нотр-Дам у Парижі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Франція. Див. також у ст. **Сени узбережжя в Парижі**

Собор Покрова на рву, храм Василя Блаженного, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, м. Москва; Росія. Див. також у ст. **Московський Кремль та Червона площа**

Собор Різдва Богородиці та дзвіниця в Козельці, пам'ятка архітектури національного значення, смт Козелець Чернігівського р-ну Чернігівської обл.; Україна

Собор Різдва Богородиці та дзвіниця в Кролевці, втрачені визначні архітектурні об'єкти у м. Кролевці Сумської обл.; Україна

Собор Саграда Фамілія у Барселоні, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Іспанія. Див. також у ст. **Гауді Антоніо витвори**

Собор Сан-Марко у Венеції, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, Італія; див. також у статтях **Венеція та її лагуна, Площа Сан-Марко у Венеції**

Собор Святого Віта у Празі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Чехія. Див. також у ст. **Праги історичний центр**

Собор Святого Олександра Невського у Сімферополі, втрачений і відбудований визначний архітектурний об'єкт; АР Крим, Україна

Собор Святого Павла в Лондоні, архітектурна пам'ятка; Велика Британія

Собор Святого Петра в Римі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Ватикан. Див. також у ст. **Рима історичний центр, власність Святого Престолу в цьому місті, що користується правами екстериторіальності, і Сан-Паоло-Фуорі-ле-Мура**

Собор Святого Стефана у Відні, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Австрія. Див. також у ст. **Відня історичний центр**

- Собор Святого Юра у Львові**, пам'ятка архітектури національного значення, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Україна
- Собор Святого Юрія у Таращі**, втрачений визначний архітектурний об'єкт у м. Таращі Київської обл.; Україна
- Собор у Солсбері**, архітектурна пам'ятка, регіон Південно-Західна Англія; Велика Британія
- Собор, дзвіниця і баптистерій у Пізі**, ансамбль архітектурних пам'яток, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія. Див. також у ст. **Пізи Соборна площа**
- Совони, корейські неоконфуціанські академії**, архітектурний ансамбль дев'яти неоконфуціанських академій періоду династії Чосон; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Південна Корея
- Совутинське городище**, пам'ятка археології, скіфське поселення в північній частині о. Хортиця, на Совутиній Скелі, Запорізька обл.; Україна
- Соккурам, печерний храм, і храмовий комплекс Пульгукса**, архітектурний ансамбль буддійського монастиря Пульгукса (провінція Кьонсан-Пукто, Південна Корея); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Південна Корея
- Соколине полювання — жива спадщина людства**, традиційний різновид полювання з використанням приручених і спеціально навчених соколів; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2016); ОАЕ — Австрія — Бельгія — Чехія — Франція — Угорщина — Південна Корея — Монголія — Марокко — Катар — Саудівська Аравія — Іспанія — Сирія
- Соколова могила**, пам'ятка археології, поховання представниці вищої сарматської знаті 1 ст. біля с. Ковалівка Миколаївського р-ну Миколаївської обл., Україна
- Соловецьких островів культурно-історичний ансамбль**, комплекс пам'яток історії, археології та архітектури на Соловецьких островах (Приморський р-н, Архангельська обл., РФ); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1992); Росія
- Солтейр**, фабричне поселення 19 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Велика Британія

Сомапуре Магавігара, найбільша за розмірами буддійська вігара на Індійському субконтиненті; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Бангладеш

Сорокін, Питирим Олександрович (1889–1968), соціолог і культуролог; Росія — США

«Софіївка», парк в Умані, Національний дендрологічний парк «Софіївка», пам'ятник садово-паркового мистецтва кін. 18 — поч. 19 ст. світового значення, пам'ятка архітектури національного значення; Черкаська обл., Україна

Софійський монастир у Києві, пам'ятка архітектури національного значення, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Україна. Див. також у ст. **Київ: Софійський собор і пов'язані з ним монастирські споруди, Києво-Печерська лавра**

Софійський собор у Києві, пам'ятка архітектури національного значення, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Україна. Див. також у ст. **Київ: Собор Святої Софії та прилеглі монастирські будівлі, Києво-Печерська лавра**

Софійський собор у Константинополі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, тепер м. Стамбул; Туреччина

Софійський собор у Новгороді, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Росія. Див. також у ст. **Новгорода й околиць історичні пам'ятки**

Софійський собор у Полоцьку, архітектурна пам'ятка, Вітебська обл.; Білорусь

«Софія Київська», Національний заповідник, історико-архітектурний заповідник у м. Києві (1934); Україна

Софроніївський монастир, частково втрачений визначний архітектурний комплекс поблизу с. Нова Слобода Конотопського р-ну Сумської обл.; Україна

Соціокультурна динаміка, термін, запропонований П. Сорокіним, на позначення процесу циклічної зміни та розвитку соціальних і культурних систем, переходу від одного стану до іншого під впливом зміни панівної системи цінностей

Соціологія культури, галузь соціології, що вивчає закономірності розвитку та функціонування культури в суспільстві, формування,

- зберігання, поширення та засвоєння ідей, уявлень, культурних норм, цінностей, зразків поведінки
- Спада галерея**, картинна галерея в палаці Спада (м. Рим), одне з найважливіших зібрань барокового живопису (1951); Італія
- Спадкоемність культури**, основа зв'язку сучасного, минулого й майбутнього в розвитку культурного процесу; процес трансляції наступним поколінням культурно-історичного досвіду
- Спаса на Берестові церква в Києві**, пам'ятка архітектури національного значення в м. Києві (11–12 ст.), частина ансамблю Києво-Печерської лаври, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Україна. Див. також у ст. **Київ: Софійський собор і пов'язані з ним монастирські споруди, Києво-Печерська лавра**
- Спасо-Преображенська церква у с. Великі Сорочинці**, пам'ятка архітектури національного значення, Миргородський р-н Полтавської обл.; Україна
- Спасо-Преображенська церква у с. Володимирівка**, пам'ятка архітектури національного значення, Красноградський р-н Харківської обл.; Україна
- Спасо-Преображенська церква у с. Маринин**, пам'ятка архітектури національного значення, Рівненський р-н Рівненської обл.; Україна
- Спасо-Преображенська церква у с. Нуйно**, пам'ятка архітектури національного значення, Камінь-Каширський р-н Волинської обл.; Україна
- Спасо-Преображенська церква у Полтаві**, пам'ятка архітектури національного значення; Україна
- Спасо-Преображенська церква у с. Тучин**, пам'ятка архітектури національного значення, Рівненський р-н Рівненської обл.; Україна
- Спасо-Преображенський монастир у Новгороді-Сіверському**, ансамбль пам'яток архітектури національного значення, Чернігівська обл.; Україна
- Спасо-Преображенський собор і надбрамна церква-дзвіниця у Путивлі**, пам'ятка архітектури національного значення, Сумська обл.; Україна
- Спасо-Преображенський собор у Болграді**, пам'ятка архітектури національного значення, Одеська обл.; Україна

- Спасо-Преображенський собор в Ізюмі**, пам'ятка архітектури національного значення, Харківська обл.; Україна
- Спасо-Преображенський собор у Дніпрі**, пам'ятка архітектури національного значення; Україна
- Спасо-Преображенський собор у Житомирі**, пам'ятка архітектури національного значення; Україна
- Спасо-Преображенський собор в Одесі**, втрачений і відбудований визначний архітектурний об'єкт; Україна
- Спасо-Преображенський собор у Сумах**, пам'ятка архітектури національного значення; Україна
- Спасо-Преображенський собор у Чернігові**, пам'ятка архітектури національного значення; Україна
- Спліта історичний центр із палацом Діоклетіана**, історико-архітектурний комплекс курортного міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Хорватія
- Ставропігійського інституту у Львові музей**, культурно-освітній і науково-дослідний заклад (1889–1939), заснований істориком І. Шараневичем; Україна
- Стадлі королівський парк і руїни Фаунтинського абатства**, історико-архітектурний комплекс (12–19 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (1986; 2012); Велика Британія
- Стамбула історичні райони**, історико-архітектурний комплекс турецької столиці; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Туреччина
- Станіславівська фортеця**, втрачений визначний архітектурний комплекс у м. Івано-Франківську; Україна
- Стара пінакотека**, картинна галерея, одна з найвідоміших у світі, діє у м. Мюнхені; Німеччина
- «Стара Умань»**, Державний архітектурно-історичний заповідник, заповідна територія в м. Умані (Черкаська обл.), діє з 2005; Україна
- Старий академічний корпус Києво-Могилянської академії**, пам'ятка архітектури національного значення, м. Київ; Україна
- Старий міст у Мостарі**, Район Старого мосту в історичному центрі м. Мостара, копія арочного мосту 16 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2005); Боснія і Герцеговина

Старий Рас і Сопочани, архітектурний ансамбль м. Старого Раса (муніципалітет Рашка, Сербія) — першої сербської столиці й монастиря Сопочани (13 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Сербія

Старий світ, частини земної суші, відомі європейцям до 15 ст.

Старицького Михайла музей, див. **Видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького музей**

Старіградська рівнина, культурний ландшафт о. Хвара (Сплітсько-Далматинська жупанія, Хорватія), колонізованого греками в 4 ст. до н. е.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2008); Хорватія

Стародавні Фіви та їхні некрополі, історико-архітектурний комплекс пам'яток древнього міста, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Єгипет

«Стародавній Київ», Державний історико-архітектурний заповідник, комплекс пам'яток історичного центру м. Києва (1987); Україна

Старомістська площа в Празі, ансамбль архітектурних пам'яток, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Чехія. Див. також у ст. **Праги історичний центр**

Старосільська стоянка, пам'ятка археології, печерна стоянка мустьєрської епохи біля м. Бахчисарая; АР Крим, Україна

Старосільський замок, пам'ятка архітектури 15–17 ст.; с. Старе Село Львівського р-ну Львівської обл., Україна

Старостинський замок у Галичі, частково втрачений визначний архітектурний комплекс, пам'ятка архітектури національного значення, Івано-Франківська обл.; Україна

«Старша Едда», найдавніша збірка епічних творів ісландської літератури, що поєднує міфи й легенди скандинавського культурного простору епохи середньовіччя

Стела, вертикальна кам'яна плита з рельєфним зображенням або написом

Стечки — середньовічні надгробки, монументальні надгробні пам'ятники (12–16 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2016); Боснія і Герцеговина — Сербія — Хорватія — Чорногорія

- Стиль**, індивідуальна манера, своєрідні, неповторні особливості діяльності, творчості, мислення, висловлювання
- Стиль художній (культурологія)**, система художніх форм, наділених певною якістю і змістовною виразністю, що притаманна конкретному історичному періоду у розвитку культури; єдність змісту, об'єктів та художньої форми, що склалася у певних соціально-історичних умовах
- Стокле палац**, маєток банкіра Стокле (поч. 20 ст.) у м. Брюсселі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2009); Бельгія
- Столярство**, деревообробне ремесло, що полягає у виготовленні хатнього начиння
- Стоунгендж, Ейвбері та прилеглі археологічні об'єкти**, археологічна пам'ятка доісторичної Британії (4–2 тис. до н. е.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); Велика Британія
- Стоянка (археологія)**, неукріплене давнє поселення з малопотужним культурним шаром, яке не мало довготривалих споруд
- Стоянка первісної людини в Сангірані**, пам'ятка археології на о. Яві; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Індонезія
- Страсбурга Гранд-Іль і Нове місто**, історичний центр м. Страсбурга та комплекс споруд, спроектованих і збудованих упродовж 1871–1918, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Франція
- Страсбурзький музей образотворчого мистецтва**, колекція живопису та скульптури старих майстрів (1890) у м. Страсбурзі; Франція
- Страсбурзький собор**, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Франція. Див. також у ст. **Страсбурга Гранд-Іль і Нове місто**
- Стратифікація (культурологія)**, соціальна диференціація, що зумовлена неоднаковими ціннісними орієнтаціями, світоглядними позиціями, спрямованістю діяльності членів суспільства в різних сферах культурної практики
- «Стривогір»**, Український регіональний музей «Стривогір» у Перемишлі, українська музейна установа, що діяла 1932–1945 у м. Перемишлі; Польща

Стрільча скеля, пам'ятка археології, багаточислове поселення епохи неоліту-бронзи на о. Стрільча скеля біля с. Волоське Дніпровського р-ну Дніпропетровської обл., Україна

Струве геодезична дуга, див. **Геодезична дуга Струве**

Структуралізм, 1) термін на позначення низки напрямів у філософії, соціології, культурології, етнографії, лінгвістиці тощо, а також наукової методології 20 ст., пов'язаної з виявленням та інтерпретацією стійких структур; 2) напрям у модерній архітектурі

Студениця, монастир, Студеницький монастир, православний монастир на честь Успіння Пресвятої Богородиці на березі р. Студениці поблизу м. Краєво (Сербія), пам'ятник архітектури, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); Сербія

Ступа, у буддистській архітектурі — монументальна сакральна споруда для зберігання реліквій

Стюард, Джуліан Хайнс (1902–1972), антрополог, співавтор теорій культурних змін, культурної екології та неоеволюціонізму; США

Субекумена, стійка коаліція культур, пов'язаних релігійно-філософською традицією (напр., християнський світ, світ ісламу тощо)

Суб'єкт культури, актор, творець, перетворювач культурної реальності

Субкультура, складник / тип культури, носії якої за низкою ознак (системою цінностей, настановами, моделями поведінки, життєвим стилем) відрізняються від панівних у домінуючій культурі, але не протистоять їм

Суботівське городище, пам'ятка археології, поселення чорноліської культури перехідного часу від бронзового до залізного віку в с. Суботів Черкаського р-ну Черкаської обл.; Україна

Судацька фортеця, пам'ятка архітектури національного значення; АР Крим, Україна

Сукре історичне місто, архітектурний ансамбль першої столиці Болівії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1991); Болівія

Сукура культурний ландшафт, історико-культурна пам'ятка; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Нігерія

Сукхотхая історичне місто й пов'язані з ним історичні міста, руїни стародавнього міста Сукхотхая, столиці однойменного королівства в 13–14 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1991); Таїланд

- Сулайман-Тоо священна гора**, гора в м. Ош (Киргизстан), що здавна мала сакральне значення; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2009); Киргизстан
- Сулейманіє**, мечеть у м. Стамбулі, пам'ятка архітектури, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Туреччина. Див. також у ст. **Стамбула історичні райони**
- Султан Хан**, пам'ятка архітектури, караван-сарай 13 ст. у м. Султанхані; Туреччина
- Сумський обласний художній музей імені Н. Онацького**, культурно-освітній і науково-дослідний заклад у м. Суми, заснований 1920 як Сумський художньо-історичний музей; зібрання вітчизняного та зарубіжного образотворчого й декоративного мистецтва 16–21 ст.; Україна
- Сумського Михайлівського кадетського корпусу комплекс будівель**, комплекс пам'яток архітектури м. Сум; Україна
- Сумцов, Микола Федорович** (1854–1922), етнограф, фольклорист, літературознавець, академік НАН України (1919), дійсний член НТШ (1908); Україна
- Су-Нураксі-ді-Баруміні**, археологічний об'єкт — оборонні укріплення 2 тис. до н. е.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Італія
- Суоменлінна, фортеця**, бастионна система укріплень на островах поблизу м. Гельсінкі (Фінляндія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1991)
- Сур**, див. у ст. **Тір**
- Сурб-Хач**, вірменський монастир поблизу м. Старий Крим, пам'ятка архітектури національного значення; АР Крим, Україна
- Суса медина**, архітектурний комплекс історичної частини м. Суса; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Туніс
- Сучасного мистецтва галерея**, картинна галерея в палаці Пітті (м. Флоренція; 1860); Італія
- Сучасного мистецтва музей у Нью-Йорку**, художній музей (1929) у м. Нью-Йорку; один із перших музеїв сучасного мистецтва, що став еталоном для багатьох подібних зібрань; одна з найкращих колекцій сучасного мистецтва у світі; США
- Сучжоу класичні сади**, дев'ять садів 11–19 ст. у м. Сучжоу, що вважаються найкращими зразками традиційного китайського садово-паркового мистецтва; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Китай

Східний тип культури, термін на позначення культур Центральної, Південно-Східної Азії, Близького Сходу, Північної Африки, яким властиві такі ознаки: прагнення людини до гармонії із собою та природою; заглибленість у власний внутрішній світ; орієнтація на духовність; містицизм та ірраціоналізм; стабільність, збереження традицій і самотубного начала тощо

Схокланд та околиці, природний і культурний ландшафт о. Схокланд (провінція Флеволанд, Нідерланди) — символу боротьби місцевого населення з водною стихією; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Нідерланди

Сцієнтизм і антисцієнтизм, протилежні філософсько-світоглядні позиції кін. 19 ст. щодо ролі науки в системі культури і суспільного поступу: абсолютизація (сцієнтизм) або заперечення (антисцієнтизм) ролі науки у вирішенні ключових проблем суспільного і людського буття

Сьєнфугоса міський історичний центр, архітектурний ансамбль портового міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2005); Куба

Сьєрра-Горда францисканські місії в штаті Керетаро, архітектурні ансамблі місіонерських поселень (регіон Сьєрра-Горда, штат Керетаро, Мексика); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2003); Мексика

Сьєрра-де-Сан-Франсіско наскельні малюнки, група доісторичних зображень, створених представниками народу кочимі (штат Баха-Каліфорнія, Мексика); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Мексика

Сьєул шахтарське місто, культурний ландшафт єдиного в 20 ст. гірничопромиислового шахтарського поселення, заснованого з метою цілорічного використання; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2006); Чилі

Сюрень, пам'ятка археології, печерні стоянки мисливців кам'яної доби у Кримських горах біля с. Танкове Бахчисарайського р-ну; АР Крим, Україна

Сюрреалізм, напрям у мистецтві, який проголосив джерелом мистецтва сферу підсвідомого; склався у 1920-ті

Сядристого Миколи музей мікрмініатюр, культурно-освітній заклад на території Національного Києво-Печерського історико-

культурного заповідника, який презентує твори художника М. Сядристого; м. Київ, Україна

Таврійське товариство історії, археології та етнографії, до 1923 — Таврійська учена архівна комісія, що займалася збиранням і зберіганням документальних матеріалів та охороною пам'яток старовини

Тадж-Махал, мавзолей, побудований 1632–1653 за наказом могольського імператора Шах-Джахан в пам'ять про його дружину Мумтаз-Махал; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1983); Індія

Тадрарта-Акакуса пам'ятки наскельного живопису, історико-археологічний об'єкт; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Лівія

Тайлор, Едвард Барнетт (1832–1917), етнограф, антрополог; основоположник еволюційної школи в етнографії та історії культури, засновник культурної антропології; Велика Британія

Тайшань, священна гора даосів, місце паломництва; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Китай

Таксила, руїни столиці держави гандхарів (провінція Пенджаб, Пакистан); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1980); Пакистан

Таллінна історичний центр (старе місто), архітектурний ансамбль історичної частини міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Естонія

Тамгали археологічного ландшафту петрогліфи, наскельні зображення в с. Жетису (Єскельдинський р-н, Алматинська обл., Казахстан) на території державного історико-культурного та природного заповідника «Тамгали»; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Казахстан

Танго, стиль танцювальної музики, що виник у середовищі європейських іммігрантів в Аргентині та Уругваї в сер. 19 ст.; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2009); Аргентина — Уругвай

Танцюючий будинок у Празі, архітектурна пам'ятка, зразок архітектури деконструктивізму; Чехія

Таос-Пуебло, археологічний комплекс — глинобитне поселення (округ Таос, штат Нью-Мексико), що демонструє культуру індіанців пуебло; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1992); США

Тапутапугеа, культурний ландшафт із центральним об'єктом — найбільшим у всій Полінезії мареа (комуна на о. Раїатеа, Французька Полінезія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2017); Франція

Таранушенко, Стефан Андрійович (1889–1976), історик архітектури, мистецтвознавець, музеєзнавець, організатор та учасник пам'яткоохоронного руху; Україна

Тарасова світлиця, музейна установа на території Шевченківського національного заповідника в Каневі; перший музей, присвячений життю і творчості поета (кін. 19 ст.); Україна

Тарновські Гури: свинцево-срібно-цинкова копальня та її підземна система управління водними ресурсами, історичний комплекс шахт; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2017); Польща

Таррако археологічний ансамбль, руїни античного міста (сучасне м. Таррагона); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Іспанія

Тасманії дика природа, комплекс національних парків і резерватів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1982); Австралія

Тассілін-Аджер, історико-археологічний комплекс пам'яток однієїменного плато в пустелі Сахара, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1982); Алжир

Тахт-і-Бахі, буддійського монастиря, і Шахрі-Бахлола руїни, залишки буддійського монастирського комплексу 1 ст. до н. е. і зруйнованого фортифікаційного міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1980); Пакистан

Тваринництво, одна з базових галузей господарства традиційних суспільств — розведення і використанням свійської худоби (скотарство, вівчарство та ін.)

Твіфелфонтейн, зосередження наскельних малюнків; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2007); Намібія

Творчість, категорія філософії, культури, психології, що втілює сутнісний зміст людської діяльності як процесу винайдення і створення чогось якісно нового

Театр, 1) театральне мистецтво, форма суспільної свідомості; 2) тип споруди, призначеної для театральних вистав

Театр в Епідаврї, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Греція. Див. також у ст. **Асклепія святилище в Епідаврї**

Театрального, музичного та кіномистецтва України музей, культурно-освітня та науково-дослідна установа, заснована 30.01.1923 як театральний музей при Мистецькому об'єднанні «Березіль»; знаходиться на території Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, м. Київ; Україна

Тевтонського ордену замок у Мальборку, див. **Замок тевтонського ордену в Мальборку**

Текст, 1) авторський твір або документ, що відтворений письмово або друковано; 2) знаково-символічна репрезентація певної системи інформації, змістовно цілісна, внутрішньо структурована, відносно автономна реальність; 3) сукупність культурних кодів, відповідно до яких організовується знакове різноманіття культури

Тексти пірамід, релігійна й літературна пам'ятка Єгипту Стародавнього; тексти нанесено на внутрішні стіни усипалень фараонів у 2-й пол. 3-го тис. до н. е.

Тексти саркофагів, у Єгипті Стародавньому — магичні заупокійні закликання, які наносилися на поверхні саркофагів, щоб уберегти померлого від небезпек потойбічного світу

Тель, в археології — штучний пагорб, що утворився над руїнами стародавніх міст

Тельча історичний центр, архітектурний ансамбль історичної частини міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1992); Чехія

Темір-гора (курган), пам'ятка археології, одне з найраніших скіфських поховань, Керченський півострів; АР Крим, Україна

Теологія культури, 1) богословська концепція культури; 2) напрям у сучасному протестантизмі, засновником якого є теолог П. Тіллїх

Теокалї, у Мезоамериці — різновид культової споруди — піраміда з храмом на вершині

Теотіуакан, Доіспанське місто Теотіуакан, руїни доколумбового міста в долині Мехіко (Мексика), на території якого розташовані

- найбільші піраміди Мезоамерики; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Мексика
- Терми**, в античному Римі — громадські лазні
- Теслярство**, деревообробне ремесло, що полягає у виготовленні дерев'яних будівельних конструкцій (підлог, стін тощо)
- Тетуана (колишнього Тітавіна) медина**, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Марокко
- Теуакан-Куікатлан**, Долина Теуакан-Куікатлан: первісне середовище існування населення Мезоамерики, зона найбільшого біорізноманіття у всій Північній Америці і водночас комплекс пам'яток археології, що демонструють ранній технологічний розвиток та одомашнення сільськогосподарських культур; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2018); Мексика
- Теургія**, в античній культурі — сакральнo-містеріальне спілкування зі світом богів у ритуальних релігійних практиках; в естетиці символізму — вищий тип сакральнo-містичної творчості, боголюдська творчість як співтворіння краси
- Технічний музей Відня**, спеціалізований заклад культури (1909); один із найстаріших науково-культурних закладів Австрії
- Техносфера**, частина біосфери (еволюційна ланка між біосферою і ноосферою), охоплена технічною діяльністю і технічними відносинами, перетворена людиною на синтез природного і штучного (технічних і техногенних систем), глобальна техноекосистема
- Тиссена-Борнемісса музей**, картинна галерея (1992) у м. Мадриді, що експонує європейське мистецтво переважно 19–20 ст.; Іспанія
- Тікаль — національний парк**, комплекс архітектурних пам'яток столиці майя, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Гватемала
- Тілліх, Пауль Йоганнес** (1886–1965), теолог і філософ-екзистенціаліст, один із фундаторів теології культури; Німеччина — США.
- Тімбукту**, Томбукту, місто в Малі, адміністративний центр регіону Тімбукту; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Малі
- Тімгад**, руїни давньоримського міста, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1982); Алжир

Тінгветлір національний парк, заповідник на місці, де упродовж 930–1798 збирався Алтинг — національне зібрання під відкритим небом; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Ісландія

Тіпаса, руїни стародавнього міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1982); Алжир

Тір, історико-археологічна спадщина стародавнього міста-держави, сьогодні — м. Сур; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1984); Ліван

Тіуанако: релігійний і політичний центр культури Тіуанако, археологічний об'єкт доколумбової доби; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Болівія

Тія, історико-археологічний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1980); Ефіопія

Ткацтво, одне з найдавніших ремесел, виготовлення суворох текстильних тканин на ткацькому верстаті шляхом взаємного переплетення ниток

Тлакоталпана зона історичних пам'яток, міський історико-архітектурний комплекс (штат Веракрус, Мексика), суміш іспанських і карибських традицій; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Мексика

Товста могила, пам'ятка археології, скіфський курган 2-ї пол. 4 ст. до н. е., гробниця володаря скіфів поблизу м. Покров Дніпропетровської обл., Україна

Тойнбі, Арнольд Джозеф (1889–1975), історик, культуролог, соціолог, один із розробників цивілізаційної теорії; Велика Британія

Токайського виноробного регіону історичний культурний ландшафт, історичний виноробний регіон, в якому упродовж трьох століть виготовляють вина з білих сортів винограду (медье Боршод-Абауй-Земплен, Угорщина); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2002); Угорщина

Токарев, Сергій Олександрович (1899–1985), етнограф, антрополог, історик релігії; Росія

Толедо історичне місто, архітектурний ансамбль історичної частини міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); Іспанія

Томарський монастир Христа, недіючий римо-католицький монастир у м. Томарі (округ Сантарен, Португалія), збудований у

мануелінському стилі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1983); Португалія

Томіокська фабрика з виробництва шовку та супутні об'єкти, найстаріше шовкоткацьке підприємство сучасного типу на території Японії у м. Томіоці (префектура Гумма); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); Японія

Топоров, Володимир Миколайович (1928–2005), лінгвіст, філолог, дослідник міфології; один із засновників московсько-тартуської семіотичної школи; співавтор теорії «основного міфу»; Росія

Тора, 1) у найширшому сенсі — вся сукупність юдейського традиційного віровчення; 2) перша й головна частина ТаНаХу — священної книги юдаїзму

Торгівля, галузь господарської діяльності, що виникає із розподілом праці — процес обміну товарами, послугами, цінностями; важливий чинник суспільного і культурного розвитку

Торп, Бенджамін (1782–1870), філолог, перекладач, дослідник англосаксонської літератури та міфології; Велика Британія

Торуна середньовічне місто, архітектурний ансамбль історичної частини міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (1997); Польща

Тотемізм, форма найдавніших вірувань, віра в надприродні кровні зв'язки між первісними людськими колективами (родами, фратріями) і певним видом тварин, рослин, рідше — з явищами природи та неживими предметами

Традиційна культура, див. **Культура традиційна**

Традиційне азербайджанське килимарство, Традиційне мистецтво азербайджанського килимарства в Республіці Азербайджан, ручне виробництво азербайджанського килима ворсового та безворсового типів; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2010); Азербайджан

Традиціоналізм, напрям філософування і світоглядна позиція, стрижнем якої є орієнтація на минуле, ідеалізація, апологія та відтворення історичних, культурних, релігійних тощо традицій

Традиція, 1) у широкому розумінні — звичайна, прийнята норма поведінки, усталені погляди, переконання когось; 2) у культурології — досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки тощо, які склалися історично та передаються з покоління в покоління; про-

цес трансляції досвіду, звичаїв, культурних надбань із покоління в покоління; 3) у літературознавстві — ідейні засади та стилістичні особливості творчості письменника, художника тощо; 4) в археології — послідовність культур або стилів кераміки, кожна/ий із яких розвивається із попередньої/ого; 5) в архітектурі — елементи архітектурної спадщини (ідеї, погляди, звичаї, норми, прийоми, смаки та ін.), що передаються з покоління в покоління і зберігаються в суспільстві упродовж тривалого часу

Тракайський замок, архітектурна пам'ятка, м. Тракай, Вільнюський повіт; Литва

Трансавангард, течія в європейському живописі, що виникла в Італії наприкін. 1970-х як протиставлення неоавангардизму, насамперед, концептуальному мистецтву

Трансільванії села з укріпленими церквами, культурний ландшафт Південної Трансільванії — комплекс із семи сіл, заснованих місцевими німцями; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993): Румунія

Транскультурація, 1) процес переходу певної культурної форми з одного фізичного оточення в інше, де вона починає взаємодіяти з місцевими аналогічними формами і впливати на них, унаслідок чого виникають нові культурні гібриди; 2) переміщення певної етнокультурної спільності (через добровільну міграцію або насильницьке переселення) в інше культурне середовище

Трахтемирівське городище, пам'ятка археології, поселення доби раннього заліза поблизу с. Трахтемирова Черкаського р-ну Черкаської обл.; Україна

Трачун, Олександр Йосипович (нар. 1936), розробник і виробник фотоапаратів, фотограф; дослідник історії української, радянської та світової фотографії та фотопромисловості; автор кількох галузевих та державних термінологічних стандартів із фототехніки; Україна

Траянові вали, Земляне укріплення «Траянів вал», народна назва старовинних земляних насипів, що збереглися на території України, Молдови й Румунії; пам'ятка археології національного значення

Трельч, Ернст (1865–1923), теолог, філософ, соціолог, філософ культури; Німеччина

Тринідад та долина Де-лос-Інхеньос, історико-архітектурний комплекс м. Тринідада та центр цукрової промисловості 18–19 ст. поблизу міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Куба

Тріра давньоримські пам'ятки, кафедральний собор Св. Петра та церква Богоматері, група давньоримських і середньовічних са-кральних пам'яток м. Тріра і прилеглої громади Ігель; об'єкт все-світньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); Німеччина

Трогіра історичне місто, архітектурний ансамбль м. Трогіра (Спліт-сько-Далматинська жупанія, Хорватія) — найкраще збереженого романсько-готичного міста в Центральній Європі; об'єкт все-світньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Хорватія

Трої археологічні пам'ятки, руїни стародавнього міста на узбережжі Малої Азії (провінція Чанаккале, Туреччина), де, згідно з джерела-ми, на поч. 12 ст. до н. е. відбулася Троянська війна; об'єкт все-світньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Туреччина

Троїце-Сергієва лавра, Архітектурний ансамбль Троїце-Сергієвої лаври в Сергієвому Посаді, найбільший чоловічий монастир Російської православної церкви (з 1744 — лавра), діє в м. Сергієвому Посаді (Московська обл., РФ) з 1337; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Росія

Троїцька церква в Диканьці, пам'ятка архітектури національного значення, Полтавський р-н Полтавської обл.; Україна

Троїцька церква в с. Доротичі, пам'ятка архітектури національного значення, Сарненський р-н Рівненської обл.; Україна

Троїцька церква у Кам'янці-Подільському, втрачений і відбудова-ний визначний архітектурний об'єкт, Хмельницька обл.; Україна

Троїцька церква у Коропі, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Новгород-Сіверський р-н Чернігівської обл.; Україна

Троїцька церква в с. Нижанковичі, пам'ятка архітектури національ-ного значення, Самбірський р-н Львівської обл.; Україна

Троїцька церква у с. Пакуль, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Чернігівський р-н Чернігівської обл.; Україна

Троїцька церква у с. Пустовійтівка, втрачений і відбудований ви-значний архітектурний об'єкт, Роменський р-н Сумської обл.; Україна

- Троїцька церква у Степані**, пам'ятка архітектури національного значення, Сарненський р-н Рівненської обл.; Україна
- Троїцька церква в Сумах**, пам'ятка архітектури національного значення; Україна
- Троїцька церква в с. Троковичах**, пам'ятка архітектури національного значення, Житомирський р-н Житомирської обл.; Україна
- Троїцька церква у с. Черкаський Бишкін**, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Чугуївський р-н Харківської обл.; Україна
- Троїцький монастир у с. Межирічі**, пам'ятка архітектури національного значення, Рівненський р-н Рівненської обл.; Україна
- Троїцький собор у Глухові**, втрачена архітектурна пам'ятка, Сумська обл.; Україна
- Троїцький собор у Новомосковську**, пам'ятка архітектури національного значення, Дніпропетровська обл.; Україна
- Троїцький собор у Сосниці**, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Корюківський р-н Чернігівської обл.; Україна
- Троїцький собор у Яготині**, втрачений і відбудований визначний архітектурний об'єкт, Київська обл.; Україна
- Троїцько-Іллінський монастир у Чернігові**, пам'ятка архітектури національного значення; Україна
- Троянська війна**, війна ахейців проти троянців; у давньогрецьких джерелах датується початком 12 ст. до н. е.
- Трулі в Альберобелло**, комплекс традиційних для Апулії будинків, споруджених методом сухої кладки; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Італія
- Тршебича єврейський квартал та базиліка Св. Прокопа**, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2003); Чехія
- Трьох-Анастасіївська церква у Глухові**, див. Анастасіївська церква
- Трьохсвятительська (Василівська) церква у Києві**, втрачений визначний архітектурний об'єкт; Україна
- Трьохсвятительська церква у с. Лемеші**, пам'ятка архітектури національного значення, Чернігівський р-н Чернігівської обл.; Україна
- Тулоу провінції Фуцзянь**, комплекс глинобитних общинних будинків фортечного типу 12–20 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2008); Китай

Туніса медина, архітектурний комплекс історичної частини м. Туніса; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Туніс

Турецька стрільба з лука, Традиційна турецька стрільба з лука, традиція стрільби з лука, що сягає корінням 2 тис. до н. е.; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2019); Туреччина

Турецький шанець, городище, пам'ятка археології національного значення в с. Ленківці, Кельменецького р-ну Чернівецької обл. (9–13 ст.); Україна

Турнеський Нотр-Дам, католицький кафедральний собор Діви Марії (12 ст.) у м. Турне (Фландрія, Бельгія); пам'ятка готичної архітектури, одна з найкрасивіших культових споруд Європи; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Бельгія

Тханглонг-Ханой, імператорська цитадель, Центральна частина Імператорської цитаделі Тханглонг-Ханой, фортифікаційна споруда в м. Ханой (В'єтнам), центральна частина якої оголошена 2010 пам'яткою всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; В'єтнам

Тхімліч Охінга — археологічний об'єкт, комплекс руїн стародавнього поселення; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2018); Кенія

Ту-Цзу пам'ятки, археологічний об'єкт: руїни резиденцій вождів племінних родів (т. з. ту-цзу); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2015); Китай

Тьеррадентро національний археологічний парк, комплекс підземель доколумбового періоду; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Колумбія

Тюркська культура, див. у ст. **Тюрки**

«Тюрма на Лонцького», Національний музей-меморіал жертв окупаційних режимів, спеціалізований музейний заклад (2009), розташований у колишній в'язниці в м. Львові; перший в Україні музей-в'язниця; Україна

Уаді-Кадіша (Священна долина) і Ліс кедрів Божих (Хорш-Арзель-Раб), місце осідку одного з найважливіших ранньохристиянських чернечих поселень у світі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Ліван

Увраж, розкішне, багато ілюстроване художнє видання великого формату у вигляді окремих аркушів або альбому, що зазвичай склада-

ється з гравюр, які зображують архітектурні споруди, комплекси чи їхні фрагменти

Уданшань, Уданшаню комплекс старовинних споруд, гірський хребет, забудований даоськими храмами й монастирями; об'єкт все-світньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Китай

Ужгородський замок, пам'ятка архітектури національного значення, Закарпатська обл.; Україна

Уїшань, гірський хребет; пам'ятка природи й культурний ландшафт (руїни столиці імператорів династії Хань, а також храмів і монастирів); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Китай

Українська академія мистецтва, див. **Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури**

Українська бібліотека імені Симона Петлюри, культурна установа української еміграції, заснована 1926 представниками Державного центру УНР в екзилі після вбивства С. Петлюри

Українське бароко, місцевий оригінальний архітектурний стиль, характерний для української архітектури 2 пол. 17–18 ст.; сформувався на засадах європейського бароко, класичної світової архітектури і народної декоративності

Українське село, Українська околиця, місцевість у м. Чикаго (штат Іллінойс, США), що належить до адміністративного р-ну Вест-Таун; культурний ареал українців; район-пам'ятка Чикаго (від 2002)

Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, УТОПІК, громадська організація, заснована 21.12.1966 у м. Києві, діяльність якої спрямована на збереження, захист, вивчення та популяризацію матеріальної та духовної культурної спадщини

Український архітектурний стиль, український модерн, стильовий напрям в українській архітектурі, що склався на поч. 20 ст. у процесі пошуків і формування національного стилю; розрізняють дві регіональні школи: харківську та львівську

Український державний інститут культурної спадщини, упродовж 1995–2017 — Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень, культурно-просвітницький центр, метою якого є збереження та захист культурної спадщини України, підвищення інтересу громадськості до культурного надбання, а також досягнення ба-

- лансу між історико-культурним середовищем і новими архітектурними втіленнями
- Український інститут Америки**, культурна установа (1948) у м. Нью-Йорку; штат Нью-Йорк, США
- Український інститут модерного мистецтва**, мистецька установа (1971) у м. Чикаго; штат Іллінойс, США
- Український комітет охорони пам'ятників культури, УКОПК**, державний орган охорони пам'яток історії та культури в Україні при Наркомосі УСРР; діяв упродовж 1929–1937
- Український музей-архів у Клівленді**, музейна установа (1952), що експонує / зберігає українські видання в цілому та окремі публікації про Україну зокрема; США
- Український музей у Нью-Йорку**, культурно-освітня та науково-дослідна установа, заснована Союзом українок Америки (1973); США
- Український національний музей**, музейна та архівна установа (1952) української культури й діаспори, Українська околиця Чикаго, штат Іллінойс; США
- Українського народного декоративного мистецтва національний музей**, заклад культури (1899) на території Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника (м. Київ); один із найбільших художніх музеїв України
- Української культурної спадщини село**, музей просто неба неподалік м. Едмонтона (провінція Альберта, Канада) в екокультурній території Калина Кантрі, що відтворює життя та побут українських першопоселенців у 1892–1930
- Українфільм**, перша українська державна організація у сфері кіно (1918)
- Улуру-Ката Тьюта національний парк**, резерват, мета якого полягає в збереженні природного середовища та культури аборигенів анангу; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); Австралія
- Уманський заповідник**, див. «Стара Умань», **Державний архітектурно-історичний заповідник**
- Ум-ер-Расас (Кастром-Меф'а)**, археологічний ландшафт пам'яток давньоримського, візантійського та раннього мусульманського періодів (3–9 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Йорданія

Універсалії культури, феномени, притаманні усім або більшості культур; онтологічні й екзистенційні константи людського буття, фундаментальні категорії картини світу, сумарна аксіоматика внутрішнього досвіду людей

Універсум, світоглядна категорія, що виражає всеохопне буття в його єдності, повноті й самодостатності; світ як ціле

Унівська Успенська лавра, пам'ятка архітектури національного значення, Львівська обл.; Україна

Урбанізм, 1) напрям у мистецтві та літературі 20 ст., основна тематика якого — опис життя сучасного міста; 2) напрям в архітектурі та містобудуванні 20 ст., заснований на уявленні про пріоритетність міст у сучасній цивілізації

Урбіно історичний центр, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Італія

Урнеська ставкірка, дерев'яна церква в комуні Лустер (фюльке Согног-Ф'юране, Норвегія); найдавніша (1130) зі збережених ставкірок Норвегії

Уряду України будинок, пам'ятка архітектури національного значення (1936–1938); історичний хмарочос, найбільший у м. Києві адміністративний будинок; Україна

Усове озеро, пам'ятка археології, поселення зрубної культури доби пізнього бронзового віку в заплаві р. Сіверський Донець, Краснолиманський р-н Донецької обл.; Україна

Успенська церква у с. Лютенька, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Миргородський р-н Полтавської обл.; Україна

Успенська церква у Львові, пам'ятка архітектури національного значення, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Україна. Див. також у ст. **Львова історичний центр**

Успенська церква у с. Низкиничі, пам'ятка архітектури національного значення, Володимирський р-н Волинської обл.; Україна

Успенська церква у с. Підгайці, пам'ятка архітектури національного значення, Тернопільський р-н Тернопільської обл.; Україна

Успенська церква та дзвіниця у с. Яришів, втрачені визначні архітектурні об'єкти, Могилів-Подільський р-н Вінницької обл.; Україна

Успенський собор Києво-Печерської лаври, пам'ятка архітектури національного значення, частина об'єкта всесвітньої спадщини

- ЮНЕСКО; Україна. Див. також у ст. **Київ: Собор Святої Софії та прилеглі монастирські будівлі, Києво-Печерська лавра**
- Успенський собор у Володимирі**, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Росія. Див. також у ст. **Владимира та Суздаля білокам'яні пам'ятки**
- Успенський собор у Володимирі**, пам'ятка архітектури національного значення, Волинська обл.; Україна
- Успенський собор у Галичі**, пам'ятка архітектури та археології національного значення, Івано-Франківська обл.; Україна
- Успенський собор у Кременчуці**, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Полтавська обл.; Україна
- Успенський собор у Лебедині**, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Сумська обл.; Україна
- Успенський собор у Новгороді-Сіверському**, пам'ятка архітектури національного значення, Чернігівська обл.; Україна
- Успенський собор в Охтирці**, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Сумська обл.; Україна
- Успенський собор у Полтаві**, втрачений визначний архітектурний об'єкт; Україна
- Успенський (Георгіївський) собор у Каневі**, пам'ятка архітектури національного значення, Черкаська обл.; Україна
- Утайшань**, культурний ландшафт однієї зі священних гір китайського буддизму; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2009); Китай
- Уффіці**, Галерея Уффіці, палац 16 ст. і вулиця в м. Флоренції; один із найбільших і найвпливовіших музеїв європейського образотворчого мистецтва у світі; архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія. Див. також у ст. **Флоренції історичний центр**
- Ушебті**, у Єгипті Стародавньому — магичні фігурки, які клали в могилу; вони мали заступати померлого, покликаного до роботи в царстві мертвих
- Ушмаль**, Доіспанське місто Ушмаль, історико-археологічна пам'ятка культури майя; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Мексика

Фабрика ван Нелле, пам'ятка промислової архітектури 20 ст. у м. Роттердамі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); Нідерланди

Фабрики в низькодолі річки Дервент, група текстильних фабрик 18–19 ст. (графство Дербішир, Англія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Велика Британія

«Фагус», фабрика в Альфельді, виробництво взуттєвих колодок, зведене за проєктом архітектора В. Гропіуса (бл. 1910) — перша будівля сучасної індустріальної архітектури; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011); Німеччина

Фантазія, 1) мрія, вигадка, продукт уяви, що змінює вигляд дійсності, яка відображена у свідомості; 2) здатність уявляти, створювати нові самостійні образи; 3) у музикознавстві — музичний твір довільної форми; інструментальна п'єса примхливого, фантастичного змісту і характеру музики; жанр інструментальної або оркестрової музики, який наближається до парафрази чи рапсодії

Фантасмагорія, 1) фантастичні картини й фігури, отримані за допомогою різних оптичних пристроїв; 2) фантастичне уявлення про щось; 3) маячіння; 4) химерне, дивне перетворення, зміна

Фарнезе вілла, див. **Замок Капрарола (вілла Фарнезе)**

Фароський маяк в Александрії Єгипетській, див. **Александрійський маяк**

Фасіл-Геббі, район міста Гондера, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Ефіопія

Фатехпур-Сікрі, архітектурний ансамбль колишньої столиці Імперії Великих Моголів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); штат Уттар-Прадеш, Індія

Фат'ма-Коба, пам'ятка археології, багаточисельна стоянка середньокам'яної доби поблизу с. Передове в Байдарській долині; АР Крим, Україна

Февр, Люсьєн (1878–1956), історик, дослідник 16 ст., один із засновників школи «Анналів»; Франція

Фейблман, Джеймс Керн (нар. 1904), філософ культури; США

Феномен, 1) філософська категорія, що відображає явище, предмет, приступні чуттєвому сприйняттю, на відміну від тих, що

осягаються розумом (ноумен), і спосіб явлення речей для чуттєвого досвіду — на відміну від їхньої справжньої природи й сутності; 2) незвичайне явище, рідкісний факт, який важко досягнути, збагнути

Феодосійська національна картинна галерея імені І. К. Айвазовського, художній музей у м. Феодосії, один із найстаріших (1845) музеїв такого виду в Україні; АР Крим, Україна

Ферапонтова монастиря ансамбль, архітектурний ансамбль 15–17 ст. у с. Ферапонтовому (Кирилівський р-н, Вологодська обл., РФ); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Росія

Ферекід (584–499 до н. е.), міфограф, ранній філософ, сучасник Анаксимандра, «семи мудреців»; учитель Піфагора; автор «Теогонії» та «Космогонії»; Стародавня Греція

Феррара, місто епохи Відродження, і дельта річки По, історико-архітектурний комплекс м. Феррари, в якому втілено гуманістичну концепцію «ідеального міста»; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Італія

Фертьо (Нойзідлер Зеє) культурний ландшафт, озерний край, що упродовж 8 тисяч років був місцем зустрічі різноманітних культур; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Австрія — Угорщина

Феса медина, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1981); Марокко

Фестиваль, масове святкове дійство, що включає огляд чи демонстрацію досягнень у певних видах мистецтва (музика, театр, кіно, естрада)

Фетишизм, 1) архаїчна форма релігійних вірувань, наділення природних речей надприродними, магічними, чудодійними властивостями; 2) структурний компонент будь-якої міфології та релігії, релігійно-культових практик; 3) персоніфікація соціальних регуляторів та інститутів, приписування речам соціальних і / або надприродних властивостей

Фіви Стародавні з їхніми некрополями, історико-архітектурний комплекс міст Карнака та Луксора, а також поховання Долини царів і Долини цариць; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Єгипет

Філадельфії музей мистецтв, картинна галерея (1876) у м. Філадельфії (штат Пенсильванія, США); третя за значимістю колекція творів мистецтва у країні; США

Філіппи археологічні пам'ятки, руїни стародавнього македонського міста-фортеці на узбережжі Егейського моря; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2016); Греція

Філософія, складне світоглядне, духовне, культурне явище: 1) теоретична форма світогляду, цілісне уявлення про світ і сенс буття людини, узагальнене ставлення до всесвіту, природи, суспільства, духовного життя; 2) форма пізнання світу і система теоретичного знання про фундаментальні принципи, форми і смисли буття в усіх його проявах; 3) особливий тип критично-рефлексивного мислення, інтелектуальної діяльності; 4) форма суспільної свідомості, що відображає характерні риси тієї чи іншої епохи, культури, народу, цивілізації; історія пошуків людством істини і відповідей на сенсобуттєві, світоглядні запитання

Філософія культури, 1) філософське осмислення сутнісних засад культури як процесу й цілісного феномена, її архетики, закономірностей і перспектив розвитку; 2) напрям європейської філософії кін. 19 — перш. пол. 20 ст.

Фіцвільяма музей, музей мистецтв і старожитностей (1816) при Кембриджському університеті; Велика Британія

Фламандські беґинажі, див. **Беґинаж**

Фламенко, південноіспанський музичний стиль (пісня й танець); пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2010); Іспанія

Флорентійського собору музей, Музей створення Флорентійського собору, Музей Опера-ді-Санта-Марія-дель-Фйоре, музейна установа (1891) у м. Флоренції, яка експонує оригінали шедеврів собору Санта-Марія-дель-Фйоре; Італія

Флоренції історичний центр, архітектурний комплекс історичної частини міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1982); Італія

Фольклінгенський металургійний завод, металургійний комбінат, що діяв 1873–1986, нині музей; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Німеччина

Фольклор, 1) усна народна творчість; 2) сукупність вірувань, звичаїв, обрядів тощо народного побуту; 3) образна система традиційних смислів та функціональна система суб'єктності його носіїв

Фонтан «Самсон» у Києві, втрачений і пізніше відбудований визначний архітектурний об'єкт; Україна

Фонтебло палац і парк, палацово-парковий ансамбль королівської мисливської резиденції; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1981); Франція

Фонтене цистерціанський монастир, монастирський комплекс, заснований св. Бернардом Клервоським (1119); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1981); Франція

Форда Генрі музей американських інновацій, див. **Грінфілд-Вілледж і Генрі Форда музей**

Форма культурна, сукупність спостережуваних ознак і рис будь-якого культурного об'єкта (явища), що відображають його утилітарні й символічні функції, на підставі яких здійснюється його ідентифікація та атрибуція; поняття поширюється як на матеріальні, так і на духовні продукти людської діяльності

Форт-Брідж, залізничний консольний міст 19 ст. через затоку Ферт-оф-Форт, символ Шотландії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2015); Велика Британія

Фортеця, укріплення, що захищає певну територію

Фортеця Сан-Педро-де-ла-Рока, фортифікаційний архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); м. Сантьяго-де-Куба, Куба

Фортифікації, оборонні укріплення

Форум, у містах Стародавнього Риму — ринкова площа, місце загальних зборів, центр політичного життя

Форуми в Римі, археологічно-архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія. Див. також у ст. **Рима історичний центр, власність Святого Престолу в цьому місті, що користується правами екстериторіальності, і Сан-Паоло-Фуорі-ле-Мура**

Фракійська культура, див. у ст. **Фракія**

Фрама музей, історичний музей (1936) на півострові Бюгдей, експозиція якого присвячена історії норвезьких полярних експедицій, м. Осло; Норвегія

- Франко, Іван Якович** (1856–1916), письменник, поет, публіцист, фольклорист, перекладач, громадський діяч і політик, дійсний член НТШ (1899); Україна
- Франка Івана львівський національний літературно-меморіальний музей**, спеціалізований заклад культури (1940), розташований у будинку, де 1902–1916 мешкав письменник у м. Львові; Україна
- Франка Івана музей у с. Нагуєвичах**, див. «Нагуєвичі», Державний історико-культурний заповідник
- Франса Галса музей**, художня галерея (1862) у м. Гарлемі (Нідерланди), що експонує твори т. з. золотой доби голландського живопису
- Франциска Святого базиліка й інші францисканські святині в Асизі**, історико-архітектурний комплекс рідного міста св. Франциска Асизького — засновника чернечого ордену Братів Менших (предтечі францисканців); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Італія
- Французів гастрономічна трапеза**, звична для французького народу соціальна практика відзначення важливих моментів у житті окремих людей і груп із їжею та частвуванням; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2010)
- Французька сінематека**, музей кіно, один із найбільших кіноархівів світу (1936), м. Париж; Франція
- Фрейзер (Фрезер), Джеймс Джордж** (1854–1941), релігієзнавець, антрополог, етнолог, культуролог, фольклорист, історик релігії; Велика Британія
- Фрейзера острів (Фрейжер)**, піщаний острів біля східного узбережжя Австралії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1992)
- Фробеніус, Лео** (1873–1938), етнограф, антрополог, археолог, культуролог, африканіст, автор терміна «культурне коло»; Німеччина — Італія
- Фролівський монастир у Києві**, ансамбль пам'яток архітектури національного значення; Україна
- Фудзіяма, святиня та джерело мистецького натхнення**, об'єкт із 25 пам'яток, що відображають суть священного та художнього ландшафту гори Фудзі (Японія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2013); Японія

Фуерте-де-Самайпата, церемоніальний центр доколумбової епохи, археологічна ділянка на схилах Болівійських Анд поблизу м. Самайпата (департамент Санта-Крус, Болівія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Болівія

Фуко, Мішель (1926–1984), філософ, історик культури, епістемолог, політичний мислитель; Франція

Функції культури, див. **Культури функції**

Функціоналізм, 1) у культурології та соціальній антропології — один із основних методологічних підходів, який полягає у розгляді суспільства як системи, що складається із структурних елементів (інститутів), які функціонально пов'язані один із одним і виконують певні функції стосовно суспільства як цілого; 2) напрям в архітектурі 20 ст., що вимагає відповідності будівель і споруд виробничим і побутовим процесам

Футуризм, літературно-мистецький напрям поч. 20 ст., концепція якого спиралася на ідею емоційного вираження динаміки сучасного світу — високих швидкостей і ритмів життя

Хавви гробниця, археологічний об'єкт у м. Джидді; згідно з мусульманською традицією, вшановується як поховання Хавви (Єви); Саудівська Аравія

Хай-тек, напрям архітектури та дизайну, що оформився в сер. 1970-х як спосіб якнайповніше охопити досягнення науки й техніки; проявляється в підкресленні конструктивних і технологічних елементів

Ханенків музей, див. **Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків**

Хаос, категорія космогонії, первинний стан Всесвіту, безформна сукупність матерії та простору (на противагу порядку)

Харер Югол, укріплене історичне місто, релігійний та архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2006); Ефіопія

«Хатинь», **Меморіальний комплекс**, архітектурно-ландшафтний ансамбль (1969), один із символів знищення цивільного населення під час Другої світової війни; Білорусь

Хатра, історико-архітектурний комплекс зруйнованого стародавнього міста; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Ірак

Хаттуса: столиця Хатті, комплекс архітектурних пам'яток столиці стародавнього Хетського царства; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1886); Туреччина

Хатшепсут храм у Дейр-ель-Бахрі, див. **Храм цариці Хатшепсут у Дейр-ель-Бахрі**

Хахве та Яндон, історичні села Кореї, традиційні села періоду династії Чосон — найтиповіші зразки місцевих родових сіл; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2010); Південна Корея

Хвасон, фортеця, фортифікаційна споруда 18 ст. у м. Сувоні; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Південна Корея

Хеврона (Ель-Халіля) старе місто, історико-археологічний та історико-архітектурний комплекс пам'яток одного із найстаріших міст світу — святині юдеїв; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2017); Палестина

Хедебю й Даневирке археологічний прикордонний комплекс, руїни стародавнього торговельного міста, оточені лінією оборонних споруд; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2018); Німеччина

Хендж, гендж, різновид ритуальної пам'ятки

Хеопса піраміда, найбільша з-поміж єгипетських пірамід; одне із Семи чудес Стародавнього світу, єдине з чудес, що збереглося до нашого часу; Єгипет

Херексур, могилина пам'ятка у вигляді кам'яного кургану, оточеного загорожею з вкопаних у землю каменів

Херсонес Таврійський та його хора, античне та середньовічне місто на території сучасного Севастополя; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2013); АР Крим, Україна

Херсонська фортеця, пам'ятка архітектури національного значення, м. Херсон; Україна

Хімедзі замок, див. **Замок Хімедзі**

Хіраїдзумі — храми, сади й археологічні пам'ятки, що репрезентують буддиську Чисту Землю, комплекс буддистських пам'яток м. Хіраїдзумі (повіт Нісі-Івай, префектура Івате, Японія), де особливого поширення набуло вчення Чистої Землі (амідаїзм); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011); Японія

Хіросімський меморіал миру (купол Генбаку), історична пам'ятка — руїни «Дому сприяння промисловості», біля якого 06.08.1945 було

скинуто атомну бомбу; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Японія

Хіросімський меморіальний «Музей миру», музейна установа (1955) у м. Хіросімі, експозиція якого висвітлює факти атомного бомбардування з метою ліквідації атомної зброї усім світом і досягнення всесвітнього миру; Японія

Хмельницького Богдана садиба (замчище) в с. Суботові, див. Садиба (замчище) Богдана Хмельницького в с. Суботові

Хора (археологія), група поселень, скупчених навколо єдиного центру та об'єднаних спільними територією, економічними, культурними та політичними зв'язками

Хорезу монастир, монастирський комплекс (1690) у м. Хорезу (повіт Вилча, Румунія), найкращий зразок т. з. бринковянського архітектурного стилю; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Румунія

«Хортиця», **Національний заповідник**, заповідна територія, що охоплює о. Хортицю та прилеглі острови і скелі (Запорізька обл.), діє з 1965; Україна

Хорюджі теренів буддійські пам'ятки, комплекс буддійських пам'яток дерев'яної архітектури і мистецтва 7–8 ст., об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Японія

«Хотинська фортеця», **Державний історико-архітектурний заповідник**, науково-дослідна та культурно-просвітницька установа, що забезпечує виявлення, дослідження, збереження, охорону, використання та популяризацію пам'ятки національного значення — Хотинської фортеці; Україна

Хотинська фортеця і замок, пам'ятка архітектури національного значення, Чернівецька обл.; Україна

Хоян, стародавнє місто, архітектурний ансамбль добре збереженого торговельного порту; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); провінція Куангнам, В'єтнам

Храм, сакральна споруда, призначена для богослужінь і здійснення релігійних обрядів

Храм Амона, Мут і Хонсу в Луксорі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Єгипет. Див. також у ст.

Фіви Стародавні з їхніми некрополями

- Храм Аполлона в Дідімах**, архітектурно-археологічна пам'ятка; Туреччина
- Храм Артеміди в Ефесі**, архітектурно-археологічна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Туреччина. Див. також у ст. **Ефес**
- Храм Гробу Господнього в Єрусалимі**, святиня, історико-архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Ізраїль. Див. також у ст. **Єрусалима старе місто та його мури**
- Храм Джварі у Мцхеті**, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Грузія. Див. також у ст. **Мцхети історичні пам'ятки**
- Храм Зевса Олімпійського в Афінах**, археологічна й архітектурна пам'ятка; Греція
- Храм Неба: імператорський жертвний вівтар у Пекіні**, комплекс архітектурних пам'яток; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Китай
- Храм Ніки Аптерос на акрополі в Афінах**, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Греція. Див. також у ст. **Акрополь**
- Храм Хонсу в м. Карнаку**, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Єгипет. Див. також у ст. **Фіви Стародавні з їхніми некрополями**
- Храм Христа Спасителя у Москві**, кафедральний собор Російської православної церкви, пам'ятка архітектури; Росія
- Храм цариці Хатшепсут у Дейр-ель-Бахрі**, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Єгипет. Див. також у ст. **Фіви Стародавні з їхніми некрополями**
- Храмова гора**, пагорб над Кедронською долиною у південно-східній частині м. Єрусалима; місце зосередження мусульманських святинь, свята земля для послідовників юдаїзму й ісламу
- Хрестовоздвиженська церква в Дрогобичі**, пам'ятка архітектури національного значення, Львівська обл.; Україна
- Хрестовоздвиженська церква в Луцьку**, пам'ятка архітектури національного значення, Волинська обл.; Україна
- Хрестовоздвиженська церква у с. Опорець**, пам'ятка архітектури національного значення, Стрийський р-н Львівської обл.; Україна

Хрестовоздвиженський монастир у Полтаві, ансамбль пам'яток архітектури національного значення; Україна

Христа-Спасителя статуя, скульптурне зображення Ісуса Христа (1931) у стилі ар-деко, розташоване на вершині гори Корковаду у м. Ріо-де-Жанейро; символ Ріо-де-Жанейро і Бразилії в цілому; об'єкт новітнього переліку Семи чудес світу (від 2007); Бразилія

Хронотоп, часопростір, взаємозв'язок часових і просторових відносин у міфологічних віруваннях та уявленнях, текстах міфів, фольклорних та авторських творах

Хуаншань, гірське пасмо; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990); Китай

Хумаюна гробниця в Делі, мавзолей правителя Імперії Великих Моголів (м. Делі); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); Індія

Хунхе-Хані рисові тераси, Культурний ландшафт рисових терас Хунхе-Хані, система терас для вирощування рису; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2013); Китай

Хюбнер, Курт (1921–2013), філософ, методолог науки, філософ культури, організатор науки; Німеччина

Хюе комплекс пам'яток, храми, палаци й мавзолеї періоду династії Нгуєн у м. Хюе (В'єтнам); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993); В'єтнам

Царів коляди (Різдвяних царів) обряд, традиційний народний обхідний обряд, що здійснюється на святаки (період часу після Різдва Христового до Водохреща) у с. Семежево (Копильський р-н, Мінська обл., Білорусь); пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства, що потребує термінового захисту (від 2009)

Царський курган, пам'ятка археології, поховальна споруда (4 ст. до н. е.) поблизу м. Керчі; АР Крим, Україна

Царський палац у Персеполі, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Іран. Див. також у ст. **Персеполь**

Царські кургани, термін на позначення найбільших та найбагатших поховань скіфів, що датуються 4 ст. до н. е.

Цвінгер у Дрездені, архітектурна пам'ятка, частина колишньої пам'ятки всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Німеччина

«Центр мистецтв імені королеви Софії», Національний музей, художній музей (1986) у м. Мадриді, який експонує сучасне іспанське мистецтво; один із найбільших музеїв світу; Іспанія

Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, науково-дослідна установа (засн. 1991), діяльність якої спрямована на поглиблення теоретико-методологічного рівня пам'яткознавчих студій і пам'яткоохоронної діяльності в Україні; входить до складу Відділення історії, філософії та права НАН України

Центральний комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва на Україні, ЦКОПСИМУ, державно-громадський орган, створений 12.04.1917 у м. Києві (Україна) з метою збереження історичної та культурної спадщини; припинив існування у квітні 1918

Центральної Ради будинок у Києві, пам'ятка історії та архітектури національного значення; Україна

Церква, 1) особливий тип релігійної організації, об'єднання послідовників тієї чи іншої релігії на основі спільності віровчення та культу; 2) християнська культова споруда, що має вівтар і приміщення для богослужіння

Церква Зішестя Святого Духа в Колочаві, пам'ятка архітектури національного значення, Хустський р-н Закарпатської обл.; Україна

Церква Зішестя Святого Духа в Рогатині, пам'ятка архітектури національного значення, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, Івано-Франківська обл.; Україна. Див. також у ст. **Дерев'яні церкви Карпатського регіону Польщі і України**

Церква Іль Джезу в Римі, соборна церква ордену єзуїтів, в якій поховано його засновника — св. Ігнатія Лойолу; пам'ятка архітектури, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія. Див. також у ст. **Рима історичний центр, власність Святого Престолу в цьому місті, що користується правами екстериторіальності, і Сан-Паоло-Фуорі-ле-Мур**

Церква Іоана Предтечі в Керчі, пам'ятка архітектури національного значення; АР Крим, Україна

Церква Миколи Доброго у Києві, втрачений визначний архітектурний об'єкт; Україна

Церква Нігулісте в Таллінні, пам'ятка архітектури, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Естонія. Див. також у ст. **Таллінна історичний центр (старе місто)**

Церква Олевісте в Таллінні, пам'ятка архітектури, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Естонія. Див. також у ст. **Таллінна історичний центр (старе місто)**

Церква Параскеви П'ятниці та дзвіниця у Космачі, втрачені визначні архітектурні об'єкти, Косівський р-н Івано-Франківської обл.; Україна

Церква Покрова на Нерлі, пам'ятка архітектури, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, Владимирська обл.; Росія. Див. також у ст. **Владимира та Суздаля білокам'яні пам'ятки**

Церква Різдва Богородиці у Ворохті, пам'ятка архітектури національного значення, Надвірнянський р-н Івано-Франківської обл.; Україна

Церква Різдва Богородиці у с. Здомишель, пам'ятка архітектури національного значення, Ратнівський р-н Волинської обл.; Україна

Церква Різдва Богородиці у с. Жубровичі, пам'ятка архітектури національного значення, Коростенський р-н Житомирської обл.; Україна

Церква Різдва Богородиці у Камені-Каширському, пам'ятка архітектури національного значення, Волинська обл.; Україна

Церква Різдва Богородиці у с. Росохи, пам'ятка архітектури національного значення, Самбірського р-ну Львівської обл.; Україна

Церква Різдва Богородиці (Благовіщенська) у Седневі, пам'ятка архітектури національного значення, Чернігівська обл.; Україна

Церква Різдва Богородиці у с. Селятин, пам'ятка архітектури національного значення, Вишницький р-н Чернівецької обл.; Україна

Церква Різдва Богородиці у с. Ходорів, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Обухівський р-н Київської обл.; Україна

Церква Різдва Богородиці (Георгіївська) у Чернівцях, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Церква Різдва Христового у Києві, втрачений і відбудований визначний архітектурний об'єкт; Україна

- Церква Різдва Христового у с. Шептаки**, втрачений визначний архітектурний об'єкт, Новгород-Сіверський р-н Чернігівської обл.; Україна
- Церква Сакре-Кер у Парижі**, визначний архітектурний об'єкт, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Франція. Див. також у ст. **Сени узбережжя в Парижі**
- Церква Сан Вітале в Равенні**, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія. Див. також у ст. **Равенні ранньохристиянські пам'ятки**
- Церква Санта Марія дель Фіоре у Флоренції**, архітектурна пам'ятка, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Італія. Див. також у ст. **Флоренції історичний центр**
- Церква Собору Пресвятої Богородиці у с. Маткові**, пам'ятка архітектури національного значення; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, Стрийський р-н Львівської обл.; Україна. Див. також у ст. **Дерев'яні церкви Карпатського регіону Польщі і України**
- Церква Святого Архангела Михаїла в Білостоку**, пам'ятка архітектури національного значення, Волинська обл.; Україна
- Церква Святого Димитрія в с. Гішині**, пам'ятка архітектури національного значення, Ковельський р-н Волинської обл.; Україна
- Церква Святої Женев'єви (Пантеон) у Парижі**, пам'ятка архітектури, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Франція. Див. також у ст. **Сени узбережжя в Парижі**
- Церква Святого Івана Богослова у с. Скорики**, пам'ятка архітектури національного значення, Тернопільський р-н Тернопільської обл.; Україна
- Церква Святого Івана Богослова у с. Тропове**, пам'ятка архітектури національного значення, Могилів-Подільський р-н Вінницької обл.; Україна
- Церква Святого Івана Сучавського у с. Виженка**, пам'ятка архітектури національного значення, Вижницький р-н Чернівецької обл.; Україна
- Церква Святого Карла Борромєя у Відні**, пам'ятка архітектури, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Австрія. Див. також у ст. **Відня історичний центр**

- Церква Святого Луки у с. Орявчик**, пам'ятка архітектури національного значення, Стрийський р-н Львівської обл.; Україна
- Церква Святого Миколи Великоріцького у Путивлі**, пам'ятка архітектури національного значення, Сумська обл.; Україна
- Церква Святої Параскеви у с. Крехів**, пам'ятка архітектури національного значення, Львівський р-н Львівської обл.; Україна
- Церква Святої Параскеви у с. Немія**, пам'ятка архітектури національного значення, Могилів-Подільський р-н Вінницької обл.; Україна
- Церква Святої Параскеви у с. Олександрівка**, пам'ятка архітектури національного значення, Хустський р-н Закарпатської обл.; Україна
- Церква Святого Петра в Ризі**, пам'ятка архітектури, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Латвія. Див. також у ст. **Риги історичний центр**
- Церква Святого Феодосія Печерського у Києві**, пам'ятка архітектури національного значення; Україна
- Церква Святого Юра у Дрогобичі**, пам'ятка архітектури національного значення; частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, Львівська обл.; Україна. Див. також у ст. **Дерев'яні церкви Карпатського регіону Польщі і України**
- Церква Святого Юрія у с. Батятичі**, пам'ятка архітектури національного значення, Львівський р-н Львівської обл.; Україна
- Церква Спаса на Берестові в Києві**, див. **Спаса на Берестові церква в Києві**
- Церква Спаса на Крові у Санкт-Петербурзі**, пам'ятка архітектури, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Росія. Див. також у ст. **Санкт-Петербурга історичний центр і пов'язані з ним групи пам'яток**
- Церква Успіння Богородиці у с. Дубівці**, пам'ятка архітектури національного значення, Чернівецький р-н Чернівецької обл.; Україна
- Церква Успіння Богородиці у с. Качин**, пам'ятка архітектури національного значення, Камінь-Каширський р-н Волинської обл.; Україна
- Церква Успіння Богородиці Пирогощі у Києві**, пам'ятка архітектури національного значення; Україна

Цзицзянь Хуашань, Культурний ландшафт наскельного мистецтва Цзицзянь Хуашань, наскельні зображення, що відтворюють життя й ритуали племені лоуе (5 ст. до н. е. — 2 ст. н. е.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2016); Китай

Цивілізацій Європи та Середземномор'я музей, заклад культури (2013) у м. Марселі, експозиція якого присвячена життю та культурі народів Середземномор'я; Франція

Цивілізація, 1) у найширшому розумінні — специфічний спосіб життєдіяльності розумних істот; 2) історичний щабель суспільного розвитку, наступний за епохами дикості й варварства; 3) сукупність матеріальних і духовних досягнень людства; 4) матеріально-інструментальний, техніко-виробничий базис суспільства (у філософії О. Шпенглера, М. Бердяєва — стадія деградації й занепаду розвинутих локальних культур); 5) географічно локалізоване, відносно автономне, стійке, цілісне, історично унікальне соціокультурне утворення (система) метаєтнічного типу; 6) сучасна глобальна культура, система цінностей, символів, практик, способу життя

Цивіліографія, соціально-філософська дисципліна, що має за мету осмислити феномен виникнення і становлення цивілізації як цілісності

Цинциннати музей мистецтв, один із найстаріших художніх музеїв США (1881); штат Огайо, США

Цитадель династії Хо, фортифікаційна споруда 14 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2011); В'єтнам

Цитадель Ербіль, див. **Ербіль цитадель**

Цитадель — національний історичний парк, Сан-Сусі, Рам'єр, комплекс пам'яток історії та архітектури — символів свободи звільненого від рабства місцевого населення; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1982); Гаїті

Цицерон, Марк Туллій (106–43 до н. е.), політичний діяч, філософ, оратор, літератор; у його праці «Тускуланські бесіди» вперше в літературі вжито термін «культура»; Стародавній Рим

Цінність, універсалія культури та філософська категорія, що відображає суспільну й особистісну значущість певних ідей, уявлень про належне, добре, прекрасне, моральних максим, духовних чи матеріальних об'єктів тощо

Цінності духовні, складний концепт, який позначає культурно значущі життєві орієнтири особистості у пошуках сенсу та самореалізації, що підносить людину на вищий рівень самоствердження та свободи

Цінності етнічні, 1) сукупність історично селектованих культурних традицій етносу, що маркують його історичну й культурну своєрідність; 2) функціонально ефективні та соціально-прийнятні форми і технології задоволення інтересів і потреб членів етносу, що сприяють підвищенню рівня їхньої соціальної інтегрованості

Цінченшань і стародавня зрошувальна система Дуцзян'янь, культурний і природний об'єкт: комплекс даоських храмів, діюча зрошувальна система, будівництво якої розпочалося в 3 ст. до н. е., резерват великої панди; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Китай

Цінь Шіхуанді мавзолей, див. **Гробниця першого імператора династії Цін**

Цоділо, місце зосередження доісторичних наскельних зображень; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Ботсвана

Цольферайн: промисловий комплекс вугільної шахти в Ессені, індустріальний ландшафт із недіючою кам'яновугільною шахтою; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Німеччина

Чавін (археологічна зона), Чавін-де-Уантар, археологічний комплекс на північ від м. Ліми (Перу), що містить артефакти, створені доінковою культурою Чавін; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1985); Перу

Чайлд (Чайльд), Вір Гордон (1892–1957), історик, археолог, основоположник антропологічного еволюціонізму, автор понять «неолітична революція» та «урбаністична еволюція»; Австралія — Велика Британія

Чакو культура, національний історичний парк, археологічний комплекс 9–13 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); США

Чампанер-Павагадх археологічний парк, місце концентрації археологічних, історичних і живих об'єктів культурної спадщини в ото-

- ченні виразного природного ландшафту; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); штат Гуджарат, Індія
- Чанган, ландшафтний комплекс**, ансамбль із трьох заповідних територій у провінції Ніньбін (В'єтнам); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); В'єтнам
- Чангьон Панчжон храму Хейнса — сховище дерев'яних табличок із текстами «Тріпітаки Кореани»**, комплекс будівель, в яких зберігаються 80 тис. дерев'яних дощечок із текстами «Тріпітаки Кореани» (13 ст.); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Південна Корея
- Чандравамша**, див. Місячна династія
- Чан-Чан археологічна зона**, руїни найбільшого міста Південної Америки доколумбового періоду; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1986); у Переліку пам'яток всесвітньої спадщини в небезпеці (від 1986); Перу
- Час**, філософська категорія, що відображає універсальні форми перебігу механічних, органічних, психічних, соціальних процесів — послідовність, тривалість, інтенсивність, зміну станів
- Чатал-Гьююка неолітичні пам'ятки**, велике поселення епохи керамічного неоліту й енеоліту на південь від м. Конья (провінція Конья, Туреччина); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012); Туреччина
- Чхатрапаті Шиваджі вокзал (колишній вокзал Вікторії)**, історичний вокзал у м. Мумбаї; пам'ятка вікторіанської неоготичної архітектури (1878–1888); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Індія
- Чхатрапаті Шиваджі Магараджі музей**, головна музейна установа (1922) міста Мумбаї; колишня (до поч. 2000-х) назва — Музей Західної Індії принца Уельського; експозиція висвітлює археологію, мистецтво та природничу історію Індії та інших країн; Індія
- Чебикін, Андрій Володимирович** (нар. 1946), художник-графік, педагог; засновник Національної академії мистецтв України; лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка (2007); Україна
- Ченде гірська імператорська резиденція та віддалені храми**, історико-архітектурний комплекс літньої резиденції імператорської

- династії Цін; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Китай
- Чеського Крумлова історичний центр**, історико-архітектурний комплекс; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1992); Чехія
- Черветері і Тарквінії етруські некрополі**, поховання 7–4 ст. до н. е.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2004); Італія
- Червоний форт в Агрі**, цитадель епохи Великих Моголів; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1983); штат Уттар-Прадеш, Індія
- Червоний форт у Делі**, історична цитадель міста періоду Імперії Великих Моголів, комплекс архітектурних пам'яток, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2007); Індія
- Червоного Хреста та Червоного Напівмісяця міжнародний музей**, спеціалізований заклад культури (1988), м. Женева; Швейцарія
- «Чернігів стародавній», Національний історико-архітектурний заповідник**, комплекс пам'яток історичної частини м. Чернігова (діє з 1967); Україна
- Чернігівський колегіум**, один із перших загальноосвітніх навчальних закладів вищого рівня в Гетьманщині, пам'ятка барокової архітектури 18 ст. у м. Чернігові; Україна
- Чечелів садиба у с. Самчики**, див. **Садиба Чечелів у с. Самчики «Чигирин», Національний історико-культурний заповідник**, заповідна територія в Чигиринському р-ні Черкаської обл., діє з 1989; Україна
- Чигиринський замок**, пам'ятка архітектури, містобудування, історії національного значення, Черкаська обл.; Україна
- Чижевський, Дмитро Іванович** (1894–1977), учений-енциклопедист; культуролог-славіст, філософ, літературознавець, релігієзнавець, лінгвіст, дійсний член НТШ (1935); Україна — Німеччина
- Чикітосу єзуїтські місії**, комплекс із 6 місій 17–18 ст. на території колишнього губернаторства Чикітос; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1990); Болівія
- Чилое церкви**, комплекс пам'яток сакральної дерев'яної архітектури; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); о. Чилое, Чилі
- Чинбарство**, гарбарство, обробка шкіри
- Чисте мистецтво**, див. **Мистецтво для мистецтва**

- Чичен-Іца**, Доіспанське місто Чичен-Іца, політичний і культурний центр майя; комплекс архітектурних пам'яток, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1988); Мексика
- Чіленто й Валло-ді-Діано національний парк та археологічні пам'ятки Пестума, Елеї і Чертоза-ді-Падула**, культурний ландшафт; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Італія
- Чірібікете національний парк — «Малока клану Ягуара»**, найбільший резерват Колумбії, на території якого виявлено понад 75 тис. наскельних малюнків; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2018)
- Чога-Занбіль**, руїни стародавнього міста та храмового комплексу періоду держави Елам; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Іран
- Чокурча**, Чокурчинська печера, пам'ятка археології, багат шарова стоянка епохи муст'є на околиці м. Сімферополя; АР Крим, Україна
- Чоли великі храми**, Імперії Чола великі храми, комплекс храмових споруд періоду правління династії Чола на півдні Індії; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1987); Індія
- Чолули велика піраміда**, східчаста піраміда в м. Чолула (штат Пуебла, Мексика); вірогідно найбільша за об'ємом із відомих на сьогодні пірамід
- Чонгоні наскельне мистецтво**, ареал наскельних зображень; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2006); Малаві
- Чонме, святилище**, конфуціанська святиня у м. Сеулі, заснована 1394 на честь померлих ванів та їхніх дружин династії Чосон; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1995); Південна Корея
- «Чорнобиль», Національний музей**, спеціалізований музейний заклад (1992) у м. Києві, експозиція якого присвячена Чорнобильській катастрофі 1986; Україна
- Чорноморського флоту військово-історичний музей**, Військово-історичний музей Чорноморського флоту, спеціалізований музейний заклад у м. Севастополі, експозиція якого присвячена історії Чорноморського флоту; один із найстаріших (1869) музеїв Кримського півострова; АР Крим, Україна
- Чортомлик**, пам'ятка археології, скіфський царський курган 4 ст. до н. е., розташований неподалік м. Нікополя, Дніпропетровська обл.; Україна

Чумний стовп, монумент на подяку Богородиці, Святій Трійці, католицькому святому за припинення епідемії чуми; особливого поширення такі монументи набули в Центральній Європі, Іспанії, Португалії

Чуфут-Кале, фортеця і печерне місто, пам'ятка архітектури національного значення; АР Крим, Україна

Чхандоккун, палацовий комплекс, палац 15 ст. посеред парку у Сеулі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1997); Південна Корея

Чхомані культурний ландшафт, історико-археологічна пам'ятка, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2017); Південно-Африканська Республіка

Шайтан-Коба, пам'ятка археології, стоянка мустьєрської епохи поблизу с. Скалистого Бахчисарайського р-ну; АР Крим, Україна

Шампані схили пагорбів, виноробні доми та льохи, регіон, де була розроблена технологія виробництва ігристих вин методом вторинного бродиння в пляшці, та його інфраструктура; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2015); Франція

Шампольйон, Жан-Франсуа (1790–1832), історик, лінгвіст, основоположник египтології; Франція

Шанду, руїни літньої столиці Хубілая-хана, імператора-засновника династії Юань; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2012); Китай

Шан-Коба, пам'ятка археології, печерна стоянка середньокам'яної доби поблизу с. Передове Балаклавського р-ну, у Байдарській долині; АР Крим, Україна

Шараневич, Ісидор Іванович (1829–1901), історик, педагог, музейний діяч, громадський діяч; Україна

Шартрський собор, Шартрський кафедральний собор Діви Марії, пам'ятка культової готичної архітектури, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1979); Франція

Шах-заде, мечеть у Стамбулі, пам'ятка архітектури, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Туреччина. Див. також у ст. **Стамбула історичні райони**

Шахрисабза історичний центр, комплекс архітектурних пам'яток, об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); у Переліку пам'яток всесвітньої спадщини в небезпеці (від 2016); Узбекистан

- Шахтова могила**, тип поховальної споруди, де поховання здійснюється на дні глибокої вузької ями
- Шахтокамерна могила**, тип поховальної споруди, де поховання здійснюється у боковій камері, вхід до якої відкривається на дні шахти
- Швабської Юри печери та мистецтво льодовикового періоду**, археологічний об'єкт — шість печер, в яких виявлено предмети, що датуються 43–33 тис. тому; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2017); Німеччина
- Швейцарський музей паперу, шрифту і друкарства**, музей історії ручного виробництва паперу та книгодрукування (1980) у м. Базелі; Швейцарія
- Швейцер, Альберт** (1875–1965), теолог, філософ культури, етик, автор філософсько-етичної концепції благоговіння перед життям, лауреат Нобелівської премії миру (1952); Німеччина — Франція
- Шевченка Тараса канівський музей**, культурно-просвітницький і науково-дослідний заклад (1939) на території Шевченківського національного заповідника; м. Канів, Черкаська обл.; Україна
- Шевченка Тараса літературно-меморіальний будинок-музей**, філія Національного музею Тараса Шевченка; помешкання, в якому проживав поет від весни 1846 до свого арешту 05.04.1847, м. Київ; Україна
- Шевченка Тараса меморіальний музей-гауптвахта**, меморіальна музейна установа (1989) у м. Оренбурзі; Росія
- Шевченка Тараса могила**, місце поховання Т. Шевченка, головний об'єкт Шевченківського національного заповідника, національна святиня України; неподалік м. Канева, Черкаська обл.; Україна
- Шевченка Тараса музей-квартира**, меморіальна музейна установа, створена 1964 в колишній майстерні Т. Шевченка у приміщенні Імператорської Академії мистецтв у м. Санкт-Петербурзі; Росія
- Шевченка Тараса музей у Торонто**, спеціалізований музейний заклад, присвячений життю і творчості Т. Шевченка; заснований 1952 у м. Оквіллі (штат Онтаріо, Канада), 1995 перенесений до м. Торонто (провінція Онтаріо, Канада); єдиний музей Шевченка на американському континенті; Канада
- Шевченка Тараса національний музей**, див. **Національний музей Тараса Шевченка**

Шевченка Тараса орський музей, меморіальна музейна установа (1986) у м. Орську; Росія

Шевченківський гай, див. **Музей народної архітектури і побуту у Львові імені Климентія Шептицького**

Шевченківський національний заповідник, культурно-освітній та науково-дослідний заклад, створений на базі комплексу об'єктів культурної спадщини та пам'яток природи, пов'язаних із життям і вшануванням пам'яті Т. Шевченка, неподалік м. Канева, Черкаська обл.; Україна

Шекі історичний центр із Ханським палацом, архітектурний ансамбль одного з найдавніших міст Кавказу (Шекінський р-н, Азербайджан); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2019); Азербайджан

Шеменлауфен, карнавал в Імсті, хода костюмованих танцюристів у масках; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини людства (від 2012); Австрія

Шенбрунн, палац і парки, палацово-парковий ансамбль, ансамбль архітектурних пам'яток; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1996); Австрія

Шибаме старе укріплене місто, історико-архітектурний комплекс м. Шибаме — найдавнішого прикладу міського планування, заснованого на принципі вертикального будівництва; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1982); у Переліку пам'яток всесвітньої спадщини в небезпеці (від 2015); Ємен

Шибеницький собор святого Якова, римо-католицький собор у м. Шибенику (Шибенсько-Кнінська жупанія, Хорватія), кафедральний храм Шибеницької дієцезії, шедевр середньовічного далматинського зодчества; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2000); Хорватія

Шизофренія культурна, термін на позначення розриву між релігійним і соціальним життям, що констатує неможливість суміщення двох життєвих стандартів — релігійного та соціального; двох культур — релігійної та секулярної

Ширваншахів палац у Баку, пам'ятка архітектури, частина об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; Азербайджан. Див. у ст. **Баку стара фортеця, палац Ширваншахів і Дівоча Вежа**

- Широка могила**, пам'ятка археології, найвідоміший курган білозерської культури доби пізньої бронзи поблизу с. Мала Лепетиха Каховського р-ну Херсонської обл.; Україна
- Шлегель, Фрідріх фон** (1772–1829), філософ, філолог, історик культури, літератор, педагог; Німеччина
- Шлемкевич, Микола Іванович** (1894–1966), філософ, історик культури, публіцист, громадський і науковий діяч, член НТШ; Україна
- Шлях святого Якова: дорога французьких королів і паломницькі маршрути Північної Іспанії**, мережа паломницьких маршрутів до могили апостола Якова в м. Сантьяго-де-Компостела; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1993; розширено 2015); Іспанія
- Шлях святого Якова у Франції**, паломницький маршрут з території Франції до могили апостола Якова в м. Сантьяго-де-Компостела (Іспанія); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1998); Франція
- Шміт, Федір Іванович** (1877–1937), археолог, візантолог, мистецтвознавець, педагог; автор теорії циклічного розвитку мистецтва; Росія — Україна
- Шове (печера)**, Печера з наскельними малюнками Пон-д'Арк, відома як печера Шове-Пон-д'Арк, Ардеш, печера поблизу м. Валлон-Пон-д'Арк в долині річки Ардеш, де виявлено найдавніші зразки печерного мистецтва у світі; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); Франція
- Шовковий шлях: мережа маршрутів Чан'ань — Тянь-Шанського коридору**, одна з головних магістралей Великого шовкового шляху, перша мережа торгівлі Китаю та Заходу; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2014); Китай — Казахстан — Киргизстан
- Шок культурний**, див. **Культурного шоку теорія**
- Шоколадний будинок**, пам'ятка історії та архітектури в м. Києві (1899–1901); Україна
- «Шоколадний будинок»**, **Мистецький центр**, Дитяча картинна галерея в м. Києві, філія Національного музею «Київська картинна галерея»; Україна
- Шочикалко, район археологічних пам'яток**, руїни доколумбового поселення (штат Морелос, Мексика); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1999); Мексика

Шпаєрський собор, див. **Імперський собор у Шпаєрі**

Шпайхерштадт і район Конторгаус із «Чилігаусом», архітектурний ансамбль двох центральних кварталів портового міста Гамбурга; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2015); Німеччина

Шпенглер, Освальд Арнольд Готфрід (1880–1936), філософ, історик, культуролог; представник філософії життя, один із засновників сучасної філософії культури; Німеччина

Штральзунда та Вісмара історичні центри, архітектурні ансамблі двох важливих торговельних центрів Ганзейського союзу; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2002); Німеччина

Штраус, Лео (1899–1963), політичний філософ, історик філософії, культуролог; Німеччина — США

Юнг, Карл-Густав (1875–1961), психіатр, психолог, філософ-фрейдист, культуролог, автор концепції колективного несвідомого; Швейцарія

Юнг, Томас (1773–1829), фізик, лікар, ботанік, астроном, механік, філолог і сходознавець, один із основоположників єгиптознавства; Велика Британія

Юньган, Печерні готи Юньган, буддистський печерний комплекс 5–6 ст.; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Китай

Юр'єва божниця в Острі, пам'ятка архітектури національного значення; Чернігівська обл., Україна

Явора та Свідниці церкви миру, найбільші дерев'яні сакральні споруди Європи, споруджені після укладення Вестфальського миру (1648), що завершив Тридцятилітню війну; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2001); Польща

Ягуля та Мітли доісторичні готи в Центральній долині Оахака, комплекс доісторичних печер і скельних укриттів (штат Оахака, Мексика); об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2010); Мексика

Ялли (кочарі, тензере), традиційні групові танці Нахчівана, азербайджанський традиційний хороводний танець; пам'ятка нематеріальної культурної спадщини, яка потребує негайного захисту (від 2018)

Ялтинська кіностудія художніх фільмів, підприємство з виробництва фільмів; діє в м. Ялті з 1917; АР Крим, Україна

Яна Непомуцького паломницька церква на Зеленій горі, костел 18 ст. у стилі т. з. барокової готики поблизу м. Ждяр-над-Сазавою; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 1994); Чехія

Японська культура, див. у статтях **Японія**, **Японська література**, **Японська філософія**, **Японське мистецтво**, **Японське письмо**

Ярослава Мудрого бібліотека, згідно з «Повістю минулих літ», перша бібліотека Давньої Русі, що розташовувалася на території Софійського собору у м. Києві

Ярославля історичний центр, архітектурний ансамбль старого міста Ярославля, приклад містобудівної реформи Катерини II; об'єкт всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (від 2005); Росія

Ясперс, Карл (1883–1969), філософ, психолог, психіатр, чільний представник екзистенціалізму, автор терміна «осьовий час»; Німеччина

Pinchuk Art Centre, міжнародний центр сучасного мистецтва 21 століття; діє у м. Києві від 2006; Україна

Наукове видання

**ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ.
ТЕМАТИЧНИЙ РЕЄСТР ГАСЕЛ
з напряму «Культурологія»**

(в 2-х частинах)

Частина 1

Укладачі:

**д.ф.н., проф. Арістова Алла Вадимівна
к.і.н. Гаврилишина Наталія Анатоліївна
к.і.н., доц. Шліхта Ірина Василівна**

**За ред. д.і.н., проф.
А. М. Киридон**

*Комп'ютерна верстка
М. Гутман*

Підписано до друку 26.10.2022 р.
Формат 60×84/16. Друк офсетний. Ум. друк. арк 15.35.
Наклад 100 пр. Зам. №

ТОВ «ДІА»
03022, м. Київ, вул. Васильківська, 45
тел./факс: +38 (044) 2669843
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1149 від 12.12.2002

